

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДАВИДОВА МАРИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 343.976

**ДИСЕРТАЦІЯ
ЗАПОБІГАННЯ СХИЛЯННЮ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ
ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ В
УКРАЇНІ**

081 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **М. М. Давидова**

Науковий керівник – **Василевич Віталій Вацлавович**

кандидат юридичних наук, професор

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Давидова М. М. Запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

У роботі досліджено комплекс теоретичних та практичних проблем запобігання та кримінологічної характеристики схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, обґрунтовано низку нових положень і висновків, важливих для юридичної науки, а також діяльності правоохоронних органів.

Охарактеризовано стан наукового дослідження та методологію вивчення запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, проаналізовано кримінально-правову характеристику даного злочину, в тому числі особливості кваліфікації та вдосконалено його поняття. Окрему увагу приділено аналізу кримінального законодавства зарубіжних країн щодо відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, виявлено та проаналізовано особливості кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, визначено напрями вдосконалення кримінального законодавства України щодо запобігання та протидії таким протиправним діям.

Визначено поняття кримінологічної характеристики схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, як: сукупність достовірних відомостей про кількісно-якісні показники цих злочинів (структуру, динаміку, питому вагу в загальній структурі злочинності, географію, рівень латентності), детермінанти їх учинення, а також даних, що характеризують особу злочинця та жертву злочину

(віктимологічні аспекти), встановлення яких необхідне для розробки та реалізації ефективних заходів запобігання таким протиправним діям.

З'ясовано, що не дивлячись на суттєве зменшення за досліджуваний період (2015–2019 рр.) кількості виявлених кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, зниження більше ніж удвічі (з 11,4 до 4,5 %) їх динаміки, питома вага схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів залишається відносно стабільною (0,2 %) у структурі наркозлочинності.

Характерною особливістю цих злочинів є те, що вони поширені як у місті (62,3 %), так і в сільській місцевості (37,7 %). Найбільш поширеним способом їх учинення є пропозиція (77,2 %), переконання (43 %), надання порад та умовляння (по 24 % відповідно). Злочини переважно вчиняються в денний час, у період із 13.00 до 20.00 год. (73,1 %), за місцем безпосереднього проживання злочинця (53,5 %) та в громадських місцях (28,1 %). Предметом досліджуваного злочину переважно був особливо небезпечний наркотичний засіб – канабіс (71,1 %) та амфетамін (15,8 %); у 77,2 % випадків схиляння було поєднане з вчиненням іншого злочинного діяння (ст.ст. 125, 185, 186, 189, 190, 263, 301, 304, 307, 309, 311, 316, 317 КК України). Відносно неповнолітнього вчинено 28,1 % таких злочинів.

У ході дослідження сформульовано кримінологічний портрет особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 315 КК України, це – громадяни України (100 %); у більшості випадків – чоловіки (90,4 %), віком 26–35 рр. (63,2 %), неодружені (86,8 %), мають середню освіту (78,9 %), працездатні, але офіційно не працюють та не навчаються (92,1 %), значна частина яких (67,5 %) має або мала попередню судимість, у т. ч. – за вчинення злочинів у сфері незаконного наркообігу.

Розроблено типологію осіб, які вчинили схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, що враховує вид суспільно небезпечних дій, наркотичну залежність, глибину та стійкість

злочинних проявів, мотиви злочинної діяльності. Так, до першого типу віднесено осіб, які не вживають наркотичні засоби, професійно беруть участь у незаконному обігу наркотиків (збувачі наркотиків, зацікавлені у розширенні ринку їх збуту та отриманні злочинного прибутку). Другий тип – це особи, які самі вживають наркотичні засоби, але не пов’язані з організованим незаконним наркообігом (мають наркотичну залежність або вживають наркотики епізодично, купують або виготовляють, зберігають наркотичні засоби без мети збуту для особистого використання). Зазвичай такі особи схиляють інших до вживання наркотичних засобів у «дружній» формі (пропозиція, надання поради тощо). Третій тип – особи, пов’язані з організованим незаконним наркообігом, які самі вживають наркотичні засоби чи інші психоактивні речовини. Такі особи схиляють інших до вживання наркотичних засобів чи інших психоактивних речовин з корисливих мотивів, зокрема, з метою отримання коштів для придбання наркотиків для особистого вживання.

Доведено, що детермінанти схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів взаємопов’язані як із загальними причинами та умовами злочинності, так і детермінантами злочинів у сфері незаконного наркообігу. Основними з них визначено: соціально-економічні (негативні процеси, що мають місце в економіці України, а також безробіття, соціальна незахищеність та збідніння значної частини населення; широкомасштабна корупція, послаблення соціального контролю у суспільстві, високий попит населення на наркотики тощо); політико-правові (безсистемне реформування законодавчої бази та правоохоронної системи, недостатньо науково обґрунтоване визначення пріоритетів антинаркотичної політики та її реалізації; недосконалість кримінально-правових норм щодо протидії злочинам, передбачених ст. 315 КК України та пов’язаних з ним протиправних діянь, відсутність у КПК України норми, яка б зобов’язувала слідчого, прокурора та суд виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину, небажання більшості

громадян звертатися до правоохоронних органів із заявами про вчинені злочини); організаційно-управлінські (недостатній рівень: кваліфікації працівників правоохоронних органів, їх методичного й матеріально-технічного забезпечення, взаємодії між правоохоронними органами у протидії незаконному обігу наркотиків тощо); морально-психологічні (зниження загального морально-етичного та культурного рівня у суспільстві; відсутність у молоді цілісної системи моральних пріоритетів і суспільних цінностей; негативна роль ЗМІ; слабка антинаркотична реклама; негативний вплив середовища тощо); медико-біологічні (наркотична залежність осіб, винних у вчиненні злочину, недосконалість методів і способів лікування та реабілітації наркозалежності; поширення «аптечної наркоманії» тощо).

Встановлено, що вдосконалення загальносоціальних засад державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в Україні вимагає комплексного підходу у запобіганні злочинам цієї спрямованості, наркоманії та наркозалежності. З урахуванням рекомендацій міжнародно-правових актів, зокрема: щодо захисту прав людини і основоположних свобод, громадянських та політичних прав, протидії незаконному наркообігу тощо потребують розробки заходи щодо запобігання поширенню наркотичної субкультури, первинному вживанню наркотичних засобів та інших психоактивних речовин, широкого залучення інститутів громадянського суспільства та засобів масової інформації до антинаркотичного виховання громадян і, у першу чергу, дітей та молоді тощо. Основним завданням таких заходів є створення в Україні соціально-економічних умов, які будуть альтернативою незаконному вживанню наркотичних засобів та сприятимуть формуванню суспільства, в якому пропагується та підтримується здоровий спосіб життя, неприйнятне ставлення до наркоманії як асоціального явища тощо.

Удосконалено систему спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, яка є комплексом організаційних,

соціальних, правових і медичних запобіжних заходів, що застосовуються залежно від особи та стадії (підготовки, замаху чи завершення протиправних дій) вчинення злочину, під час та після відбування покарання засудженими. Це заходи: соціально-економічного характеру, до яких, зокрема, відноситься реалізація комплексних програм з профілактики наркоманії та наркотизму у молодіжному середовищі, запобігання злочинам у сфері наркообігу, надання соціальної допомоги особам, які відбули покарання за вчинення таких злочинів та страждають на наркоманію, сприяння вирішенню їх соціально-побутових проблем тощо; культурно-виховного – проведення профілактичних бесід з такими особами та роз'яснення їм загроз, які спричиняє вживання психоактивних речовин, суспільної небезпеки наркозлочинів та міри покарання за їх учинення, надання консультативної допомоги в лікуванні наркозалежності; правового – підвищення ефективності запобіжного впливу застосування ст. 315 КК України, кримінально-правової норми, що передбачає звільнення від покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) тощо; організаційно-управлінського – покращання кадрового, методичного та матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів і, у першу чергу, підрозділів Національної поліції України, посилення їх взаємодії з іншими суб'єктами запобігання таким злочинам, широке залучення громадськості до виявлення та запобігання цим злочинам, вдосконалення системи лікування наркозалежних, створення Інтернет-сайтів та телефону довіри для надання консультативної допомоги наркозалежним та особам, які потерпіли від схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів тощо.

Доведено, що віктимологічна профілактика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – це, насамперед, первинна профілактика вживання наркотиків. Запропоновано проведення з особами, які можуть стати жертвою злочину, бесід (про здоровий спосіб життя, шкоду та небезпеки вживання наркотичних засобів та інших психоактивних речовин), а також навчання таких осіб умінню протистояти

спробам залучення їх до споживання психоактивних речовин (напрацювання практичних навичок щодо реагування на пропозицію вжити наркотичний засіб та негативного ставлення до наркотиків, правове виховання у закладах освіти з викладанням відповідних предметів тощо).

Визначені напрями організації взаємодії діяльності суб'єктів запобігання поширенню наркоманії, незаконному наркообігу, у тому числі й схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, зокрема, це: спільне запобігання відтоку наркотиків із законного (легального) обігу; зменшення шкоди від наслідків незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; додержанням антинаркотичного законодавства та удосконалення державного контролю за обігом наркотиків в Україні; проведення інформаційної роботи щодо: недопущення немедичного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, схиляння до їх вживання та небезпеки, які несуть у собі психоактивні речовини; виявлення нових видів наркотиків та психоактивних речовин і прийняття оперативних рішень щодо доцільності здійснення заходів контролю за ними; визначення причин злочинів у сфері наркообігу та пов'язаних з ними правопорушень.

На основі результатів власного дослідження запропоновано зміни до ст. 315 КК України та чинного законодавства у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Ключові слова: злочини у сфері обігу наркотичних засобів, схиляння до вживання наркотичних засобів, кримінологічна характеристика, загальносоціальні засади державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, запобігання злочинам, спеціально-кримінологічне запобігання, індивідуальне запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, віктимологічна профілактика, суб'єкти запобігання.

SUMMARY

Davydova M. M. Prevention of the inducement to take narcotics, psychotropic substances or their analogues in Ukraine. – Qualification research paper, manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Legal Sciences (PhD): Speciality 081 – «Law». – National Academy of International Affairs, Kyiv, 2020.

This dissertation studies the complex of theoretical and practical issues of criminological characteristics and prevention of the inducement to take narcotics, psychotropic substances or their analogues, substantiates a number of new provisions and conclusions important for legal science and law enforcement agencies.

The author describes the state of scientific research and methodology of studying the prevention of the inducement to take narcotics, psychotropic substances or their analogues are described, the criminal-legal characteristics of this crime are analyzed, including the features of qualification and its concept is improved. Particular attention is paid to the analysis of foreign criminal legislation of countries that have similar or similar articles on liability for drug addiction, psychotropic substances or their analogues, identified and analyzed the features of such criminal law, identified areas for improvement of criminal law of Ukraine to combat and prevent illegal actions related to the inducement to take narcotics, psychotropic substances or their analogues.

The concept of criminological characteristics of the inducement to take narcotics, psychotropic substances or their analogues is defined as: a set of reliable information about the quantitative and qualitative indicators of these crimes (structure, dynamics, share in the overall crime structure, geography, latency), determinants of their commission, as well as data characterizing the identity of the offender and the victim of the crime (victimological aspects), the establishment of

which is necessary for the development and implementation of effective measures to prevent such illegal acts.

It was found that despite a significant decrease during the study period (2015-2019) the number of detected criminal offenses in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, a decrease of more than twice (from 11.4 to 4, 5%) of their dynamics, the share of the inducement to take narcotics, psychotropic substances or their analogues remains relatively stable (0.2%) in the structure of drug crime.

A characteristic feature of these crimes is that they are common in both urban (62.3%) and rural areas (37.7%). The most common way to do them is suggestion (77.2%), persuasion (43%), giving advice and persuasion (24% respectively). Crimes are mostly committed during the day, in the period from 13.00 to 20.00. (73.1%), at the place of direct residence of the offender (53.5%) and in public places (28.1%). The subject of the investigated crime was mainly a particularly dangerous drug – cannabis (71.1%) and amphetamine (15.8%); in 77.2% of cases the inclination was combined with the commission of another criminal act (Articles 125, 185, 186, 189, 190, 263, 301, 304, 307, 309, 311, 316, 317 of the Criminal Code of Ukraine). 28.1% of such crimes were committed against a minor.

In the course of the research the criminological portrait of the person who committed the crime provided by Art. 315 of the Criminal Code of Ukraine, these are citizens of Ukraine (100%); in most cases – men (90.4%), aged 26-35 (63.2%), single (86.8%), have secondary education (78.9%), able to work but not officially working and not studying (92.1%), a significant part of which (67.5%) has or had a previous conviction, including – for committing crimes in the field of drug trafficking.

A typology of persons who have committed drug addiction, psychotropic substances or their analogues has been developed, which takes into account the type of socially dangerous actions, drug addiction, depth and stability of criminal manifestations, motives of criminal activity. Thus, the first type includes persons

who do not use drugs, are professionally involved in drug trafficking (drug dealers interested in expanding their market and obtaining criminal profits). The second type is people who use drugs themselves, but are not involved in organized drug trafficking (have a drug addiction or use drugs sporadically, buy or manufacture, store drugs without the purpose of sale for personal use). Usually such people persuade others to use drugs in a "friendly" way (suggestion, advice, etc.). The third type is people involved in organized drug trafficking and who use drugs or other psychoactive substances themselves. Such persons persuade others to use drugs for selfish motives, in particular, in order to obtain funds for the purchase of drugs for personal use.

It has been proven that the determinants of the inducement to take narcotics, psychotropic substances or their analogues are interrelated with the general causes and conditions of crime, as well as the determinants of crimes in the field of illicit drug trafficking. The main ones are: socio-economic (negative processes taking place in the Ukrainian economy, as well as unemployment, social insecurity and impoverishment of a large part of the population; large-scale corruption, weakening of social control in society, high demand for drugs, etc.); political and legal (unsystematic reform of the legal framework and law enforcement system, insufficiently scientifically sound definition of priorities of anti-drug policy and its implementation; imperfection of criminal law on combating crimes under Article 315 of the Criminal Code of Ukraine and related illegal acts, lack of CCP Ukraine (norms that would oblige the investigator, prosecutor and court to identify the causes and conditions that contributed to the crime, legal nihilism and reluctance of the majority of citizens to apply to law enforcement agencies with allegations of crimes); organizational and managerial (insufficient level: qualifications of law enforcement officers, their methodological and logistical support, interaction between law enforcement agencies in combating drug trafficking, etc.); moral and psychological (reduction of the general moral and ethical and cultural level in society; lack of a holistic system of moral priorities and social values in young people; negative role of the media; weak anti-drug advertising; negative

environmental impact, etc.); medical and biological (drug addiction of those guilty of committing a crime, imperfection of methods and ways of treatment and rehabilitation of drug addiction; the spread of "pharmacy addiction"; errors in medicine in the treatment of drug addiction and a number of other diseases, etc.).

It is established that the improvement of general social principles of state policy in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors in Ukraine requires a comprehensive approach to preventing crimes of this orientation, drug addiction and drug addiction. Taking into account the recommendations of international legal acts, in particular on the protection of human rights and fundamental freedoms, civil and political rights, the fight against drug trafficking requires the development of measures to prevent the spread of drugs, primary use of psychoactive substances, widespread involvement of civil society and media education of citizens and, first of all, children and youth, etc. The main task of such measures is to create socio-economic conditions in Ukraine that will be an alternative to illicit drug use and contribute to the formation of a society that promotes and maintains a healthy lifestyle, unacceptable attitude to drug addiction as an antisocial phenomenon and more.

Improved the system of special criminological and individual prevention of addiction to narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues, which is a set of organizational, social, legal and medical precautions applied depending on the person and stage (preparation, attempt or completion of illegal actions) crime, during and after serving the sentence by the convicts. These are measures of socio-economic nature, which, in particular, include the implementation of comprehensive programs for the prevention of drug and drug abuse among young people, prevention of crimes in the field of drug trafficking, providing social assistance to persons convicted of such crimes and suffering from drug addiction. solving their social and household problems, etc.; cultural and educational – conducting preventive talks with such persons and explaining to them the threats posed by the use of psychoactive substances, the social danger of drug crimes and the punishment for their commission, providing counseling in the treatment of drug

addiction; legal – increase the effectiveness of the preventive effect of the application of Art. 315 of the Criminal Code of Ukraine, criminal law, which provides for release from probation (Article 75 of the Criminal Code of Ukraine), etc.; organizational and managerial – improving the personnel, methodological and logistical support of law enforcement agencies and, first of all, units of the National Police of Ukraine, strengthening their interaction with other actors to prevent such crimes, broad public involvement in detecting and preventing these crimes, improving the system treatment of drug addicts, creation of Internet sites and a hotline to provide counseling to drug addicts and victims of drug addiction, etc.

It is proved that victimological prevention of the inducement to take narcotics, psychotropic substances or their analogues is, first of all, primary prevention of drug use. It is proposed to conduct interviews with persons who may become victims of crime (on a healthy lifestyle, harm and dangers of drug and other psychoactive substances use), as well as training such persons to resist attempts to involve them in the use of psychoactive substances (development of practical response skills on the proposal to use a drug and a negative attitude towards drugs, legal education in educational institutions with the teaching of relevant subjects, etc.).

The directions of organization of interaction of activity of subjects of prevention of distribution of drug addiction, illegal drug trafficking, including of the inducement to take narcotics, psychotropic substances or their analogues are defined, in particular, it is: joint prevention of outflow of drugs from legal circulation; reduction of harm from the consequences of illegal use of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues; compliance with anti-drug legislation and improvement of state control over drug trafficking in Ukraine; conducting information work on: prevention of non-medical use of narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues, predisposition to their use and the dangers posed by psychoactive substances; identification of new types of drugs

and psychoactive substances and making operational decisions on the feasibility of monitoring them; determining the causes of drug crimes and related offenses.

The author proposes changes to Art. 315 of the Criminal Code of Ukraine and current legislation in the field of drug trafficking.

Key words: crimes related to narcotics, inducement to take narcotics, criminological characteristics, general social principles of state policy in the field of drug trafficking, psychotropic substances or their analogues, crime prevention, special criminological prevention, individual prevention of the inducement to take narcotics, victimology prevention, subjects of prevention.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Давидова М. М., Свірін М. О. Міжнародний досвід у запобіганні злочинності та перспективи його використання в Україні. *Наука і правоохорона*. 2016. № 2 (32). С. 109–117.

2. Давидова М. М. Кримінально-правова характеристика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 4 (101). С.156–168.

3. Давидова М. М. Державна політика щодо запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів в Україні та Нідерландах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017 № 1 (102). С. 335–344.

4. Давидова М. М., Свірін М. О. Теоретико-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері протидії та запобігання незаконному наркообігу. *Наука і правоохорона*. 2018. № 1 (39). С. 303–312.

5. Давидова М. М., Василевич В. В. Запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів та психотропних речовин Національною поліцією України. *Національний юридический журнал: теория и практика*. 2019. № 1 (36). С. 95-99.

6. Давидова М. М. Детермінанти схиляння до вживання наркотиків та заходи щодо їх усунення в Україні. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6. Р. 46– 52.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Давидова М. М. Кримінально-правова характеристика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Злочинність в Україні: сучасні тенденції та чинники*: матеріали міжвід. круг.

столу, присвяч. пам'яті професора Лихолоба В. Г. (Київ, 23 груд. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 112–116.

8. Давидова М. М. Незаконне рекламування наркотичних засобів як загроза національній безпеці України. *Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25 річниці створення СБУ (Київ, 17 берез. 2017 р.). Київ: Київс. нац. унів. ім. Т. Шевченка, 2017. С. 142–143.

9. Давидова М. М. Порівняльний аналіз антинаркотичного законодавства Нідерландів та України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф., присвяч. до 40-річчя з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права. (Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 43–48.

10. Давидова М. М. Реклама та пропаганда наркотиків як схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Закарпатські правові читання*: матеріали IX Міжн. наук.-практ. конф. (Ужгород, 20-22 квіт. 2017 р.). Ужгород: УжНУ, 2017. С. 393–397.

11. Давидова М. М. Схиляння до вживання наркотичних засобів в мережі Інтернет. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України*: матеріали круг. столу. (Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків: Наук.-досл. ін-т вивч. пробл. злоч. ім. акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2017. С. 143–146.

12. Давидова М. М. Детермінанти схиляння до вживання наркотичних засобів. *Злочинність у глобалізованому світі*: матеріали XVI Всеукр. кримінол. конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених. (Харків, 12 груд. 2017 р.). Харків: Нац. юр. ун-т ім. Я. Мудрого, 2017. С. 101–103.

13. Давидова М. М. Актуальні проблеми схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Актуальні проблеми кримінального права*: тези доп. VIII міжвуз. наук.-теорет. конф.,

присвяч. пам'яті професора П. П. Михайленка. (Київ, 16 листоп. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 129–132.

14. Давидова М. М. Чи потрібна Україні легалізація наркотиків? *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвуз. наук.-практ. круг. столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 196–200.

15. Давидова М. М., Свірін М. О. Напрями діяльності Національної поліції України щодо запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвуз. наук.-практ. круг. столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 148–151.

16. Коцюбинська Ю. М., Давидова М. М. Віктимологічні аспекти схилянню до вживання наркотиків. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи*: матеріали міжн. наук.-практ. круг. столу (Київ, 14 лист. 2019 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2019. С. 65–67.

17. Коцюбинська Ю. М., Давидова М. М. Лікування наркоманії як засіб профілактики незаконного обігу наркотиків в Україні. *Збірник тез круг. столу, присвяченого 71-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини* (м. Київ, 10 грудня 2019 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 218 с. С. 132-134.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	19
ВСТУП.....	20
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ СХИЛЯННЮ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ.....	 32
1.1. Стан дослідження та методологія вивчення запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.....	32
1.2. Зарубіжний досвід запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів	46
1.3. Кримінально-правова характеристика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні	63
Висновки до розділу 1.....	81
 РОЗДІЛ 2. КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СХИЛЯННЯ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ В УКРАЇНІ	 86
2.1. Аналіз основних кількісно-якісних показників злочинного схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.....	86
2.2. Кримінологічна характеристика осіб, які схиляють до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.....	105
2.3. Детермінанти схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.....	120
Висновки до розділу 2.....	135
 РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ СХИЛЯННЮ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ В УКРАЇНІ.....	 140

3.1. Шляхи удосконалення загальносоціальних засад державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів в Україні.....	140
3.2. Напрями підвищення ефективності заходів спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.....	156
3.3. Удосконалення взаємодії підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.....	174
Висновки до розділу 3.....	191
ВИСНОВКИ.....	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	207
ДОДАТКИ.....	242

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

абз. – абзац

КК – Кримінальний кодекс

ЄРДР – Єдиний реєстр досудових розслідувань

КНР – Китайська Народна Республіка

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

м. – місто

МВС – Міністерство внутрішніх справ

прим. – примітка

п. – пункт

п.п. – пункти

ППВСУ – постанова Пленуму Верховного Суду України

р. – рік

рр. – роки

РФ – Російська Федерація

ст. – стаття (століття)

ст.ст. – статті

США – Сполучені Штати Америки

тис. – тисяча (тисяч)

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

ФРН – Федеративна Республіка Німеччини

ч. – частина

ч.ч. – частини

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність теми дослідження зумовлюється декількома чинниками: по-перше, суспільною небезпекою зростання рівня наркотизації населення, особливо молоді; по-друге, потребою розроблення ефективних запобіжних заходів, спрямованих на виявлення та усунення факторів, які сприяють поширенню таких процесів; по-третє, необхідністю поліпшення криміногенної ситуації та формування виваженої державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; по-четверте, наявним суспільним запитом щодо зниження соціальної напруги в країні, спричиненої значним поширенням наркотиків серед дітей підліткового віку та молоді.

Суспільна небезпека цього асоціального і, на жаль, недостатньо контролюваного на сьогодні в нашій країні явища полягає в тому, що немедичне вживання наркотиків має яскраво виражену тенденцію до постійного поширення через втягнення у незаконний наркообіг нових осіб. Це сприяє створенню умов для стійкого попиту на зазначені речовини, а також негативно впливає на здоров'я населення та нерідко супроводжується такими тяжкими наслідками, як: вчинення правопорушень, зараження ВІЛ-інфекцією, розвиток психічних захворювань, самогубство та ін.

Отже, втягнення нових осіб в незаконний наркообіг як споживачів є забезпеченням кримінальним світом гарантованого ринку збуту наркотиків.

Одним зі шляхів втягнення нових осіб, переважно молоді, в незаконний наркообіг як споживачів є схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, яке відповідно до ст. 315 КК України визначено як злочин.

У структурі злочинності питома вага злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотичних засобів, від загальної кількості облікованих наркозлочинів за останні десять років зменшилася з 4,5 % до 0,2 %. Так, у 2015 році кількість облікованих злочинів, пов'язаних з незаконним обігом

наркотиків, становила 25 383 (4,5 % від загальної кількості злочинів), з них 158 (0,6 %) – схиляння до вживання наркотичних засобів та психотропних речовин (ст. 315 КК); у 2016 році – 22827 (3,9 %), з них схиляння – 19 (0,1%); у 2017 – 28761 (5,5%), з них схиляння – 44 (0,2%); у 2018 – 26640 (5,5 %), з них схиляння – 34 (0,1%); у 2019 – 28338 (6,4 %), з них схиляння – 45 (0,2%). Незважаючи на це, необхідно враховувати значну суспільну небезпеку таких злочинів, а також надзвичайно високий рівень латентності.

Питання, пов'язані із запобіганням та протидією незаконному наркообігу, неодноразово вивчалися з позиції предметних інтересів кримінального права та кримінології. Серед вітчизняних і зарубіжних науковців, які у різні часи працювали над питаннями кваліфікації та рекомендаціями щодо запобігання незаконному наркообігу, необхідно вказати: Ю. В. Александрова, М. І. Бажанова, Є. Ю. Бараша, Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, В. В. Василевича, А. Верде, А. А. Вознюка, А. А. Габіані, В. В. Голіну, Б. М. Головкина, В. К. Грищука, О. М. Джужу, А. Джеретті, А. І. Долгову, В. П. Ємельянова, І. В. Жук, А. П. Закалюка, О. О. Квашу, І. М. Клеймьонова, М. Й. Коржанського, В. В. Лунєєва, М. І. Мельника, А. А. Музику, Д. Реймана, Е. В. Расюка, А. В. Савченка, О. М. Стрільціва, В. Я. Тація, В. О. Тулякова, І. К. Туркевич, М. С. Хруппу, Д. Ф. Шеллі, О. В. Шеслера та багатьох інших дослідників. Теоретичні напрацювання і практичні рекомендації цих вчених здебільшого стосувалися питань запобігання незаконному наркообігу та відповідальності за ці злочини. При цьому питання щодо запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів чи психотропів вивчалися фрагментарно.

Так, А. С. Чепурко у своїй дисертаційній роботі на тему «Кримінально-правова протидія незаконному вживанню наркотичних засобів (ст. ст. 315-317 КК України)» (2012 р) дослідив проблеми кримінально-правової відповідальності за незаконне вживання наркотиків та інших психоактивних речовин, обґрунтував авторське розуміння юридичної природи незаконного вживання наркотиків та психотропних речовин, поняття «схиляння до

вживання наркотиків», «втягнення до незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів».

У 2013 р. С. В. Лосич захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Кримінальна відповідальність за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів», за результатами якої наведено поняття одурманюючих засобів, які не є наркотиками, психотропами чи їх аналогами, що спричиняють одурманення та вживання яких викликає звикання. Автором запропоновано внести їх до відповідного переліку, закріпленого на законодавчому рівні, а також підходи щодо оптимізації кримінального покарання за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів.

О. І. Петренко у дисертації на тему «Кримінальна відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу» (2005 р.) обґрунтував соціально-правову зумовленість кримінально-правової відповідальності за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу та суспільну небезпеку цього злочину, з кримінально-правового погляду науково систематизував та проаналізував перелік допінгових засобів та методів, які складають предмет злочину, запропонував уточнення поняття «спонукання» у законодавстві про кримінальну відповідальність та його відмежування від інших суміжних кримінально-правових визначень, таких як «втягнення» та «схиляння».

Проте питання специфіки організації діяльності щодо запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів не були предметом окремого кримінологічного дослідження в Україні. У фундаментальних наукових дослідженнях та статтях знайшли висвітлення окремі аспекти такої діяльності, що не надає повного уявлення про цей склад злочину та специфіку запобігання таким правопорушенням. Саме це зумовило виникнення потреби в проведенні наукового дослідження та розробленні загальних методологічних засад запобігання злочинам, передбаченим статтею 315 КК України, а також визначення в цій діяльності

завдань та напрямів діяльності державних органів, насамперед – Національної поліції України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Обраний напрям дослідження узгоджується зі Стратегією державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 735-р.; Стратегією розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 рр. (Постанова загальних зборів НАПрН України від 03.03.2016); Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5. Відповідає Пріоритетним напрямам наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років (наказ МВС України від 16.03.2015 № 275) та основним напрямам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схвалених рішенням Вченої ради НАВС від 29.10.2013 (протокол № 28).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 27.10.2016 (протокол № 4).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є розроблення науково обґрунтованих рекомендацій та пропозицій щодо удосконалення заходів запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі *завдання*:

1) окреслити сучасний стан наукової розробки та методологію вивчення запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

2) узагальнити досвід зарубіжних країн стосовно запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та можливості використання його в Україні;

3) розкрити кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 315 КК України, вивчити можливості та окреслити напрями вдосконалення цієї норми;

4) з'ясувати тенденції основних кількісно-якісних показників злочинного схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

5) розкрити кримінологічну характеристику осіб, які схиляють до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

6) виявити чинники, що детермінують схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

7) запропонувати шляхи удосконалення загально-соціальних засад державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів;

8) визначити напрями підвищення ефективності заходів спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

9) окреслити шляхи вдосконалення взаємодії підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають внаслідок запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Предметом дослідження є запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Методи дослідження обрані з урахуванням заявленої мети та завдань, його об'єкта і предмета. Зокрема, було використано як загальнонаукові методи (спостереження, аналізу, порівняння, класифікації) з метою виявлення закономірностей, що характеризують запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (розділи 1–3) так і спеціальні методи, зокрема: *історико-правовий* – для

дослідження етапів становлення вітчизняного антинаркотичного законодавства, у т. ч. і відповідальності за схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (підрозділи 1.1, 1.3); *системно-структурний* – для з'ясування сутності схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (підрозділ 1.3); *формально-логічний* – при розкритті змісту та сутності понять «запобігання», «профілактика», «схилення», «детермінанти» та інших дефініцій у межах предмета дослідження (підрозділи 1.2, 2.1. 2.3); *формально-юридичний* – при дослідженні та аналізуванні юридичної конструкції складу злочину, передбаченого ст. 315 КК України, а також визначення змісту юридичних термінів, що вживаються у роботі (розділи 1-3); *порівняльно-правовий* – для зіставлення та аналізування норм законодавства України й зарубіжних країн (підрозділи 1.2, 3.1); *моделювання* – при побудові авторського проекту ст. 315 КК України та окремих положень постанов Пленуму Верховного Суду України (розділи 1, 3); *статистичний* – для аналізу й узагальнення емпіричних даних за темою дослідження (розділи 1-3); *контент-аналітичний* – при аналізі вітчизняної та зарубіжної антинаркотичної літератури, матеріалів, розміщених у засобах масової інформації (ЗМІ), що стосуються теми дослідження (розділ 1-3).

Емпіричну базу дослідження становлять аналітичні матеріали та статистичні дані (за 2015–2019 рр.) МВС України, Національної поліції України, Офісу Генерального прокурора, Державної судової адміністрації України; зведені результати анкетування протягом 2017–2018 рр. 121 слідчого, 129 працівників підрозділів карного розшуку та дільничних офіцерів поліції органів Національної поліції в Київській, Львівській, Харківській, Черкаській, Чернігівській областях України; 114 вироків, винесених у кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених ст. 315 КК України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших кримінологічних досліджень теоретичних і

практичних проблем запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. У роботі обґрунтовано низку нових концептуальних положень, висновків і пропозицій щодо підвищення ефективності запобігання таким кримінальним правопорушенням, зокрема:

вперше:

- запропоновано розширити межі кримінально-правового впливу ст. 315 КК України (вилучити з диспозиції статті словосполучення «певної особи», а також внести до переліку кваліфікуючих ознак цього злочину вчинення його «з використанням технічних засобів або засобів масової інформації чи масової комунікації, у тому числі і мережі Інтернет»);

- сформульовано визначення кримінологічної характеристики схилання до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як сукупності достовірних відомостей про кількісно-якісні показники цих злочинів, детермінанти їх учинення, а також даних, що характеризують особу злочинця та жертву злочину, встановлення яких сприятиме розробленню та реалізації заходів запобігання таким протиправним діям;

- розроблено типологію осіб, які вчиняють злочини, передбачені ст. 315 КК України, що враховує ступінь їх суспільної небезпеки, стан наркотичної залежності та мотиви протиправної поведінки;

- запропоновано п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» доповнити новим абзацом, виклавши його в такій редакції: «Звільняючи особу від відбування покарання з випробуванням у справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, суд забезпечує здійснення всіх передбачених законом заходів, спрямованих на з'ясування стану її наркотичної залежності. У разі встановлення у засудженого захворювання на наркоманію або інших розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин

суд покладає на нього додатковий обов'язок щодо проходження курсу лікування відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 76 КК України»;

удосконалено:

– поняття схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, під яким запропоновано розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії (умовляння, пропозиція, надання поради, прохання, переконання, обіцянка винагороди або іншої вигоди, пропагування тощо), спрямовані на збудження у іншої особи (осіб) бажання або рішучості їх вжити хоча б один раз;

– перелік кваліфікуючих ознак злочину, передбаченого ст. 315 КК України, та аргументовано доцільність: заміни кваліфікуючих ознак «вчинення злочину повторно» та «особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 308, 310, 314, 317 цього Кодексу» на вчинення злочину «особою, яка раніше вчинила один із злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, передбачений цим Кодексом»; визнання особливо кваліфікуючими ознаками вчинення таких дій «щодо неповнолітнього, або психічно хворого, або особи, яка лікується від наркоманії, або у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів чи масового перебування громадян»;

– визначення системи спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як комплексу організаційних, соціальних, правових і медичних запобіжних заходів, що застосовуються залежно від особи та стадії (підготовки, замаху чи завершення протиправних дій) вчинення злочину, під час та після відбування покарання засудженими;

– складові елементи віктимологічної характеристики особи, яку схиляють до вживання наркотиків або психотропів, серед яких виділено: відсутність досвіду вживання наркотиків; маргінальний спосіб життя та попереднє знайомство зі злочинцем;

дістали подальшого розвитку:

- зміст соціально-економічних, політико-правових, організаційно-управлінських, морально-психологічних, медико-біологічних чинників схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

- наукове обґрунтування напрямів удосконалення взаємодії підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами запобігання таким злочинам на правовому, організаційному та інформаційно-аналітичному рівнях;

- наукове бачення шляхів удосконалення загальносоціальних засад державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів щодо: розробки заходів запобігання поширенню наркотичної субкультури; взаємодії державних органів та інститутів громадянського суспільства із засобами масової інформації для підвищення рівня обізнаності населення, надання об'єктивної інформації про ризику та небезпеки, пов'язані із вживанням наркотиків;

- положення нормативних вимог порядку взаємодії підрозділів Національної поліції України у запобіганні схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції впроваджено та можуть бути використані у:

- *законотворчій діяльності* – для удосконалення нормативних положень кримінального законодавства України у сфері протидії злочинам, передбаченим ст. 315 КК України (лист Комітету Верховної Ради України з питань правоохоронної діяльності від 06 квітня 2020 р. № 46/03/31 ВР);

- *практичній діяльності* – для підвищення ефективності діяльності працівників Національної поліції України щодо здійснення запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів чи психотропів, а також під час розроблення та вдосконалення відомих нормативно-правових актів,

методичних рекомендацій тощо з питань організації запобігання схилянню (акт впровадження Управління протидії наркозлочинності ГУНП в Київській області від 21.12.2018);

- *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення різних видів занять із дисциплін: «Кримінологія та профілактика злочинів», «Антинаркотична профілактична діяльність», «Актуальні проблеми кримінального права», а також під час підвищення кваліфікації працівників Національної поліції (акт Національної академії внутрішніх справ від 17.05.2018);

- *науково-дослідній діяльності* – у науково-дослідній роботі кафедр кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, а також науково-дослідній діяльності ДНДІ МВС України під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень та розроблення рекомендацій з питань вдосконалення механізму запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні (акти Національної академії внутрішніх справ від 17.05.2018 та Державного науково-дослідного інституту МВС України від 20.12.2018).

Особистий внесок здобувача. Викладені в дисертації положення, що становлять новизну роботи, розроблені автором особисто. Наукові ідеї та розроблення, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовуються. У наукових статтях, тезах, що опубліковані у співавторстві, частка дисертанта становить 50%.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації, доповідались та оприлюднені у виступах автора на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, круглих столах: матеріали міжвідомчого круглого столу, присвяченого пам'яті професора Лихолоба В. Г.: «Злочинність в Україні: сучасні тенденції та чинники», «Кримінально-правова характеристика схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх

аналогів» (Київ, 23 груд. 2016 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція, присвячена 25-ій річниці створення СБУ: «Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення», «Незаконне рекламування наркотичних засобів як загроза національній безпеці України» (Київ, 17 берез. 2017 р.); матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, присвяченої до 40-річчя з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення», «Порівняльний аналіз антинаркотичного законодавства Нідерландів та України» (Київ, 24 берез. 2017 р.); матеріали IX Міжнародної науково-практичної конференції: «Закарпатські правові читання», «Реклама та пропаганда наркотиків як схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» (Ужгород, 20–22 квіт. 2017 р.); матеріали круглого столу «Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України», «Схиляння до вживання наркотичних засобів в мережі Інтернет» (Харків, 26 трав. 2017 р.); матеріали XVI Всеукраїнської кримінологічної конференції для студентів, аспірантів та молодих вчених: «Злочинність у глобалізованому світі», «Детермінанти схиляння до вживання наркотичних засобів» (Харків, 12 груд. 2017 р.); VIII міжвузівська науково-теоретична конференція: «Актуальні проблеми кримінального права, присвячена пам'яті професора П. П. Михайленка», «Актуальні проблеми схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» (Київ, 16 листоп. 2017 р.); матеріали міжвузівського науково-практичного круглого столу: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення», «Чи потрібна Україні легалізація наркотиків?» (Київ, 21 квіт. 2018 р.); матеріали міжвузівського науково-практичного круглого столу: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення», «Напрями діяльності Національної поліції України щодо запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів» (Київ, 22 берез. 2019 р.); матеріали

міжнародного науково-практичного круглого столу: «Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи», «Віктимологічні аспекти схиляння до вживання наркотиків» (Київ, 14 лист. 2019 р.); Матеріали круглого столу, присвяченого 71-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини, «Лікування наркоманії як засіб профілактики незаконного обігу наркотиків в Україні» (м. Київ, 10 груд. 2019 р.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (316 найменувань на 34 сторінках) та додатків на 55 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 297 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 206 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОБІГАННЯ СХИЛЯННЮ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ

1.1. Стан дослідження та методологія вивчення запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Стрімке поширення наркоманії та наркотизму є на сьогодні однією з найбільш гострих проблем у світі. Відповідно до звітів Управління Організації Об'єднаних Націй (ООН) щодо наркотиків та злочинності близько чверті мільярда осіб у 2015 р. вживали наркотики. Ще більш тривожним є той факт, що близько 29,5 млн осіб (0,6 % усього дорослого населення світу) страждали від розладів, пов'язаних із вживанням наркотиків, включаючи залежність [48]. Продовжує збільшуватись кількість смертей, пов'язаних із вживанням наркотиків. У 2016 р. найбільш розповсюдженим наркотиком у світі став канабіс (його вживали 192 млн осіб), водночас постійно зростає кількість виявлених нових синтетичних речовин. Останні дослідження показали, що втягнення молоді до вживання наркотиків чи інших психоактивних речовин починається з 12-17 років, основними причинами чого є відсутність соціально-економічних можливостей для молоді, соціальне середовище тощо [49].

Наркотизм та наркоманія, як справедливо зазначається в юридичній літературі, деформують економічну, соціальну та культурну сфери суспільства, набувають ролі загрозливого криміногенного чинника, що зумовлює злочинність, пов'язану з наркотиками, а також корупцію, зловживання владою, її переродження в інтересах наркоділків [94, с. 424]. Більше того, такий масовий негативний вплив на здоров'я населення нерідко

супроводжується й іншими тяжкими наслідками: зараженням ВІЛ-інфекцією, самогубством, розвитком психічних захворювань та ін.

Ці асоціальні явища, які вже давно стали актуальними і для України, ставлять під загрозу не тільки здоров'я окремих груп людей, але й існування цілих націй. Тому, в більшості країн світу їх поширення розглядається як загроза національній безпеці.

Суспільна небезпека наркотизму та наркоманії полягає в тому, що немедичне вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (надалі – наркотики, психоактивні речовини) має тенденцію до швидкого поширення.

Враховуючи ту обставину, що розширення кола споживачів наркотиків без сумніву приносить значні прибутки організаторам і учасникам незаконного наркобізнесу, можна сформулювати гіпотезу про те, що поширення наркоманії значною мірою детермінується за рахунок втягнення у незаконний наркообіг нових осіб, у яких формується наркозалежність. Це, у свою чергу, сприяє створенню умов для стійкого попиту на наркотики.

Протидія незаконному наркообігу завжди була і залишається пріоритетним завданням діяльності держави і, в першу чергу, її правоохоронних органів.

У Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.08.2013 № 735-р (далі – Стратегія), головними проблемами, які потребують розв'язання, визначено: загальний високий рівень вживання особами наркотиків і наркотичних лікарських засобів не за медичним призначенням, що становить 33 особи на 10 тис. населення (у 2003 р. – 21 особа); підвищення рівня захворювання на інфекційні хвороби, зокрема ВІЛ-інфекції людей, які перебувають у близькому оточенні споживачів ін'єкційних наркотиків, та збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, що значною мірою зумовлено: активізацією діяльності міжнародних наркосиндикатів та здійсненням транзитного

переміщення наркотиків територією України; невисоким рівнем ефективності та недостатньою науковою обґрунтованістю профілактичних, соціально-медичних, правоохоронних заходів протидії наркоманії та наркозлочинності; збільшенням обсягів нелегального виробництва наркотиків та їх контрабанди; об'єднанням наркобізнесу, корупції, тероризму та інших форм організованої злочинності; відсутністю в Україні єдиної системи моніторингу ситуації у сфері незаконного обігу наркотиків тощо.

Розв'язання зазначених проблем, як справедливо зазначають вчені, можливе за умов скорочення незаконної пропозиції наркотиків та попиту на них, досягнення балансу в наркополітиці держави між каральними заходами щодо незаконного обігу наркотиків і забезпеченням їх доступності в медичних цілях, здійснення на державному рівні заходів щодо протидії поширенню наркоманії та боротьби з незаконним наркообігом [5].

Стратегією конкретизовані основні напрями діяльності держави у сфері контролю за обігом наркотиків, протидії їх незаконному обігу, наркозлочинності та наркоманії, що відповідає національним інтересам України і міжнародним конвенціям ООН. У документі підкреслюється важлива роль науки у формуванні та реалізації наркополітики. Передбачається залучення фундаментальної науки до прогнозування процесів у сфері обігу наркотиків і відповідне розроблення програм запобігання негативним наслідкам поширення наркоманії та наркозлочинності, здійснення адекватних заходів протидії цим явищам. Значної уваги науковців потребують усі напрями та аспекти наркополітики, результати аналізу яких повинні стати основним орієнтиром у практиці діяльності всіх її суб'єктів [232].

Значна кількість окреслених у Стратегії проблем пов'язана з розповсюдженням наркотиків та їх первинним вживанням, що сприяє стрімкому поширенню наркотизму і втягуванню в сферу зловживання психоактивними речовинами нових осіб і, що викликає особливу тривогу – дітей підліткового і юнацького віку. Саме таким чином оцінюють розвиток

наркоситуації в Україні і більшість вчених, які досліджували зазначені проблеми.

Так, Ю. О. Данилевська і Д. В. Каменський справедливо зазначають, що втягнення в якості споживачів у незаконний наркообіг нових осіб, у яких формується наркозалежність, є забезпеченням кримінальним світом стійкого попиту на наркотики, тобто гарантованого ринку їх збуту [74, с. 141].

До причин поширення наркоманії відносить схиляння до вживання наркотичних засобів та психотропних речовин, збут наркотиків серед близького оточення, а також використання неповнолітніх для їх розповсюдження, й І. В. Баклан. У своєму дослідженні, авторка виявила специфіку схиляння неповнолітніх до вживання наркотичних засобів близькими їм особами (батьки, піклувальники, опікуни). З урахуванням сприйняття неповнолітніми авторитетності батьків, матеріальної або іншої залежності від них, зазначає І. В. Баклан, такі особи мають значні можливості для вчинення психологічного ненасильницького впливу на неповнолітніх (шляхом умовляння, пропозиції, поради тощо), направлено на збудження у дитини бажання вжити наркотичні засоби. За результатами проведеного дослідження авторкою запропоновано внесення доповнення до ст. 315 КК України, а саме: встановлення кримінальної відповідальності за схиляння неповнолітнього до вживання наркотичних засобів вчинене батьком, матір'ю, опікуном, піклувальником чи особою, яка їх замінює [11, с. 163].

У цілому, підтримуючи позицію вказаного автора, вважаємо, що з метою недопущення перевантаження цієї кримінально-правової норми, доцільно передбачити схиляння неповнолітнього до вживання наркотиків як особливо кваліфікуючу ознаку такого злочину.

Фахівці зазначають, що на сьогодні в Україні наркобізнес постійно набирає обертів. Контрабанда наркотиків, створення підпільних нарколабораторій надають можливість наркоділкам отримувати шалені злочинні доходи. З метою отримання широкого кола споживачів психоактивних речовин у соціальних мережах, якими насичений Інтернет,

розгорнута широка компанія щодо рекламування та пропаганди наркотиків з демонстрацією відповідної відеопродукції. На спеціально створених сайтах розповсюджується інформація щодо так званої «корисної» дії наркотиків, про те де і як їх придбати та не потрапити при цьому в поле зору правоохоронних органів; необхідність їх легалізації тощо [176].

Наразі в Україні відсутня правова відповідальність за рекламу наркотиків взагалі та із використанням при цьому комп'ютерних технологій зокрема. Водночас, такі дії – це один із способів зробити наркотики доступними будь-кому, втягнути у їх немедичне споживання якомога більшу кількість осіб, а отже є суспільно небезпечними та потребують криміналізації у законодавстві України.

Окрім зазначених протиправних дій, спрямованих на широке коло осіб, у середовищі наркоділків пошуком клієнтів на наркотики займаються збувальники-професіонали та ті, які втягують до вживання наркотиків. Для них, – зазначає В. Г. Пшеничний, – характерні спритність, наполегливість, уміння відшукати й переконати клієнта, прагнення встановити взаємовигідні зв'язки з працівниками правоохоронних органів, які обслуговують дану територію тощо [239]. У своїй роботі «Запобігання поширенню наркотизму в Україні (кримінологічна та кримінально-правова характеристика)» вказаний автор дослідив причини та умови поширення наркоманії та наркотизму в Україні, виділив основні й безпосередні детермінанти цього явища. Зокрема, однією із причин поширення наркоманії автор вважає неефективність діяльності щодо раннього виявлення осіб, які допускають немедичне вживання наркотиків, а розширення ринку збуту наркотиків пов'язує із широким залученням до їх вживання нових людей, завуальованим рекламуванням притонів для вживання наркотиків і місць для їх реалізації [239, с. 62, 73].

Активізацію зусиль злочинного середовища щодо втягнення у незаконний наркообіг неповнолітніх і осіб молодого віку, зокрема шляхом схиляння до традиційного вживання наркотиків, справедливо вважає одним

із основних детермінантів поширення наркоманії та наркозлочинності і Є. М. Карпенко [103].

У свою чергу Е. В. Расюк серед основних причин та умов, що детермінують злочини у сфері наркообігу, виділяє: поширення ЗМІ так званої наркотичної ідеології, включаючи пропаганду вживання збудливих та одурманюючих засобів як нібито невід'ємного атрибуту сучасної молодіжної субкультури. Схиляння ж до споживання наркотиків автор відносить до однієї із груп діянь, що використовуються у наркобізнесі в якості допоміжних його елементів [242, с. 104].

Таким чином, узагальнення результатів проведених в Україні кримінологічних досліджень з проблем протидії незаконному наркообігу підтверджують висунуту нами гіпотезу про наявність взаємозв'язку поширення наркоманії, наркотизму та наркозлочинів з активізацією кримінального середовища щодо втягнення нових осіб у незаконний наркообіг та використання при цьому реклами у соціальних мережах.

Такий висновок підтверджують: проведене анкетування працівників поліції, переважна більшість яких (91,6 %) до основних причин, що зумовлюють вчинення злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотиків, віднесли корисний мотив (вчинення з метою забезпечення подальшого збуту наркотичних засобів) (Додаток Б.1), а також відповідною позицією науковців, у т. ч. і зарубіжними авторами. Зокрема, А. А. Вяземська у своїй роботі стверджує, що схиляння до вживання наркотиків збільшує наркотизацію населення [50].

Отже, можемо стверджувати, що втягнення осіб у немедичне споживання наркотиків є суттєвим чинником поширення наркотизму та наркоманії в Україні. Одним із способів такого втягнення є схиляння особи (осіб) до вживання наркотиків, що відповідно до ст. 315 КК України є злочином.

Зазначена кримінально-правова норма не містить поняття *схиляння*, що безперечно не сприяє однозначному розумінню місця цієї норми серед

злочинів у сфері наркообігу та визначення ефективних заходів запобігання наркозлочинам.

Питання щодо визначення ознак схиляння як кримінально-правової норми досліджували у своїх працях А. В. Савченко, І. А. Вартилецька, О. О. Семенюк, О. О. Луцак («Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинених із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх») [138]; А. С. Чепурко («Кримінально-правова протидія незаконному вживанню наркотичних засобів») [299]; А. А. Вяземська («Незаконный оборот наркотиков по уголовному законодательству Российской Федерации (ст. 230-233 УК) и Нидерландов (сравнительно-правовое исследование)») [50] та низка інших авторів. Проте чіткого визначення поняття схиляння до вживання наркотиків у науковій літературі на сьогодні не запропоновано.

Зокрема, А. С. Чепурко, розглянувши окремі кримінально-правові аспекти схиляння до вживання наркотиків у зазначеній вище роботі, обґрунтував авторське розуміння юридичної природи незаконного вживання наркотиків, дослідив та порівняв поняття «схиляння до вживання наркотиків» і «втягнення до незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів». Автором запропоновано замінити термін «схиляння» на «втягнення до незаконного вживання наркотиків», оскільки, на його думку, термін «втягнення» повною мірою відповідає юридичній природі злочину, передбаченого ст. 315 КК України [299].

Відзначаючи загальний вагомий внесок автора у дослідження складу злочину схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, зазначимо, що ми не можемо погодитися з такою позицією науковця з таких причин. Не дивлячись на певну юридичну спорідненість термінів «схиляння» та «втягнення», законодавець, на нашу думку, не випадково у ст. 315 КК України застосував саме перший з них. У КК України термін «втягнення», як протиправна дія, застосовується неодноразово (ст.ст. 149, 258-1, 303, 304 КК України) і передбачає настання шкідливих

наслідків: виникнення бажання в особи до вчинення протиправних (антигромадських) дій та безпосереднє вчинення таких дій. При цьому, практика застосування ст. 304 (Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність) КК України свідчить про обов'язковість наявності причинного зв'язку між діями винної особи і виникненням у потерпілого бажання вчинити протиправні дії [206]. Схиляння ж до вживання наркотиків є закінченим злочином з моменту вчинення винною особою дій, спрямованих на збудження у потерпілого бажання вжити наркотик. Для настання відповідальності за ст. 315 КК України не має значення чи вжив потерпілий наркотик чи ні, чи виникло у нього бажання до вживання чи ні [230], тобто, законодавець передбачив суспільну небезпеку цього кримінального делікту на стадії пропонування (вмовляння, переконання тощо) вжити наркотик чи іншу психоактивну речовину.

А. В. Савченко, І. А. Вартилицька, О. О. Семенюк, О. О. Луцак у згаданій вище роботі зазначають, що вжитий у диспозиції ст. 315 КК України термін «схиляння» є видовим щодо поняття «втягнення», яке представлене в багатьох статтях КК України, зокрема і в ст. 304 Кодексу. Особливість останньої полягає в тому, що вона є загальною нормою, зокрема щодо спеціальної [138, с. 120].

Отже, вочевидь існує нагальна потреба у подальшому дослідженні ознак об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 315 КК України, та визначення поняття схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Низка кримінологічних аспектів щодо протидії та запобігання злочинам, передбаченим ст. 315 КК України, досліджені і у працях інших науковців, що присвячені проблемам оперативно-розшукової профілактики, розкриття та розслідування злочинів.

Так, у навчально-практичному посібнику «Виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет», підготовленому колективом авторів за

загальною редакцією В. М. Комарницького, розглянуті питання щодо розповсюдженості злочинів, передбачених ст. 315 КК України, їх місця у загальній структурі наркозлочинності, рівня латентності, особливостей складу злочину та його кваліфікації тощо. Зокрема, у вказаній роботі зазначається, що схиляння до вживання наркотиків займає «провідне» місце у загальній структурі наркозлочинності в Україні та характеризується високим рівнем латентності. Це обумовлено тим, стверджують автори, що кінцевою метою цих злочинів є протиправне розповсюдження наркотиків і розширення кола осіб, які їх вживають, а високий рівень латентності – взаємною зацікавленістю у їх приховуванні різними суб'єктами наркообігу (через відповідальність за незаконні операції і збувальників, і споживачів наркотиків) та існуючими у правоохоронних органів матеріально-технічними, організаційними та кадровими проблемами [41].

Про високий рівень латентності злочинів, пов'язаних зі схилянням особи до вживання наркотиків, зазначає у своїх наукових працях і С. О. Сафронов, який дослідив окремі питання щодо виявлення таких злочинів, а також запропонував класифікацію суб'єктів злочину та ознаки, які дозволять їх ідентифікувати в ході здійснення заходів із запобігання та протидії наркозлочинності [249; 250, с. 251-260]. Автор аргументовано виділяє серед осіб, які схиляють інших до вживання наркотиків, тих, хто: вчиняє це безкорисно; вчиняє такі дії з корисних, майнових спонукань; займається схилянням до вживання наркотиків як промислом (нарко-інспіратори) [249].

Низкою авторів досліджено суміжні проблеми незаконного наркообігу, що певним чином пов'язані з аналізованою кримінально-правовою нормою (ст. 315 КК) та питаннями запобігання схилянню до вживання наркотиків. Так, С. В. Лосич дослідив питання щодо кримінальної відповідальності за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів [158]; Є. В. Фесенко – злочини проти здоров'я населення та системи заходів із його охорони [291]; Л. В. Раєцька – кримінологічні засади протидії наркоманії в

Україні [241]; А. А. Музика – питання відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів [167; 170]; А. А. Вознюк та В. С. Щирська – щодо запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів [43]; В. І. Женунтій та А. М. Бабенко – кримінально-правовий та кримінологічний аспекти незаконного культивування наркотиковмісних рослин [90]; О. М. Литвак, І. В. Однолько – щодо запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами [154]; А. А. Музика, О. П. Горох – щодо покарання за незаконний обіг наркотичних засобів [168].

Також, серед змістовних наукових досліджень фахівців у сфері незаконного обігу наркотиків у ході наукового дослідження проаналізовані праці Н. С. Хруппи «Кримінально-правова боротьба з розкраданнями наркотичних речовин (за матеріалами УРСР» (1984 р.) [297], В. М. Смітєнка «Кримінально-правова охорона здоров'я населення в СРСР» (1989 р.) [261], А. А. Музики «Кваліфікація органами внутрішніх справ злочинів, учинених на ґрунті наркоманії» (1988 р.) [171] та «Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів» (1998 р.) [167], А. М. Гуміна «Проблеми боротьби з наркотизмом серед засуджених у виправно-трудових колоніях» (1997 р.) [62], О. В. Наден «Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» (2003 р.) [172], Є. В. Фесенка «Злочини проти здоров'я населення та системи заходів із його охорони» (2004 р.) [291], Р. М. Павленка «Попередження органами внутрішніх справ незаконного виробництва наркотичних засобів та психотропних речовин» (2004 р.) [192], Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова, Л. В. Дороша та інших «Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності)» (2005 р.) [189], Е. В. Расюка «Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональному наркобізнесу в Україні» (2005 р.) [242], О. І. Петренка «Кримінальна відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування

допінгу» (2005 р.) [195], І. О. Доброре́за «Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим)» (2006 р.) [82], А. А. Бови, В. І. Женунтія, А. П. Закалюка «Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: науково-практичний посібник» (2006 р.) [174], В. А. Бублейникова «Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти» (2007 р.) [18], О. П. Гороха «Покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів» (2007 р.) [59], О. В. Юношева «Примусове лікування від наркоманії: за і проти (кримінально-правове та кримінологічне дослідження)» (2007 р.) [309], І. І. Митрофанова «Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини» (2009 р.) [164], Я. В. Ступника «Механізм протидії наркозлочинності: кримінологічні засади» (2011. р.) [265], А. В. Савченка, О. М. Стрільціва «Кримінально-правова протидія незаконному обігу наркотиків: міжнародні та національні стандарти» (2014 р.) [247] та ін.

Можемо констатувати, що проблеми протидії та запобігання незаконному наркообігу, поширенню наркоманії та наркотизму тощо за різних часів були у центрі уваги багатьох кримінологів. Вченими досліджувалися і окремі аспекти схиляння до вживання наркотиків, переважно щодо з'ясування суті та юридичної природи цього кримінального делікту (складу злочину, передбаченого ст. 315 КК України), відповідальності за його вчинення тощо.

Водночас, комплексних кримінологічних досліджень щодо проблем запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні не проводилося. Ці питання здебільшого досліджувалися супутньо з вивченням проблем вживання наркотиків, значна їх частина розроблена ще за часів УРСР і ґрунтувалася на нормах КК України 1960 р. або ж стосувалася російського законодавства. Тому питання щодо

запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні є на сьогодні не достатньо розробленими та актуальними. Практично недослідженим залишається сучасний досвід зарубіжних країн щодо встановлення кримінальної відповідальності за схилянню до вживання наркотиків, а також запобігання таким протиправним діям.

Для розроблення системи ефективних заходів щодо запобігання схилянню до вживання наркотиків, які повинні здійснюватися на загально-соціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях необхідно з'ясувати та розкрити: зміст ознак складу злочину (у т. ч. і його кваліфікуючих ознак); рівень, структуру, динаміку цих злочинів (сучасні кількісно-якісні показники); встановити комплекс детермінант (у першу чергу, причин та умов) цих злочинів; розробити кримінологічний портрет особи, яка вчиняє злочини, передбачені ст.315 КК України, а також типологію таких злочинців.

Жодне наукове дослідження не може проводитися без використання *методів наукового пізнання*. Від правильного вибору методики та методів пізнання залежить успішність досягнення поставленої перед дослідженням мети. Методологія кримінологічної науки полягає у використанні філософсько-діалектичних законів і категорій, логіко-гносіологічних принципів і прийомів пізнання як злочинності в цілому, так і окремих її видів [75, с. 93].

Діалектичний метод пізнання дозволяє розкрити сутність досліджуваного явища шляхом установлення притаманних йому ознак, зв'язків і залежностей, установлення закономірностей існування та тенденцій розвитку [304, с. 18].

Методологічну основу цієї дисертації становить діалектичний метод пізнання схилянню до вживання наркотиків як явища, що складається із різних проявів, які перебувають у відношенні єдності та боротьби протиріч, переходу кількісних змін у якісні, запереченні попереднього стану поточним.

Вирішенню поставлених у дослідженні завдань сприяло застосування методів теоретичного та емпіричного рівнів пізнання, серед яких зокрема: аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, класифікація, системно-структурний метод, порівняльний та ін.

Теоретичний рівень дослідження представляє собою розробку понятійного апарату, відповідних термінів і понять, що відображають істотні ознаки досліджуваного явища. Так, логіко-семантичний метод використовувався при формулюванні поняття схиляння до вживання наркотиків. За допомогою системно-структурного методу, наприклад, досліджувалися детермінанти, що сприяють вчиненню схиляння до вживання наркотиків, встановлювалися недоліки у політиці держави щодо молоді, діяльності правоохоронних органів тощо.

Результати дослідження емпіричного матеріалу виступають своєрідним джерелом ідей, які згодом втілюються у формулюванні нових теоретичних положень або вдосконаленні вже існуючих.

Для обробки та аналізу емпіричного матеріалу нами застосовувалися статистичний та порівняльний методи дослідження. Зокрема, нами досліджувалися:

- показники статистичної звітності Офісу Генерального прокурора щодо рівня, структури, динаміки та тенденцій поширення наркозлочинності за період 2015-2019 рр. [89; 264], (Додаток А.1, А.2);

- матеріали вироків, винесених судами України у кримінальних провадженнях, порушених за ст. 315 КК України на протязі 2015-2019 років [88], (Додаток А. 3, А. 4);

- результати анкетування працівників оперативних підрозділів, підрозділів досудового слідства та дільничних офіцерів поліції Національної поліції України (Додаток Б. 1).

Проведений аналіз статистичних показників щодо вчинення злочинів, передбачених ст. 315 КК України, дозволив визначити їх місце у структурі незаконного наркообігу та взаємозв'язок з іншими кримінально-правовими

посяганнями.

Для аналізу кримінальних проваджень у ході дослідження розроблено анкету, що передбачає вивчення найбільш значущих кримінологічних показників, таких як: подія злочину, спосіб його вчинення, відомості щодо особи винного тощо. Результати вивчення кримінальних проваджень, що були розглянуті судами України за період 2015-2019 рр., викладені у роботі та у додатку (Додаток Б. 2).

Анкетування проводилося серед працівників Національної поліції (блоку кримінальної поліції, слідчих, дільничних офіцерів поліції, у т. ч. керівників таких структурних підрозділів поліції) Київської, Львівської, Харківської, Черкаської, Чернігівської областей України. В анкетуванні взяли участь 250 поліцейських, до функціональних обов'язків яких безпосередньо відноситься виявлення, запобігання чи розслідування правопорушень у сфері незаконного наркообігу. Анкетування мало за мету з'ясування: стану нормативно-правового та методичного забезпечення діяльності щодо виявлення та запобігання злочинам, пов'язаним зі схилянням до вживання наркотиків; навиків та методів здійснення профілактичної роботи у цьому напрямі; взаємодії підрозділів поліції з іншими суб'єктами протидії та запобігання схилянню до вживання наркотиків; необхідності криміналізації незаконного рекламування та пропаганди наркотиків. Результати анкетування викладені у роботі та у додатку (Додаток Б. 1).

Таким чином, обрані методи складають методику цього дослідження та дозволили сформувати ґрунтовну емпіричну базу, а також комплексно дослідити явище схиляння до вживання наркотиків, зокрема: сформулювати кримінологічне поняття схиляння до вживання наркотиків, визначити основні детермінанти їх вчинення та запропонувати систему заходів запобігання цьому виду злочинів.

1.2. Зарубіжний досвід запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Для розроблення безпосередніх заходів щодо запобігання злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, вдосконалення вітчизняного антинаркотичного законодавства важливе значення має вивчення відповідного зарубіжного досвіду. Аналіз законодавства зарубіжних країн щодо протидії незаконному наркообігу має сприяти створенню найбільш ефективних моделей кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за такі протиправні посягання. Зазначене повною мірою відноситься і до процесу аналізу та подальшого вдосконалення ст. 315 КК України, що передбачає відповідальність за схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. За результатами такої роботи мають бути враховані позитивні надбання, або ж це може бути підставою для відхилення тих чи інших підходів, як недостатньо ефективних для застосування їх на практиці.

Крім того, звернення до зарубіжного досвіду щодо встановлення кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотиків є запорукою реалізації порівняльно-правового методу нашого дослідження; а також дозволить з'ясувати схожість та відмінності, позитивні та негативні моменти, що існують у кримінально-правових стандартах запобігання та протидії таким злочинам. Вважаємо, що зазначене допоможе визначити шляхи та напрями удосконалення кримінально-правової норми КК України щодо відповідальності за схилянню до вживання наркотиків. Більше того, на важливість застосування порівняльно-правового методу орієнтують і результати проведеного нами анкетування працівників Національної поліції України. Так, 65,2 % респондентів вважають доцільним вивчення та запровадження у кримінальному законодавстві України досвіду зарубіжних країн щодо запобігання злочинам у сфері незаконного наркообігу (у т. ч. й схилянню до вживання наркотиків) (Додаток Б. 1).

Вивчаючи зарубіжний досвід протидії та запобігання незаконному наркообігу, слід враховувати, що законодавство переважної більшості країн світу керується, насамперед, міжнародно-правовими актами щодо протидії незаконному обігу наркотиків. Крім того, як стверджує Т. М. Клименко, – антинаркотичне законодавство різних держав є специфічним, що обумовлено не тільки національними особливостями країни, але й криміногенною ситуацією в цій сфері, а також загальною тенденцією є різке посилення покарань за збут наркотиків та організовані форми вчинення зазначених злочинів [104, с. 96].

На даний час основу міжнародного антинаркотичного законодавства становлять конвенції ООН, що регламентують обіг наркотичних засобів та психотропних речовин, а також передбачають заходи протидії незаконному наркообігу, а саме:

- Єдина конвенція про наркотичні речовини 1961 р. (з поправками, внесеними відповідно до Протоколу 1972 р.) [87];
- Конвенція про психотропні речовини 1971 р. [110];
- Конвенція ООН по протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 року [109].

Перші дві з цих конвенцій присвячені легальному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, третя – протидії незаконному обігу наркотиків. У згаданих документах передбачені апробовані міжнародною практикою заходи протидії незаконному наркообігу, а також положення, що регламентують різноманітні сторони цієї протидії, у т. ч. визначене оптимальне коло діянь, пов'язаних з наркотиками, що представляють реальну суспільну небезпеку. Відповідно, держави мають вживати заходів для скорочення *пропозиції* (у т. ч. і з метою продажу, розповсюдження, постачання), збуту наркотичних засобів чи психотропних речовин, *спонукання* інших будь-якими засобами до їх незаконного використання. Крім того, держави (Сторони конвенції) зобов'язані інформувати уповноважені міжнародні органи з контролю за протидією наркотиків про:

тексти законів і правил, прийнятих з метою забезпечення виконання Конвенції 1988 р.; справи, пов'язані з незаконним наркообігом, які вони вважають важливими з огляду на виявлені нові тенденції, кількість осіб, *втягнутих* у незаконний наркообіг, джерела отримання речовин або засобів, що використовувались особами, які займаються незаконним обігом [109]. Отже, Конвенція ООН 1988 р. безпосередньо визначає злочином усі види схиляння (пропозицію, спонукання, втягнення) до вживання наркотиків.

Вчені зазначають про достатню різноманітність щодо встановлення відповідальності та застосування покарання за наркозлочини у зарубіжних країнах – від адміністративних штрафів до смертної кари [46].

Смертна кара, як міра покарання за виробництво і розповсюдження наркотиків, визначена у кримінальному законодавстві таких країн Азіатського регіону як КНР, Індія, Бангладеш, Індонезія, Малайзія, Південна Корея, Таїланд, Сінгапур, В'єтнам, Непал, Шрі-Ланка, М'янма, Лаос, Філіппіни [138, с. 68; 262].

Кримінальне законодавство є важливим інструментом запобігання незаконному наркообігу у будь-якій державі. Проведений нами аналіз кримінально-правових норм низки зарубіжних країн, що передбачають відповідальність за протиправні дії у сфері незаконного наркообігу, надає можливість стверджувати таке:

– у більшості зарубіжних країн норми щодо кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів розміщені у кримінальних кодексах (переважна більшість держав, що утворилися на пострадянському просторі, а також Франція, Іспанія, КНР);

– у низці країн, кримінальні кодекси яких не містять склади злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, такі норми розміщені в окремих національних законах з протидії незаконному наркообігу, зокрема: в Нідерландах – це «Опіумний закон» (1928 р.) [95]; у ФРН – «Федеральний Закон про обіг наркотичних засобів» [313]; Звід

Законів у США [315], а також закони: «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» (1997 р.) у Австрії; «Про запобігання зловживанню наркотиками» у Польщі, так зване «надзвичайне законодавство», до якого належить «антинаркотичний» Закон № 685 (1975 р.) в Італії [138, с. 71];

– у переважній більшості кримінально-правових актів зарубіжних країн наявні норми, що передбачають відповідальність за схиляння до вживання наркотиків, зміст яких практично аналогічний ст. 315 КК України (зокрема, це: КК РФ, республік Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Болгарія, Туркменістан, Грузія, Естонія, Латвія та Федеральний Закон ФРН). При цьому, у деяких зарубіжних країнах поняття схиляння до вживання наркотиків розкривається інакше ніж в Україні та більшості аналізованих кримінальних законодавств. Зокрема, законодавець Литовської Республіки винним у такому злочині визнає того, хто допоміг особі добути наркотики, змушував, схилив або іншим способом привчав до вживання наркотичних або психотропних речовин у немедичних цілях (ч. 1 ст. 264 КК Литви);

– кримінальне законодавство ряду зарубіжних країн містить схожі зі ст. 315 КК України норми, у яких замість терміну «схиляння» застосовано такі як: «втягнення до вживання» (КК Республік Молдова, Таджикистан, Узбекистан, КНР); «спонування» (КК Іспанії); «пропозиція» (КК Франції); «спокушає» (КК Чехії). У КК КНР окрім терміну втягнення паралельно застосовуються терміни: «залучення», «навчання», «залучення обманним шляхом інших осіб до вживання наркотиків», у результаті чого об'єктивна сторона цих деліктів законодавцями розкрита більш детально;

– у деяких зарубіжних країнах кримінальне законодавство не містить норми щодо відповідальності за схиляння до вживання наркотиків, водночас там криміналізовані: реклама та пропаганда наркотиків (Звід Законів США, Закон про Опіум Нідерландів); розповсюдження або виготовлення наркотиків у приміщеннях шкіл чи коледжів або на їх території (Звід Законів США) тощо. Наявність таких кримінально-правових норм, на нашу думку, є

важливим аспектом у запобіганні поширенню наркоманії та протиправним діям, пов'язаним зі схилянням до вживання наркотиків (Додаток В.2).

Порівнюючи кримінально-правові ознаки ст. 315 КК України з нормами, що передбачають відповідальність за схиляння до вживання наркотиків у зарубіжних країнах, слід зазначити таке:

– більшість таких кримінально-правових норм у КК зарубіжних країн розміщені (як і ст. 315 КК України) в розділах (главах), що передбачають відповідальність за протиправні діяння, що вчиняються у сфері обігу наркотиків та посягають на здоров'я населення (чи народного здоров'я), зокрема – це КК Республіки Білорусь, РФ, Республіки Таджикистан, Республіки Вірменія, Республіки Болгарія, Республіки Казахстан, Туркменістанської Республіки та деяких ін.;

– до ознак, що об'єднують такі норми, слід віднести і предмет злочину, який визначається у їх фабулах. Зокрема, у ст. 331 КК Республіки Білорусь, ст. 230 КК РФ, ст. 272 КК Грузії це – наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги. В низці інших зарубіжних країн до предмета схиляння відносять: наркотичні засоби (ФЗ Германії, КК Республіки Азербайджан); наркотичні або психотропні речовини (КК Латвії); наркотики (КК Франції, КК КНР); наркотики та психотропні речовини (КК Республік Таджикистан, Вірменії, Естонії, Казахстан, Киргизії, Узбекистан); наркотики, лікарські засоби та інші речовини, що мають одурманюючу дію (КК Республіки Молдова); наркотичні засоби та їх аналоги (КК Республіки Болгарія); токсичні, наркотичні, психотропні речовини (КК Іспанії);

– на відміну від ст. 315 КК України, ні одна аналогічна кримінально-правова норма зарубіжних країн, законодавство яких було проаналізовано, не містить словосполучення *певна особа*. Водночас, значна кількість цих норм має більш широкий перелік кваліфікуючих ознак схиляння до вживання наркотиків (настання смерті потерпілого або інших тяжких наслідків; вчинення такого злочину: із застосуванням насильства; щодо психічно хворого або особи, яка проходить лікування від наркоманії; у закладах

освіти, розважальних чи спортивних закладах, в адміністративних приміщеннях та ін.). Відповідно такими нормами визначається більш жорстка міра покарання.

Порівняльний аналіз видів кваліфікуючих ознак та міри покарання за злочини у різних країнах, є важливим аспектом для з'ясування спрямованості антинаркотичної політики тієї чи іншої держави, а також можливого запозичення позитивного досвіду кримінально-правової протидії тим чи іншим злочинам в Україні. Повною мірою зазначене стосується і кримінальних правопорушень, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотиків.

Аналіз видів кваліфікуючих ознак злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотиків, свідчить, що в переважній більшості зарубіжних країн (як і в КК України) до них відносять повторність, вчинення злочину щодо двох та більше осіб, а також схиляння неповнолітнього до вживання наркотиків. Характер та суворість покарань за такі умисні протиправні дії у цілому відповідає кримінальній політиці нашої держави. У той же час, на відміну від ст. 315 КК України, аналогічні кримінально-правові норми низки зарубіжних країн передбачають відповідальність за схиляння до вживання наркотиків, яке: вчинене із застосуванням примусу (КК КНР) чи насильства (КК РФ, Республік Білорусь, Молдова, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Азербайджан, Таджикистан, Туркменістан); потягло за собою настання смерті потерпілого або інших тяжких наслідків (КК Республік Азербайджан, Болгарія, Вірменія, Казахстан, Киргизія, Латвія, РФ, Таджикистан, Туркменістан) (Додаток В.1).

На нашу думку, з метою вдосконалення ст. 315 КК України у першу чергу заслуговують на увагу такі кваліфікуючі ознаки схиляння до вживання наркотиків як вчинення таких дій: щодо психічно хворого або особи, яка проходить лікування від наркоманії (ст. 251 КК Республіки Латвії); у закладах освіти, розважальних чи спортивних закладах (ст. 272 КК Республіки Казахстан, ст. 127 КК Республіки Узбекистан); у навчальних

зкладах, або в адміністративних приміщеннях (ст. 222-39 КК Франції). Безперечно, що осіб, які виявили бажання лікуватися від наркозалежності, слід усіляко підтримувати й убезпечувати від повторного вживання наркотиків, на що і спрямована норма КК Латвії. У свою чергу, кваліфікуюча ознака щодо вчинення такого злочину у закладах освіти тощо забезпечує підвищену охорону здоров'я дітей (неповнолітніх осіб) від протиправних дій, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотиків. Враховуючи різке зростання наркоманії, у т. ч. і серед дітей та молоді, що встановлено нашим дослідженням, вважаємо доцільним упровадження таких положень у ст. 315 КК України.

Проведений аналіз відповідних кримінально-правових норм, що містяться у кримінальному законодавстві зарубіжних країн, свідчить, що загалом санкції щодо покарання за схиляння до вживання наркотиків у більшості країн не суттєво відрізняються від тих, що передбачені ст. 315 КК України (до 5 років позбавлення волі за ч. 1 та до 12 років – за вчинення кваліфікованого злочину). При цьому слід зазначити, що вітчизняна кримінально-правова норма містить:

– більш суворе покарання за кваліфікований склад злочину (до 12 років позбавлення волі) порівняно з аналогічними нормами КК Франції (ст. 222-39 до 10 років) [286]; КК Литовської Республіки (ст. 264 – до 10 років) [277], КК Республіки Білорусь (ст. 331 – до 10 років) [279], КК Республіки Узбекистан (ст. 127 – до 10 років) [283], КК КНР (ст. 353 – до 10 років) [275], КК Грузії (ст. 272 – до 10 років) [272], ФЗ ФРН (Р. 6, параграф 29, п. 4 – до 5 років) [313], КК Республіки Молдови (ст. 209 – до 6 років) [280], КК Республіки Чехія (ст. 287 – до 5 років) [284];

– більш м'яке покарання порівняно з аналогічними нормами КК Республіки Болгарія (ст. 354-б – до 15 років та до 30 років – у разі смерті потерпілого) [288], КК РФ (ст. 230 – від 10 до 15 років) [285], КК Республіки Латвія (ст. 251 – до 15 років – у разі настання тяжких наслідків) [276], ПК Республіки Естонія (ст. 187 – до 15 років) [194]; КК Республіки Казахстан

(ст. 299 – від 15 до 20 років чи довічне позбавлення волі у разі настання смерті потерпілого або інших тяжких наслідків) [271].

Своєрідним є підхід до встановлення кримінальної відповідальності за схиляння до вживання наркотичних засобів і психотропних речовин у законодавстві Республіки Естонія.

По-перше, на відміну від усіх досліджених нами кримінальних актів зарубіжних країн, кримінальні делікти в Естонській Республіці визначає Пенітенціарний кодекс (ПК), а не Кримінальний кодекс.

По-друге, ПК Естонії містить дві статті, що передбачають відповідальність за схиляння до вживання наркотиків з різними санкціями за вчинення такого злочину. Так, ч. 1 ст. 186 ПК Естонської Республіки передбачає відповідальність за схиляння до вживання наркотичних засобів і психотропних речовин (покарання у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк до трьох років). Крім того, за схиляння неповнолітнього до незаконного вживання наркотиків чи інших одурманюючих речовин (ст. 187 ПК Естонії) передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від одного до десяти років (ч. 1), а за дії, вчинені особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений даним розділом, або крадіжку, розбій, незаконний ввіз чи вивіз, передачу або обіг наркотичних засобів чи психотропних речовин у місцях, призначених для ізоляції від суспільства – позбавлення волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років (ч. 2).

По-третє, ч. 2 ст. 186 ПК та ч. 3 ст. 187 ПК передбачають відповідальність за вчинення таких протиправних дій юридичною особою (покарання у вигляді штрафу) [194].

Дві статті за втягнення у вживання наркотичних засобів або психотропних речовин містить і КК Республіки Узбекистан, які розміщені у різних главах кодексу. Так, відповідно до ст. 127 (розміщена у Главі 5. Злочини проти сім'ї, молоді та моральності) КК Узбекистану, втягнення неповнолітнього у вживання наркотичних засобів або психотропних речовин тягне за собою покарання у вигляді громадських робіт або обмеження чи

позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років. До кваліфікуючих ознак злочину віднесено вчинення злочину: а) особою, яка раніше вчинила злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків; б) щодо двох чи більше неповнолітніх; в) у навчальних закладах або в інших місцях, що використовуються школярами, студентами для проведення навчальних, спортивних чи громадських заходів. За вчинення таких протиправних дій передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. Крім того, втягнення (дорослої особи) у вживання наркотичних засобів або психотропних речовин передбачена відповідальність ст. 274, що розміщена у Главі 19 (Злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів або психотропних речовин) КК Узбекистану. Максимальне покарання за такий злочин передбачено у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років. Вчинення кваліфікованого злочину за цією статтею: а) особою, яка раніше вчинила злочин у сфері незаконного обігу наркотиків; б) в місцях відбування покарання у вигляді позбавлення волі; в) щодо двох або більше осіб карається обмеженням чи позбавленням волі на строк до п'яти років.

Загалом, найбільш суворе покарання за схиляння до вживання наркотиків передбачене КК Республіки Болгарія (ст. 354-б – до 30 років позбавлення волі) [288] та КК Республіки Казахстан (ст. 299 – до 20 років чи довічне позбавлення волі) у разі смерті потерпілого [271].

Найменш суворе максимальне покарання: до 5 років позбавлення волі передбачене у КК Чехії (ст. 287) та ФЗ Германії (параграф 29: пункт 4); від 3 до 6 років – у КК Республіки Молдова (ст. 209) та деяких інших зарубіжних країнах.

У переважній більшості зарубіжних країн, кримінальне законодавство яких ми аналізували (так само як і в Україні), передбачена така кваліфікуюча ознака як вчинення схиляння до вживання наркотиків щодо неповнолітнього, або ж відповідальність за такі дії передбачена окремою статтею (КК Узбекистану та ПК Естонії). У всіх країнах передбачена більш сувора відповідальність за вчинення таких протиправних дій щодо неповнолітніх,

тобто законодавці визнають підвищену суспільну небезпеку таких злочинів. При цьому, відповідні кримінально-правові норми КК РФ, Казахстану, Грузії, КНР вчинення таких протиправних дій щодо неповнолітніх відносять до особливо кваліфікуючих ознак схиляння з призначенням більш суворого покарання. Вважаємо, що аналогічний підхід має бути застосований і у вітчизняному кримінальному законодавстві.

Про доцільність та необхідність встановлення такої особливо кваліфікуючої ознаки свідчать і результати нашого дослідження, оскільки близько 30 % випадків схиляння до вживання наркотиків вчиняються відносно неповнолітніх (Додаток Б. 2).

Так, 09.02.2017 Новоукраїнським районним судом Кіровоградської області розглянуто кримінальне провадження № 12015120200000370 від 10.09.2015 відносно ОСОБА_2, громадянина України, не одруженого, не працюючого, освіта середня, утриманців не має, раніше неодноразово судимого за ч. 1 ст. 309 КК України, (в силу ст. 89 КК України вважається таким, що немає судимості), у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 309, ч. 2 ст. 315 КК України. Судом встановлено, що обвинувачений ОСОБА_2 наприкінці серпня 2015 р., в обідній час, проходячи вздовж берегу річки, побачив дикоростучу рослину коноплі, яку зірвав та переніс до власного домоволодіння. В подальшому ОСОБА_2 зірвав з вказаного куща листя, подрібнив його руками та помістив у паперовий згорток, який заховав у господарському приміщенні свого домоволодіння та незаконно зберігав без мети збуту. Згодом, ОСОБА_2, перебуваючи на території свого домоволодіння, побачив неповнолітнього ОСОБА_4 та запросив до себе, до приміщення сараю, де дістав саморобний пристрій із пластикової пляшки та фольги, до горличка якого помістив заздалегідь приготовлений наркотичний засіб – канабіс, який запалив за допомогою сірників та демонструючи яким чином вживається вказана наркотична речовина, шляхом умовляння та пропозиції передав його неповнолітньому ОСОБА_4, в результаті чого останній погодився та вжив запропонований

наркотичний засіб шляхом куріння, таким чином схиливши неповнолітнього ОСОБА_4 до вживання наркотичних засобів [38].

Слід також зазначити, що у подібних до ст. 315 КК України кримінально-правових нормах ряду зарубіжних країн кримінально караним визнається схилення до вживання наркотиків: з використанням ЗМІ чи іншого способу в громадському місці (ч. 2 ст. 354-б КК Болгарії); з використанням електронних інформаційних ресурсів (ст. 299 КК Республіки Казахстан); за допомогою преси, фільмів, радіо, телебачення, загальнодоступної комп'ютерної мережі або іншим способом, з аналогічним ефектом (КК Республіки Чехія) (Додаток В).

Як окремі склади злочинів пропаганда або незаконна реклама наркотиків визначена: КК Республіки Казахстан (ст. 299¹) [357]; реклама ФЗ ФРН [353]. Заборонена будь-яка публікація, яка спрямована на продаж, доставку або розповсюдження наркотиків або психотропних речовин у Нідерландах (ст. 3-б Закону про Опіум) [115]. У США кримінально караним є розповсюдження та реклама наркотиків (наркотичних субстанцій) за допомогою Інтернету (Звід Законів США) [399] (Додаток В. 2).

Отож, значна частина із досліджених нами кримінальних законодавств зарубіжних країн передбачає відповідальність за використання ЗМІ, електронних інформаційних ресурсів і безпосередньо Інтернету у незаконному поширенні, пропаганді та рекламі наркотиків, схиленні до їх вживання. Тобто, законодавці цих країн визнали, що такі протиправні дії є небезпечними для суспільних відносин у сфері здоров'я населення і вчиняються з метою втягнення нових осіб у незаконний наркообіг у якості споживачів. Такий підхід зарубіжних законодавців базується на міжнародно-правових документах. Так, в рамках 30-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН «Світова проблема наркотиків» (квітень 2016 р.) підкреслюється необхідність вжиття заходів, спрямованих на припинення використання Інтернету в незаконних цілях, пов'язаних з наркотиками, зокрема пропаганди, незаконної торгівлі і незаконного обігу наркотиків [242]. У Конвенції ООН 1988 р.

зазначено, що кожна сторона вживає необхідних заходів для того, щоб визнати кримінальним правопорушенням, згідно зі своїм законодавством, такі навмисні дії: публічне підбурювання або спонукання інших будь-якими засобами до вчинення правопорушення – виготовлення, пропозиція, пропозиція з метою збуту, розповсюдження, імпорт чи експорт будь-якого наркотичного засобу або психотропної речовини (ст. 3/ Правопорушення та санкції) [136].

Вважаємо, що досвід зазначених зарубіжних країн щодо встановлення кримінальної відповідальності за незаконну рекламу та пропаганду наркотиків, у т. ч. і з метою схиляння інших осіб до вживання наркотиків, їх незаконного поширення має бути використаний у ході вдосконалення кримінального законодавства України. Вочевидь, що на сьогодні в Україні є всі передумови для криміналізації таких протиправних діянь.

Важливим є також вивчення досвіду зарубіжних країн щодо проведення профілактичних заходів, спрямованих на подолання наркоманії та наркозлочинності. Так, поряд із заходами кримінально-правового характеру щодо запобігання незаконному схилянню до вживання наркотиків в зарубіжних країнах діють різні профілактичні програми первинної профілактики наркотизму та поширенню наркоманії. Запобіжна діяльність насамперед направлена на звільнення населення від наркотиків. З цією метою, в межах підвищення рівня життя населення, проводиться робота з молоддю, відкриваються спортивні та навчальні заклади, наркозалежні отримують повну медичну, психіатричну та психологічну підтримку і допомогу з боку держави. Розглянемо деякі з них, які є, на наш погляд, дієвими та ефективними.

Так, комплексні плани заходів, спрямованих на протидію незаконному обігу наркотиків, профілактику їх вживання, діють у Республіці Білорусь на виконання Декрету № 6 «Про невідкладні заходи щодо протидії незаконному обігу наркотиків», що вступив у силу в 2015 році [245].

Зокрема, заходи, передбачені Комплексним планом на 2019-2020 рр., затвердженим Урядом Республіки Білорусь, спрямовані на протидію незаконному наркообігу, профілактику їх вживання, в т. ч. серед дітей та молоді, соціальну реабілітацію осіб, хворих на наркоманію. Так, заплановано: проведення досліджень з метою виявлення причин латентності наркоманії; підготовка документального фільму щодо негативних аспектів, пов'язаних із вживанням наркотиків; систематичне проведення занять, виховних годин, уроків здоров'я щодо запобігання наркоманії в навчальних закладах; освітлення в ЗМІ, на офіційних вебсайтах інформації щодо проблем наркоманії, боротьби з нею; проведення в навчальних закладах освіти заходів щодо питань відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків тощо. Серед цих заходів доцільно, на нашу думку, звернути увагу на зазначення необхідності виявлення та документування злочинної наркодіяльності в Глобальній мережі Інтернет; обмеження доступу до Інтернет-ресурсів, які містять повідомлення та матеріали, направлені на втягнення у незаконний обіг наркотиків. Правоохоронні органи Республіки Білорусь орієнтовані на тісну співпрацю з громадськістю, ЗМІ, медичними установами, проведення зустрічей, лекцій у навчальних закладах для дітей і батьків, населення інформується про шкоду та вплив наркотиків на людину, а медичні заклади – на надання невідкладної медичної та психологічної допомоги наркозалежним [108].

Наразі в низці найбільш розвинутих зарубіжних країн, зокрема у США, Великобританії, Польщі, Швеції, Німеччині діють програми з первинної профілактики наркоманії та наркотизму, розроблені в рамках освітньої моделі. Фахівці вважають, що такі програми мають найбільший профілактичний потенціал [236]. Так, у **Швеції** (м. Стокгольм) діє центр первинної профілактики наркотизму «Пресенс», який є муніципальною установою, що координує заходи з профілактики і фінансується з міського бюджету, підпорядкований соціальному управлінню. Основними завданнями установи є підвищення ефективності роботи з профілактики наркотичної та

алкогольної залежності, допомога районам міста у розробці планів дій та програм з профілактики; передача наукового та практичного досвіду із попередження вживання наркотиків; замовлення та поширення результатів поточних соціологічних досліджень серед учнівської молоді; допомога у знаходженні інформації про наркотики в Інтернеті та інших ЗМІ. Центр використовує лише ті методи роботи, ефективність яких доведена науковими дослідженнями. Заходи, які проводяться в такому Центрі, є ланкою, яка пов'язує практиків і науковців, що, на думку вітчизняних вчених, є запорукою успіху [236].

Первинній профілактиці наркоманії приділяється значна увага і в *США*, де діють універсальні шкільні профілактичні програми з тренінгу життєвих навичок, які полягають у роботі з найбільш уразливою та незахищеною верствою населення – молоддю. Програма спрямована на вивчення широкого спектру факторів ризику й захисних факторів і реалізується шляхом навчання комбінації загальних особистісних і соціальних умінь, здатності опиратися вживанню наркотиків. Програма складається із трирічного профілактичного курсу, розрахованого на учнів середніх і старших класів. Програма з тренінгу життєвих навичок спрямована на розвиток трьох головних здатностей: уміння опиратися пропозиціям вживати психоактивні речовини, уміння організовувати своє життя й загально-соціальні навички [236].

Загалом, програми із запобігання наркоманії серед молоді у США вирізняються широким спектром напрямів, які забезпечують вирішення проблеми девіантності (характеристика поведінки, яка не збігається з соціальними нормами і цінностями, прийнятими в суспільстві) в молодіжному середовищі в цілому. Значну роль відведено програмам, що орієнтовані на ровесників, батьків, громади, в яких живе молодь. Зазвичай у таку програму включається дорослий координатор, який організовує обговорення різних питань і проблем, що виникають у підлітків, наприклад, при виборі альтернатив наркотикам чи одурманюючим речовинам, створення

здорового клімату в групі, розвитку навичок спілкування і т. д. Багатоаспектними є також превентивні програми за участю батьків. Зокрема, це: *інформаційні програми*, за допомогою яких батьки отримують необхідну інформацію про наркотики, рекомендації про те як себе вести, якщо з'ясується, що їх дитина вживає наркотики тощо; *програми практичного навчання батьків* методам профілактики наркоманії; *програма «Сімейна взаємодія»*, якою сім'ї закликають до спільної роботи з виявлення причин поширення наркоманії та алкоголізму і боротьбі з ними [187; 300].

Своєрідною є протидія наркоманії та наркозлочинності у Нідерландах, яка відома своєю ліберальною наркополітикою. Враховуючи, що вживання наркотиків у Нідерландах не карається, не переслідується законом, також значна кількість дій із наркотиками, які визнані злочинними у більшості країн світу, широкомасштабних програм профілактики наркоманії та наркозлочинності в країні не приймається. В країні функціонує державна програма для наркоманів на «важкі» наркотики. Зареєстрованим наркоманам надається можливість лікуватися. Якщо ж вони не бажають лікуватися наркотики їм надають безкоштовно, щоб не вчиняли злочини [165].

Як зазначено нами вище, кримінальне законодавство Нідерландів не містить норми, якою передбачена відповідальність за схиляння до вживання наркотиків, натомість там кримінальним законом переслідується реклама та пропаганда таких засобів (Додаток В. 2). Отже, можемо стверджувати, що у цій країні запобігання схилянню здійснюється у широкому сенсі – шляхом заборони та встановлення кримінальної відповідальності за їх рекламу.

Слід зазначити, що активна протидія схилянню до вживання наркотиків, а отже і поширенню наркоманії з використанням Інтернет-ресурсів здійснюється в багатьох зарубіжних країнах. При цьому, здебільшого влада цих країн не обмежується лише запровадженням кримінальної відповідальності за це, але й створенням дієвих програм запобігання таким протиправним діям.

Так, у Великобританії існує ефективна гаряча лінія, так званий «Фонд Інтернет Спостереження» (Internet Watch Foundation - IWF), яку фінансують провайдери Інтернет-послуг. Вони передають інформацію про підозрілих користувачів в IWF, які, в свою чергу, інформують спеціальні підрозділи в поліції (підрозділ по боротьбі зі злочинами National Crime Squad (NCS)). IWF розбирає скарги про незаконну інформацію в мережі Інтернет, про що негайно інформується відповідний провайдер Інтернет-послуг, який негайно видаляє матеріал зі свого сервера [61].

Подібні заходи протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотиків в мережі Інтернет діють в Іспанії та Італії. Зокрема, в Іспанії розроблений національний план дій, спрямований на протидію поширенню наркотиків, в якому передбачено створення наглядового органу контролю над використанням організаціями наркобізнесу нових технологій, включаючи Інтернет. Крім того, в МВС діє департамент по боротьбі зі злочинами, пов'язаними з використанням високих технологій, до компетенції якого входить діяльність щодо попередження використання мережі Інтернет для незаконного рекламування наркотиків [63].

В Італії проблемою незаконного обігу наркотиків в мережі Інтернет займається Департамент з питань політики в галузі контролю над наркотиками (DPA), що входить до Ради міністрів. DPA має свої сторінки в Facebook, Twitter, канал на Youtube. Крім того, департамент відкрив близько 20 вебсайтів про шкоду наркотиків і пропаганди здорового способу життя. Моніторинг сайтів, що містять пропаганду, рекламу і комерційну пропозицію нарковмісних засобів, здійснює Національна система раннього попередження, створена в 2009 році в рамках DPA, що співпрацює з NAS (італійські карабінери) і AIFA (Асоціація з обігу лікарських препаратів). Операції з виявлення і закриття сайтів, що пропонують наркотики, проводять DPA і карабінери спільно з AIFA, після чого провайдери зобов'язані заборонити доступ до вказаних сайтів [12]. Відповідно до Національного плану дій по боротьбі з наркотиками (PAN) з 2010 року в Італії здійснюється моніторинг і

оцінка мережі Інтернет. PAN заохочує створення і розвиток національних систем виявлення Інтернет-ресурсів та проводить боротьбу з незаконним обігом наркотиків у мережі Інтернет через Інтернет-магазини [314]. За допомогою системи моніторингу DPA визначає нові напрями у виробництві, постачанні та споживанні наркотиків, «смаки» споживачів, що допомагає поліції у проведенні превентивних заходів. Проте, провідні італійські ЗМІ стверджують, що кількість Інтернет-сайтів, на яких пропонують наркотики, постійно збільшується [186].

Аналіз наведених моделей запобігання схилянню до вживання наркотиків та поширенню наркоманії у цілому надає можливість визначити спрямованість наркополітики тієї чи іншої держави, порівняти перспективність запобіжних заходів в Україні та в зарубіжних країнах. Безперечно, що перелік та спрямованість таких заходів визначаються кожною із держав відповідно до національного законодавства, стану наркотизації населення, економічних можливостей, ментальності тощо. Тому, запозичення того чи іншого зарубіжного досвіду має здійснюватися з урахуванням зазначених факторів у нашій країні. Результати проведеного дослідження свідчать, що одним із найнебезпечніших факторів незаконного наркообігу є втягування (схиляння) молоді до вживання наркотиків. Тому, вважаємо, що першочерговими заходами у цьому напрямі має бути запровадження досвіду зарубіжних країн щодо запобігання втягненню молоді (у т. ч. і шляхом схиляння) до наркотизму. Шляхами, які мають забезпечити цей напрям запобігання наркоманії та наркозлочинності, є розробка та реалізація програм їх профілактики у дитячому та молодіжному середовищах (серед учнівської та студентської молоді, батьків), забезпечення належного контролю за медійними продуктами в мережі Інтернет тощо.

1.3. Кримінально-правова характеристика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні

Конституцією України життя і здоров'я людини, її безпека визнаються одними з найвищих соціальних цінностей, а їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність (ст. 3) [112].

Одним із механізмів, покликаних забезпечити реалізацію громадянами України своїх конституційних прав, є КК України, норми якого спрямовані саме на захист держави, прав та свобод людини і передбачають відповідальність за їх порушення з боку визначених суб'єктів.

Чинним КК України передбачено систему норм, спрямованих на захист прав та свобод людини, зокрема Розділ XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» містить вичерпний перелік наркозлочинів (статті 305-320) [131], яким притаманний, – стверджує А. А. Музика, – надзвичайно високий ступінь суспільної небезпеки, зумовлений тяжкими наслідками не лише для здоров'я конкретної особи, а й для здоров'я населення, економіки та суспільства в цілому [134, с. 899].

Відповідно до ч. 1 ст. 1 КК України Кодекс має своїм завданням не лише правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля тощо, але й запобігання злочинам [131]. Зокрема, на охорону та захист здоров'я населення, запобігання поширенню наркозлочинності та наркоманії, як її закономірному наслідку, спрямована ст. 315 КК України (схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів).

Відповідальність за схиляння до вживання наркотиків вперше було введено до кримінального законодавства України у 1969 р. і лише за вчинення таких протиправних дій стосовно дитини (неповнолітнього). Згодом КК УРСР 1960 р. було доповнено новою статтею 229-5 «Схиляння до

вживання наркотичних засобів» [204]. З моменту прийняття КК України у 2001 р. редакція ст. 315 КК є незмінною і на сьогодні.

Суспільна небезпека схиляння до вживання наркотиків, – зазначається в літературі, – обумовлена сприянням стрімкому поширенню наркотизму, неконтрольованому споживанню та зловживанню наркотиками, їх незаконному обігу, втягуванню у сферу зловживання психоактивними речовинами дітей підліткового і юнацького віку [132, с. 905], що, у свою чергу, створює умови для стійкого попиту на такі речовини, а також веде до деформації історичних, духовно-етичних цінностей суспільства, насадженні бездуховності, деградації особистості, що знижує загальний рівень культури суспільства; негативного впливу на свідомість особи, її психофізіологічний стан, пробудження низьких інстинктів і нахилів; порушення повноцінного процесу формування дітей; негативного впливу на моральний, фізичний, психічний розвиток та виховання неповнолітніх; створення умов для вчинення інших, більш небезпечних злочинів [150, с. 4-5].

Для визначення науково обґрунтованих напрямів вдосконалення запобігання злочинам важливе значення має глибоке знання особливостей кримінальної відповідальності за їх учинення. Це викликає необхідність розгляду кримінально-правової характеристики та особливостей кваліфікації злочину, передбаченого ст. 315 КК України.

Кримінально-правова характеристика або юридичний аналіз злочину [138, с. 96] є однією з фундаментальних категорій кримінального права та сполучним елементом для інших характеристик злочину (криміналістичної, кримінологічної та оперативно-розшукової). Причиною цього є те, що саме кримінально-правова норма визначає протиправність діяння, ознаки об'єкта та суб'єкта злочину, його об'єктивної та суб'єктивної сторін.

Кримінально-правова характеристика надає можливість визначити правові ознаки основних елементів злочину, сформулювати предмет доказування у кримінальних правопорушеннях, першорядні засади реалізації кримінально-правової політики. Не дивлячись на те, що поняттю

кримінально-правової характеристики приділено значну увагу в науковому доробку вчених, у теорії кримінального права дотепер відсутнє однозначне визначення її суті. Така неоднозначність полягає перш за все у різних підходах до переліку складових цього поняття та їх важливості для з'ясування особливостей того чи іншого виду злочинів. Зокрема, дискусійним є питання, чи потрібно включати до поняття кримінально-правової характеристики окрім елементів складу злочину (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона) ще і його кваліфікуючі (особливо кваліфікуючі) ознаки та інші елементи.

Так, В. Борисов та О. Пащенко до елементів кримінально-правової характеристики відносять: соціальну обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за певний вид злочинів; їх суспільну небезпечність; протиправність діяння; склад злочину; суспільно небезпечні наслідки; особу злочинця та інші обставини, що перебувають поза межами складу злочину, але притаманні їх учиненню [15, с. 181-182].

Зазначимо, що відповідно до ст. 11 КК України ознаками злочину є передбаченість такого протиправного діяння Кримінальним кодексом; його суспільна небезпечність; винність; діяння; учинення діяння суб'єктом злочину. Крім того, як справедливо зазначає А. А. Вознюк, до елементів кримінально-правової характеристики злочинів, окрім складу злочину, слід віднести: кваліфікуючі та особливо кваліфікуючі ознаки злочину; караність (положення, що стосуються характеру, виду і розміру покарання); підстави спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності (якщо вони передбачені у диспозиції статті КК) та обставини, що виключають злочинність діяння [42, с. 63-67; 44, с. 154-160].

На наш погляд, запропонований А. А. Вознюком перелік елементів кримінально-правової характеристики злочинів надає можливість розглядати не лише питання щодо кваліфікації злочину, притягнення до кримінальної відповідальності чи звільнення від неї, а й для створення ефективної системи запобігання кримінальним правопорушенням. Водночас, досліджуючи

кримінально-правову характеристику певного злочину, слід враховувати, що кожний злочин має індивідуальну структурну побудову. Відповідно, і перелік ознак та елементів кримінально-правової характеристики в кожному випадку буде специфічним.

Отже, враховуючи особливості злочину, передбаченого ст. 315 КК України, елементами його кримінально-правової характеристики є ознаки складу злочину, кваліфікуючі ознаки та міра покарання за вчинений злочин.

У кримінальному праві аналіз кримінально-правової характеристики будь-якого злочину розпочинається з аналізу його об'єкта, тобто того, на що спрямована злочинна діяльність винної особи, чому заподіюється шкода або чому створюється загроза її заподіяння внаслідок вчинення злочину. Будучи одним із чотирьох елементів складу злочину, об'єкт злочину дає можливість визначити суспільно-політичну сутність злочину, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки. Чим більше важливим є об'єкт, тим більше небезпечним є злочин, а отже, тим більш пріоритетною повинна бути кримінально-правова охорона даного об'єкта [138, с. 96].

З метою визначення вихідних позицій для дослідження безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 315 КК України, розглянемо деякі загальні положення теорії кримінального права.

Об'єкт злочину постійно привертає увагу вчених, але, далеко не всі аспекти цієї проблеми досліджені достатньо повно та всебічно, зокрема, дискусійним є визначення змісту та ознак поняття об'єкта злочину. Так, одні дослідники під об'єктами злочинів розуміють правове благо, цінності (А. В. Наумов [178, с. 146-155], А. З. Хун [298, с. 64], С. Б. Гавриш [51, с. 55-57, 60]), інші об'єктом злочину визначають особу (Г. П. Новосьолов [182, с. 60]). Водночас, найпоширенішим є розуміння під об'єктом злочину суспільних відносин, яким заподіюється шкода (або створюється загроза її заподіяння) внаслідок вчинення злочинного посягання [114, с. 24; 268, с. 6; 151, с. 7; 246, с. 79; 121, с. 96; 169, с. 56; 248, с. 39].

Охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, – зазначається у науковій літературі, – це відносини між людьми в процесі їх спільної діяльності або спілкування, які знаходяться під охороною правових чи моральних норм [126, с. 123-132].

Таким чином, серед науковців поширеною є думка, відповідно до якої загальним об'єктом злочину слід визнати суспільні відносини. Цей підхід виглядає найбільш вірогідним та послідовним і обумовлений теорією про суспільну сутність кримінального права, яке покликане охороняти найцінніші соціальні здобутки суспільства. Перелік найбільш важливих, найголовніших об'єктів, що перебувають під кримінально-правовою охороною, наведений у ст. 1 КК України, це: права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України тощо. При цьому, вичерпний перелік таких об'єктів міститься в Особливій частині КК України, норми якої встановлюють кримінальну відповідальність за конкретні посягання на них.

Об'єкти кримінально-правової охорони мають певну класифікацію. Достатньо широке визнання отримала триступенева класифікація об'єктів злочинів (загальний, родовий і безпосередній), яка сприяє систематизації кримінального законодавства та відіграє вирішальну роль у кваліфікації злочинів. Під *загальним* об'єктом злочину в теорії кримінального права прийнято розуміти сукупність усіх суспільних відносин, що поставлені під охорону кримінальним законом. Загальний об'єкт охоплює різноманітні за своєю сутністю суспільні відносини, які значною мірою різняться між собою за своєю сферою дії, соціально значущі тощо [268, с. 6].

Під *родовим* об'єктом злочину розуміють окрему групу однорідних або тотожних суспільних відносин, що утворюють певну сферу суспільного існування, та на які посягає відповідна група злочинів [10, с. 721]. Родовий об'єкт злочину є основою для класифікації кримінально-правових норм. Як зазначає В. Я. Тацій, саме цю властивість було взято за основу під час побудови Особливої частини нині чинного КК України [122, с. 97–99]. Таким

чином, родовий об'єкт злочину дає можливість установити групову належність конкретного діяння [138, с. 100].

Розміщення статті 315 у розділі XIII «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення» КК України свідчить про те, що законодавець розглядає родовим об'єктом цього злочину здоров'я населення. Така позиція справедливо підтримана широким колом науковців [138, с. 99; 129, с. 440; 133, с. 887; 121, с. 386; 123, с. 274].

У свою чергу, індивідуальні ознаки злочину визначаються *безпосереднім* об'єктом незаконного посягання, який, як зазначає П. С. Матишевський, є конструктивною (обов'язковою) ознакою будь-якого складу злочину і встановлення якого є обов'язковим при кваліфікації діяння [162, с. 103].

Безпосередні об'єкти злочинів в кримінальному праві підрозділяють на основні та додаткові. Питання про те, який саме безпосередній об'єкт є основним, а який додатковим, вирішується не в залежності від важливості блага (цінності), яке (яка) охороняється, а від його (її) зв'язку з родовим об'єктом. Слід зазначити, що додатковий об'єкт може бути як обов'язковим (завжди передбачає заподіяння йому тієї чи іншої шкоди відповідним злочинним посяганням), так і факультативним (об'єкту шкода може не спричинятися).

Вважаємо, що дослідження безпосереднього об'єкта схиляння до вживання наркотиків необхідно проводити, розглядаючи його як складову злочинів у сфері наркообігу. Під безпосереднім об'єктом наркозлочинів окремі автори розуміють складну соціальну цінність – законний порядок обігу наркотичних засобів, яким забезпечується здоров'я як окремого індивіда, так і здоров'я населення [18, с. 8; 369]. У свою чергу, характеризуючи безпосередній об'єкт таких злочинів, А. А. Музика зазначає, що найголовнішим началом об'єднання їх у одну групу є здатність цих злочинів завдавати однорідної шкоди у вигляді поширення наркоманії і

токсикоманії. Основним же об'єктом схиляння автор визначив суспільні відносини у сфері народного здоров'я, а додатковими – здоров'я конкретних осіб, по відношенню до яких вчиняються дії щодо схиляння до вживання наркотиків [167, с. 36, 42–43; 171, с. 70].

Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 315 КК України, у науковій літературі визначають: соціальні зв'язки, зміст яких полягає у протидії поширенню наркоманії шляхом заборони незаконного вживання наркотиків [130, с. 32]; суспільні відносини у сфері охорони здоров'я, що усувають немедичне споживання наркотичних засобів та психотропних речовин, як фактор поширення наркоманії [138, с. 107-108]. Свою позицію автори аргументують виходячи з того, що схиляння є одним із факторів поширення зловживання наркотиками [138, с. 107-108].

За результатами аналізу наведених позицій науковців, родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 315 КК України, його суспільної небезпечності зазначимо, що основним безпосереднім об'єктом схиляння слід вважати охоронювані кримінальним законом суспільні відносини у сфері охорони здоров'я, спрямовані на недопущення немедичного споживання наркотичних засобів та психотропних речовин, як фактора поширення наркоманії. Додатковими об'єктами цього злочину за різних обставин його вчинення може виступати здоров'я людей.

Обов'язковою ознакою об'єкта досліджуваного складу є *предмет* злочину, під яким у теорії кримінального права розуміють речі матеріального світу, у зв'язку з якими вчиняється злочин [247, с. 68; 150, с. 100; 154, с. 28]. Такими речами для ст. 315 КК України є наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги. Такий підхід отримав своє обґрунтування і в ППВС України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4, де зазначено, що у справах даної категорії обов'язково має бути встановлено предмет цих злочинів, а саме: вид, назва, властивості, походження, способу виготовлення наркотичного засобу, психотропної

речовини, їх аналога або прекурсору, а тому обов'язково має бути висновок експерта з цих питань [230].

Враховуючи, що наркотики становлять підвищену небезпеку для здоров'я людей, а їх не контрольований обіг в Україні заборонений, загальні поняття та ознаки вказаних предметів визначені в Законі України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [219], а також передбачені Переліком наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, затвердженим постановою КМУ від 06.05.2000 № 770 (Перелік) [212]. Відповідно до вказаного Закону: *наркотичні засоби* – речовини природні чи синтетичні препарати, рослини, включені до Переліку; *психотропні речовини* – речовини природні чи синтетичні препарати, природні матеріали, включені до Переліку; *аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин* – заборонені для обігу на території України речовини синтетичні чи природні, хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють [219].

У довідковій літературі наркотичні засоби визначаються як природні продукти (наприклад, тваринного, рослинного походження, газу) чи хімічні сполуки, специфічно впливаючі на нервову систему живих організмів та здатні викликати наркоманію, а психотропні речовини – природні продукти і хімічні сполуки, що володіють вибірковою активністю впливу на нервову систему живих організмів [177, с. 325, 328].

Таким чином, предметом схиляння до вживання наркотиків є включені до Переліку: наркотичні засоби – речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини; психотропні речовини – речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали; а також аналоги таких засобів і речовин.

Результати проведеного нами дослідження свідчать, що найбільш поширеними наркотиками, до вживання яких схилилися потерпілі особи є:

канабіс (особливо небезпечний наркотичний засіб) – 71,1; амфетамін – 15,8 % та опій – 11,4 % (Додаток Б.2).

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 315 КК України, насамперед характеризується вчиненням протиправних дій, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Інші елементи об'єктивної сторони, (що характеризує злочин із погляду його зовнішнього прояву [147, с. 8; 125, с. 82]), а саме – суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок, знаряддя і засоби, місце, час, обстановка вчинення злочину мають важливе значення для доказування у справах зазначеної категорії, вироблення системи заходів запобігання таким кримінальним правопорушенням, проте не впливають на кваліфікацію злочину за ст. 315 КК України. Вітчизняний законодавець передбачає, що схиляння до вживання наркотиків є закінченим злочином незалежно від того чи вжив потерпілий наркотик чи відмовився це зробити [230; 135].

Враховуючи викладене, вважаємо доцільним більш детально зупинитися на аналізі дій, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

У юридичній літературі та судово-слідчій практиці схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів трактується як будь-які умисні ненасильницькі дії (пропозиція, умовляння, порада, переконування тощо), спрямовані на збудження в іншої особи бажання вжити ці засоби або речовини хоча б один раз [130, с. 405-406; 230]. Водночас, серед науковців не має єдиного підходу до визначення переліку та характеру таких дій. Так, наприклад, В. М. Курченко до схиляння відносить висловлювання, що возвеличують та додають романтизму відчуттів, які виникають при вживанні наркотичного засобу, психотропної речовини [149]. У свою чергу О. Гузєєва виділяє такі способи схиляння як маскування наркотиків під лікарські засоби та шантаж [60, с. 35-37]. Проте, на нашу думку, такі протиправні дії слід кваліфікувати не як схиляння, а за ст. 314 КК України

(незаконне введення в організм іншої особи проти її волі наркотичного засобу або психотропної речовини, поєднане з насильством, погрозою його застосування чи обманом).

Дискусійним також є питання чи може розглядатись як схиляння до вживання наркотиків розповідь особи у присутності інших людей про свої враження від споживання наркотиків, «корисності» такого споживання тощо, якщо при цьому не було висловлено пропозиції їх ужити [161, с. 167]. На наш погляд, важливим при цьому є з'ясування мети, що переслідувала особа, яка таким чином рекламувала наркотики, чи прагнула вона збудити у іншої особи (осіб) бажання їх ужити. Тобто, для правильної кваліфікації дій особи необхідним є встановлення як об'єктивних, так і суб'єктивних ознак такого протиправного діяння.

Існує також думка, що схиляння до вживання наркотиків частково співпадає з підбурюванням до вчинення злочину (самостійний вид співучасті, закріплений ч. 4 ст. 27 КК України), тому що схиляння і підбурювання можуть втілюватись у таких діях як умовляння [113, с. 640]. З цього приводу слід зазначити, що підбурювання в кримінально-правовому контексті буде мати місце при умовлянні, пропозиції тощо вчинити конкретний злочин, зокрема, передбачений ст. 316 КК України (незаконне публічне вживання наркотичних засобів), без ознак якого вживання наркотиків не є злочином.

Для надання характеристики об'єктивної сторони схиляння до вживання наркотиків доцільно, на наш погляд, проаналізувати складові цього поняття.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово схиляти має значення «переконувати, умовляти, примушувати робити що-небудь» [28, с. 1222], що підтверджує правильність застосування у вказаній Постанові ПВС термінів, за допомогою яких розкривається така дія, як схиляння. Водночас, серед науковців існує думка, що термін «схиляння» є синонімом понять «підмовляння» та «втягнення» [167, с. 131; 299]. Погоджуючись щодо «підмовляння», який можна визнати синонімом

схиляння до вживання наркотиків, зазначимо, що ми не можемо підтримати таких авторів відносно іншого терміну. На нашу думку, не дивлячись на певну юридичну спорідненість цих термінів, «втягнення», як протиправна дія, передбачає настання шкідливих наслідків: вчинення особою протиправних (антигромадських) дій. Схиляння ж до вживання наркотиків, як зазначалося нами вище, є закінченим злочином незалежно від того чи вжив потерпілий наркотик чи відмовився це зробити [230; 135], тобто законодавець вбачає суспільну небезпечність у самому пропонуванні вжити наркотик.

Беручи до уваги проаналізований нами досвід зарубіжних країн щодо кримінально-правового забезпечення запобігання схилянню до вживання наркотиків, а також загрозливу ситуацію щодо поширення наркоманії та наркотизму, що склалася в Україні, вважаємо, що до дій, спрямованих на схиляння до вживання наркотиків, слід віднести і їх *пропагування* (від слова пропаганда – поширення і постійне, глибоке та детальне роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів знань. Система засобів масового поширення ідей, поглядів і т. ін. [27, с. 1162]).

У диспозиції ст. 315 КК України законодавцем вжито словосполучення «певної особи». Воно передбачає, що схиляння до вживання наркотиків не може бути безадресним, тобто протиправні дії (пропозиція, порада, умовляння, переконування тощо) спрямовуються стосовно конкретної особи (двох чи більше осіб за ч. 2 ст. 315 КК). Застосування такого словосполучення обмежує кримінально-правовий вплив досліджуваної норми, яка, на нашу думку, має застосовуватися і до випадків схиляння до вживання наркотиків із використанням технічних засобів для донесення інформації, ЗМІ (у т. ч. мережі Інтернет). Такий підхід відповідає дослідженому нами досвіду зарубіжних країн щодо запобігання схилянню до вживання наркотиків, у т. ч. і кримінально-правового забезпечення такої діяльності (Додаток В).

За результатами дослідження об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 315 КК України, аналізу ознак схиляння, запропонованих

науковцями та вироблених судовою практикою, вважаємо за доцільне запропонувати авторське визначення поняття схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, під яким потрібно розуміти: будь-які умисні ненасильницькі дії (умовляння, пропозиція, надання поради, прохання, переконання, обіцянка винагороди або іншої вигоди, пропагування тощо), спрямовані на збудження у іншої особи (осіб) бажання або рішучість їх вжити хоча б один раз. Перераховані дії можуть виражатися словесно, у письмовій формі, з використанням технічних засобів для донесення інформації, засобів масової інформації чи засобів масової комунікації (ЗМК)¹, у тому числі і мережі Інтернет тощо. У зв'язку з цим пропонуємо внести відповідні зміни до ППВС України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26.04.2002 № 4.

Суб'єкт злочину є обов'язковим елементом усіх складів злочинів. На думку авторів, які досліджували ці питання, він є системоутворюючим елементом – немає такої особи і немає підстав навіть для попереднього правового аналізу події, що відбулася [160, с. 3]. У КК України 1960 р. термін «суб'єкт злочину» не використовувався. Замість нього в нормах кримінального закону вживалися слова: «винний», «засуджений», «особа засуджена» та ін. Ознаки суб'єкта злочину були розосереджені серед норм Загальної частини КК. У чинному КК України (ст. 18) законодавець не тільки використовує термін «суб'єкт злочину», але й надає його визначення: фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність [131]. Саме таким чином (як фізичну осудну, що досягла певного віку особу) суб'єкт злочину характеризують і більшість вчених [124,

¹ **Засоби масової комунікації** – це канали та засоби передачі інформаційних повідомлень на великій території та маси. На відміну від ЗМІ, являють собою не джерело її поширення, а саме спосіб поширення її від комунікатора до реципієнта (велику суспільну групу). Кожен засіб має свої особливості щодо формату поширення інформації, каналів та формування повідомлень і використовується в залежності від типу масової комунікації (одностороння чи двостороння).
URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Засоби_та_типи_масової_комунікації

с. 148; 160, с. 6; 193, с. 8; 290, с. 23]. Це ознаки так званого загального суб'єкта, які є обов'язковими для будь-якого складу злочину.

Суб'єкт злочину, передбаченого ст. 315 КК України, загальний, ним може бути фізична та осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Суб'єктом схиляння неповнолітнього до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 2 ст. 315 КК України) може бути лише осудна особа, яка до моменту вчинення злочину досягла 18-річного віку. Якщо неповнолітнього схиляє до вживання наркотиків інший неповнолітній, дії останнього слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 315 КК України [135, с. 794].

Суб'єктивна сторона – це внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості і волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків. Вона відображає внутрішній світ людини й не може сприйматися безпосередньо, пізнається, як зазначається у науковій літературі, тільки шляхом аналізу й оцінки об'єктивних характеристик злочину [124, с. 161; 306, с. 629].

Суб'єктивна сторона схиляння до вживання наркотиків характеризується виною у формі прямого умислу. Винний усвідомлює суспільно небезпечний характер своїх дій, а саме те, що схиляє іншу особу (осіб) до вживання заборонених до обігу, небезпечних для неї речовин та засобів, і бажає здійснити такі дії. Цілі і мотиви діяння закон не конкретизує, але саме вони розкривають характер і зміст діяння винного, в якій би формі воно не проявлялось. Не рідко метою діянь винного, як свідчать результати проведеного нами дослідження, є розширення девіантного середовища наркоманів за рахунок прилучення до споживання наркотиків інших осіб і, відповідно – розширення сфери збуту відповідних препаратів.

При схилянні до вживання та одночасному збуті наркотичних, психотропних речовин або їх аналогів, як визначає судова практика, відповідальність настає за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 315 і 307 КК України [230]. Матеріали судово-слідчої практики свідчать, що в більшості випадків у діях осіб, винних у схилянні до вживання наркотиків,

убачається сукупність саме таких, а також злочинів, передбачених ст. 308, або ст. 309 КК України [74, с. 144].

Такі дані підтверджуються і результатами нашого дослідження. Так, аналіз судово-слідчої практики за період 2015-2019 рр. свідчить, що близько 27,2 % осіб визнані судом винними у вчиненні схиляння до вживання наркотиків (ст. 315 КК) та їх збуті (ст. 307 КК) (Додаток Б. 2).

Зокрема, Ізмаїльським міськрайонним судом Одеської області за ст.ст. 315 ч. 2, 307 ч. 2 КК України кваліфіковані дії особи, яка виготовила та зберігала наркотичний засіб (опій ацетильований) з метою збуту і схилила іншу особу пропозицією до вживання цього наркотичного засобу шляхом ін'єкції [35].

Дніпровським районним судом міста Дніпродзержинськ Дніпропетровської обл. 29.01.2015 за ч. 1 ст. 307, ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 315 КК України кваліфіковані дії особи, яка 11.02.2013 приблизно о 16.00 год, перебуваючи у невстановленому маршрутному таксі маршруту «Дніпродзержинськ – Петриківка», умисно, шляхом пропозиції та вмовляння, схилив неповнолітнього до вживання психотропної речовини – метафетаміну, після чого, того ж дня, у кафе-барі умисно, незаконно за 60 грн збув неповнолітньому пластиковий шприц з психотропною речовиною – метамфетамін, маса якого складає 0,0034 гр. У подальшому, повторно збував іншим особам психотропну речовину – метамфетамін [33].

Наведені приклади підтверджують висунуту нами у ході дослідження гіпотезу про те, що схиляння до вживання наркотиків є одним із способів втягнення нових осіб у незаконний наркообіг в якості споживачів та забезпеченням кримінальним світом стійкого попиту на наркотики.

До мотивів вчинення схиляння до вживання наркотиків у науковій літературі відносять: прагнення долучити конкретну особу до споживання наркотиків (у т. ч. і з корисливих спонукань), помсту, своєрідне розуміння почуття товариства і дружби, бажання допомогти людині вийти зі складної життєвої ситуації тощо [255, с. 126-132].

Вагоме значення для юридичної оцінки дій, спрямованих на збудження в особи бажання вжити наркотики або психотропи, на думку фахівців, мають поведінка та особа самого потерпілого [163]. Як доречно зазначається у науковій літературі, якщо особа є хворою на наркоманію і не відмовляється від прийому наркотиків, наявність складу злочину, передбаченого ст. 315 КК України, у винної особи видається сумнівним. При цьому, справедливо наголошується, що найбільш повно питання кваліфікації таких протиправних дій мають вирішуватися в кожному конкретному випадку шляхом аналізу ознак суб'єктивної сторони злочину та інших обставин, які в цілому складають його кримінально-правову характеристику [255, с. 131-132].

Кваліфікуючими ознаками досліджуваного злочину є вчинення його: 1) повторно; 2) щодо двох чи більше осіб; 3) щодо неповнолітнього; 4) особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених ст.ст. 307, 308, 310, 314, 317 КК України (ч. 2 ст. 315 КК України).

Під повторністю у науковій літературі пропонується розуміти вчинення винним дій, зазначених у ч. 1 ст. 315 КК України, неодноразово, або хоча б вдруге. Як повторні вони можуть визнаватися лише за умови, що не збіг строк давності притягнення до кримінальної відповідальності, а судимість (за її наявності) не знята і не погашена у встановленому законом порядку [136].

Крім того, кваліфікуючою ознакою схиляння до вживання наркотиків, відповідно до ч. 2 ст. 315 КК України, визнається і вчинення злочину особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених ст.ст. 307, 308, 310, 314, 317 КК України. Така кваліфікуюча ознака визнається, якщо не збіг строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за зазначені діяння (ст. 49 КК), або така особа була раніше засуджена за один із них і судимість не знята і не погашена у встановленому законом порядку (ст.ст. 88-91 КК).

Наявність вказаних кваліфікуючих ознак схиляння до вживання наркотиків видається недостатньо обґрунтованим та ефективним задля запобігання таким злочинам. Так, результати проведеного нами дослідження свідчать, що серед засуджених у період 2015-2019 рр. за схиляння до

вживання наркотиків – 36 % осіб мали попередню судимість, у т. ч. 75,6 % з них – за злочини, пов’язані з незаконним обігом наркотиків (Додаток Б.2). Разом з тим, чинна ст. 315 КК України дозволяє кваліфікувати за ч. 1 дії винних осіб, які мають судимість за вчинення наркозлочинів.

Так, 05.07.2018 Маловисківським районним судом Кіровоградської області (кримінальне провадження № 12018120190000055 від 21.01.2018) за ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 315, ч. 1 ст. 317 КК України кваліфіковані дії особи, раніше судимої за ст. 309 КК України, яка придбала насіння маку, виготовила наркотичний засіб для власного вживання шляхом ін’єкцій, та запропонувала вжити його своїй знайомій [36].

З цього приводу пропонуємо запозичити досвід таких зарубіжних країн як Естонія, Узбекистан, де аналогічні кримінально-правові норми у якості кваліфікуючої ознаки передбачають вчинення таких дій *особою, яка раніше вчинила злочин, у сфері обігу наркотичних засобів або психотропних речовин* (Додаток В. 1).

Під схилянням до вживання наркотиків або психотропів, вчинених щодо двох чи більше осіб, у судово-слідчій практиці розуміються дії, спрямовані на те, щоб викликати у цих осіб бажання чи добитися від них згоди вжити вказані засоби чи речовини, за умови, що вони охоплювались єдиним умислом винного і учинялись, як правило, в одному й тому ж місці без значного розриву в часі [230].

Схиляння неповнолітнього (особи, яка не досягла 18-річного віку) до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів утворює склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 315 КК України. При цьому, як зазначається у науковій літературі, потрібно мати на увазі, що за даною ознакою кваліфікуються дії винного не тільки тоді, коли він знав фактичний вік неповнолітнього, а й коли за певних обставин він міг та повинен був це розуміти [138, с. 24].

Згідно з результатами проведеного дослідження злочинів, передбачених ст. 315 КК України, близько 24 % потерпілих від схиляння до вживання

наркотиків є неповнолітні особи (Додаток Б.3). Зважаючи на значну суспільну небезпеку схиляння неповнолітнього до вживання наркотиків, що обумовлена спричиненням шкоди здоров'ю дитини (у т. ч. і малолітньої), а також враховуючи досвід таких зарубіжних країн як Казахстан, Грузія, КНР, РФ (Додаток В.1), вважаємо, що вчинення схиляння неповнолітнього до вживання наркотиків слід визнати особливо кваліфікуючою ознакою ст. 315 КК України. Відповідно, диференціюванню підлягатиме і відповідальність за окремі протиправні дії, що охоплюються таким злочином.

Наразі чинна редакція ст. 315 КК України передбачає наступні покарання: обмеження волі на строк до п'яти років (застосовувалося судами у 2,6 % справ) або позбавлення волі на строк від двох до п'яти років за частиною першою та від п'яти до дванадцяти років за частиною другою вказаної статті (97,4 % справ) (Додаток Б.2). Майже у 67 % випадків до осіб, які вчинили схиляння до вживання наркотиків було застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням згідно зі ст. 75 КК України. При цьому, відповідно до ст. 76 КК України, найчастіше суд покладає на засудженого обов'язки: періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації; повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну місця проживання, роботи (Додаток Б.2). Водночас, не дивлячись на доведені дані про вживання такими особами наркотиків, судова експертиза з цього приводу у кримінальних провадженнях не проводилась і на них не покладался, відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 76 КК України, обов'язок пройти курс лікування від наркоманії внаслідок вживання психоактивних речовин.

У зв'язку з викладеним, визнаємо за доцільне підтримати науковців, які зазначають, що така судова практика потребує змін і суди повинні зобов'язувати наркозалежних осіб, які вчинили злочин у сфері обігу наркотиків пройти курс лікування, якщо для цього є необхідні підстави [43; 156]. У свою чергу вважаємо, що у КК України дане питання врегульоване достатнім чином (п. 5 ч. 3 ст. 76) і доцільно на нього звернути увагу судів у

постанові ПВС України від 24.10.2003 № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» шляхом внесення до неї відповідного доповнення (Додаток Г.2).

За результатами проведеного дослідження, у т. ч. й вивчення досвіду зарубіжних країн у зазначеному напрямі, нами підготовлені пропозиції щодо удосконалення конструкції ст. 315 КК України. Проект нової редакції зазначеної норми, зокрема передбачає: 1) виключення з диспозиції статті словосполучення певної особи; 2) доповнення частини другої статті такими кваліфікуючими ознаками: вчинення злочину особою, яка раніше вчинила один із злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, передбачений цим Кодексом, або з використанням технічних засобів або засобів масової інформації чи масової комунікації, у тому числі і мережі Інтернет; 3) доповнення статті частиною третьою з особливо кваліфікуючими ознаками – вчинення схиляння щодо неповнолітнього, або психічно хворого, або особи, яка лікується від наркоманії, або у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів чи масового перебування громадян. Міра покарання за вчинення протиправних дій, передбачених частиною другою цієї кримінально-правової норми, пропонується у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, а за частиною третьою – позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років (Додаток Г.1). Зазначений підхід відповідає кримінально-правовій політиці законодавця щодо визначення міри покарання за вчинення злочинів у сфері обігу наркотиків.

Слід зазначити, що до Верховної Ради України вносилися законопроекти: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо пропаганди чи реклами наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів)» від 06.04.2017 № 6307, яким пропонувалося введення адміністративної відповідальності за вказані дії; «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за рекламу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» від

28.05.2019 № 10336, перший з яких був відхилений, а другий – відкликаний. На даний час перебуває на розгляді проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними» від 17.01.2020 № 2784, де пропонується криміналізувати пропаганду або рекламу наркотичних засобів та психотропних речовин у окремій статті КК України (на даний час відсутня)², який вважаємо за доцільне підтримати. Одночасно зауважимо, що криміналізація таких дій шляхом внесення змін до ст. 315 КК України пропонується вперше. На нашу думку, вдосконалення вітчизняного кримінального законодавства у зазначеному напрямі сприятиме унеможливленню використання можливостей мережі Інтернет у протиправних цілях, зменшенню кількості пронаркотичних ресурсів у глобальній мережі та підвищенню безпеки Інтернет-простору.

Висновки до розділу 1

1. За результатами проведеного аналізу наукових праць встановлено, що з моменту прийняття в Україні Кримінального кодексу 2001 р. кримінологічних досліджень теоретичних і практичних проблем запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів не проводилося. Ці питання здебільшого досліджувалися супутньо з вивченням проблем вживання наркотиків. Окремі питання запобігання таким злочинам розкриті науковцями у ході дослідження проблем протидії іншим злочинам у сфері незаконного наркообігу. При цьому, значна кількість досліджень проводилися за часів колишньої УРСР та на основі норм КК України 1960 р.

²Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67952

Виявлено проблемні питання, що негативно впливають на ефективність запобігання схилянню до вживання наркотиків, пов'язані з: недосконалістю кримінального законодавства; неврахуванням зарубіжного досвіду для їх запобігання; відсутністю розгорнутої кримінологічної характеристики таких кримінальних правопорушень, насамперед визначення детермінантів їх учинення, кримінологічного портрета і типології особи злочинця. Дослідження також засвідчило про фактичну відсутність на сьогодні в державі цілісної системи запобігання наркозлочинності, в результаті чого мало чисельні соціально-правові, медичні, економічні, політичні та організаційні запобіжні заходи реалізуються розрізнено без урахування науково-практичного аналізу та рекомендацій вчених, не охоплюють повний цикл превенційної діяльності на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях.

Зазначене визначає актуальність дослідження питань щодо запобігання схилянню до вживання наркотиків в Україні.

2. Встановлено, що відповідальність за протиправні діяння, пов'язані зі схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів передбачена кримінальним законодавством держав, що утворилися на пострадянському просторі, а також таких зарубіжних країн як: Болгарія, Китайська Народна Республіка, Франція, Іспанія, Чехія та деяких ін.

Порівняльний аналіз ст. 315 КК України та аналогічних кримінально-правових норм зазначених зарубіжних країн дозволяє стверджувати про принципову схожість підходів законодавців до вирішення завдань щодо кримінально-правового запобігання та протидії схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Разом з тим, мають місце і відмінності, зокрема в системі кваліфікуючих ознак, встановлення меж кримінальної відповідальності за такі злочини та деякі ін.

Вивчення та аналіз зарубіжного кримінального законодавства надало можливість визначити напрями: подальшого вдосконалення чинної ст. 315 КК України, зокрема щодо розширення межі кримінально-правового впливу

зазначеної норми, переліку кваліфікуючих ознак злочину (вчинення: з використанням засобів масової інформації, у т. ч. і мережі Інтернет (застосовується у Болгарії, Казахстані, Чехії); у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян (Узбекистан, Болгарія); щодо психічно хворого, або особи, яка лікується від наркоманії); запобігання пропаганді й рекламуванню наркотиків, у т. ч. вчиненню таких дій з використанням ЗМІ, електронних інформаційних ресурсів (застосовується в ФРН, США, Голландії); удосконалення первинної профілактики наркоманії та наркотизму, перш за все у дитячому та молодіжному середовищах, серед учнівської та студентської молоді (розроблені в рамках освітньої моделі та діють в США, Великобританії, Польщі, Швеції, ФРН).

3. Дослідженням кримінально-правової характеристики злочину, передбаченого ст. 315 КК України, встановлено, що: суспільна небезпека схиляння до вживання наркотиків обумовлена поширенням незаконного наркообігу за рахунок втягнення у немедичне вживання психоактивних речовин нових осіб, у яких формується наркозалежність, що у свою чергу, створює умови для стійкого попиту на такі речовини; основним безпосереднім об'єктом схиляння до вживання наркотиків є охоронювані кримінальним законом суспільні відносини у сфері охорони здоров'я, спрямовані на недопущення немедичного споживання наркотичних засобів та психотропних речовин, як фактора поширення наркоманії, а додатковими за різних обставин його вчинення можуть виступати життя і здоров'я людей тощо; предметом злочину є наркотичні засоби, психотропні речовини, а також їх аналоги. Найбільш поширеним наркотичним засобом, до вживання якого схилялися потерпілі особи, є канабіс (71,1 %).

Вдосконалено поняття схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, під яким пропонується розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії (умовляння, пропозиція, надання поради, прохання, переконання, обіцянка винагороди або іншої вигоди, пропагування

тощо), спрямовані на збудження у іншої особи (осіб) бажання або рішучість їх вжити хоча б один раз та аргументовано доцільність у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4 уточнити відповідне поняття.

За результатами проведеного дослідження, у т. ч. й вивчення досвіду зарубіжних країн у зазначеному напрямі, підготовлені пропозиції щодо удосконалення конструкції ст. 315 КК України. Проект нової редакції зазначеної норми, зокрема передбачає: 1) виключення з диспозиції статті словосполучення певної особи; 2) доповнення частини другої статті такими кваліфікуючими ознаками: вчинення злочину особою, яка раніше вчинила один із злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, передбачений цим Кодексом, або з використанням технічних засобів або засобів масової інформації чи масової комунікації, у тому числі і мережі Інтернет; 3) доповнення статті частиною третьою з особливо кваліфікуючими ознаками – вчинення схиляння щодо неповнолітнього, або психічно хворого, або особи, яка лікується від наркоманії, або у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів чи масового перебування громадян. Міра покарання за вчинення протиправних дій, передбачених частиною другою цієї кримінально-правової норми, пропонується у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років, а за частиною третьою – позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років.

Встановлено, що найбільш поширеним покаранням за злочини, передбачені ст. 315 КК України, які застосовуються судами, є позбавлення волі (97,4 %). При цьому у 67 % справ судами застосоване звільнення засудженої особи від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України). Водночас виявлено недостатній кримінально-правовий вплив застосування цієї норми на стан запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, адже поза

увагою судів залишаються питання щодо наркотичної залежності осіб, які звільняються від відбування покарання з випробуванням.

Запропоновано зобов'язати суди у справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (у тому числі і передбачені ст. 315 КК України), вживати необхідних заходів щодо з'ясування стану наркотичної залежності осіб, які звільняються від відбування покарання з випробуванням, і у випадках виявлення захворювання на наркоманію або інших розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин, покладати на них додатковий обов'язок щодо проходження курсу лікування, передбачений п. 5 ч. 3 ст. 76 КК України.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СХИЛЯННЯ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ В УКРАЇНІ

2.1. Аналіз основних кількісно-якісних показників злочинного схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Особливості незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, його масштаби та форми розповсюдження обумовлюють необхідність періодичного вивчення його реального стану з метою подальшої оптимізації і напрацювання ефективних заходів протидії цьому явищу у відповідності з реаліями сьогодення та з урахуванням як національного, так і світового досвіду [305].

Початковим етапом процесу розробки та реалізації заходів щодо запобігання злочинам, зазначається у науковій літературі, є визначення їх кримінологічної характеристики [92, с. 26].

У результаті того, що кожний вид злочинів має свої специфічні особливості щодо вчинення, поширення, детермінації тощо, своєрідними за змістом та напрямками є і заходи запобігання різним злочинам. Звідси, на нашу думку, і наявна різноманітність підходів вчених до визначення поняття та складових кримінологічної характеристики злочинів.

З метою надання розгорнутої кримінологічної характеристики злочинного схиляння до вживання наркотиків, доцільно, на наш погляд, дослідити саме поняття цієї кримінологічної категорії.

Термін *характеристика* походить від грецької «*charakter*» – риса, особливість. Тобто, характеристика – це опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак кого-, чого-небудь [26, с. 1556].

У науковій літературі присутня значна кількість визначень поняття та основних елементів кримінологічної характеристики. Зокрема, слушними, на нашу думку, є твердження В. В. Василевича про те, що кримінологічна характеристика це – стійкі відомості про рівень, структуру, динаміку й географію злочинних дій, а також про осіб, які їх учиняють, тобто нові відомості про справжній стан явища, повні й точні знання про нього для ефективної й науково обґрунтованої протидії конкретним злочинам [24, с. 83], а також М. І. Фіалки, який зазначає, що це – опис характерних рис злочинності як явища, який здійснюється через призму аналізу таких її кількісно-якісних показників як: абсолютна кількість злочинів та злочинців, коефіцієнти злочинності, динаміка, структура, географія та ціна злочинності [293, с. 245]. Наявні й інші, більш лаконічні визначення цього поняття, зокрема, як: сукупність статистично значущих показників про злочинність (злочини) і особистість злочинців [101, с. 10]; сукупність даних про певний вид (групу) злочинів або конкретне особливо небезпечне діяння, що можуть бути використані для їх попередження; початковий етап для оптимізації процесу розробки та реалізації заходів профілактики злочинів [120, с. 211]; сукупність ознак злочинних діянь, які повинні відображати дані про істотні ознаки й властивості явищ та обставин, важливих із точки зору злочинів [312, с. 15-16]; комплексне поняття, яке визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час вчинення, а також особливості особистості суб'єктів злочинів [97, с. 164].

Для розроблення ефективної системи запобіжних заходів схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів необхідно визначити та розкрити зміст кримінологічної характеристики цих злочинів. Адже, як справедливо зазначає О. М. Литвинов, – саме кримінологічна характеристика, на відміну від кримінально-правової або криміналістичної характеристик, найбільш повно враховує типові відомості про особу злочинця та жертву злочинного посягання, злочинні механізми, які

мають принципове значення з позиції організації запобігання злочинам зазначеного виду, встановлення та викриття винних осіб [155, с. 582].

Узагальнюючи вищезазначені думки науковців, до кримінологічної характеристики схиляння до вживання наркотиків слід віднести: кількісно-якісні показники цих злочинів (структуру, динаміку, питому вагу в загальній структурі злочинності, географію, рівень латентності); детермінанти їх учинення; дані, що характеризують особу злочинця; віктимологічні аспекти.

Визначення та розкриття змісту вказаних елементів надасть змогу виробити найбільш ефективну систему загально-соціальних, спеціально-кримінологічних та індивідуальних заходів запобігання схилянню до вживання наркотиків, що в свою чергу сприятиме прогнозуванню та плануванню запобіжних заходів вказаним злочинам.

Слід зазначити, що правоохоронці вважають, що для ефективного запобігання схилянню до вживання наркотиків мають значення відомості щодо: сучасного стану злочинності – (70,4 %); стану вчинення цих протиправних діянь (63,2 %); категорії осіб, які вчиняють ці злочини (85,2 %); детермінанти вчинення цих злочинів (89,8 %); способи їх учинення (77,2 %); типи та категорії потерпілої особи – (72,8 %) (Додаток Б.1).

За результатами проведеного дослідження, із врахуванням позиції науковців та правоохоронців, кримінологічну характеристику схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів можна визначити як ***сукупність достовірних відомостей про кількісно-якісні показники цих злочинів, детермінанти їх учинення, а також даних, що характеризують особу злочинця та жертву злочину, встановлення яких необхідне для розробки та реалізації ефективних заходів запобігання цим протиправним діянням.***

У кримінологічній літературі зазначається, що злочинність можна оцінювати за допомогою якісних та кількісних критеріїв стану злочинності – сукупності усіх показників, які характеризують рівень, структуру, динаміку злочинності [100, с. 65-66]. При цьому, рівнем злочинності визначається її

кількісна характеристика, яку вимірюють в абсолютних величинах сумою вчинених злочинів і кількістю осіб, які їх учинили, за певний проміжок часу на певній території [142, с. 24]. Аналогічно рівень злочинності визначає і А. П. Закалюк, зазначаючи, що це визначена в абсолютних числах загальна кількість злочинів та осіб, які їх учинили на певній території за певний проміжок часу [93, с. 156]. При цьому, однією з найбільш вагомих категорій, що характеризують сучасний стан злочинності, науковці вважають її структуру, основним показником якої є питома вага, тобто частка злочинів конкретного виду відносно її загальної кількості [94, с. 161; 100, с. 68].

На нашу думку, кількісно-якісні показники схиляння до вживання наркотиків (структура, динаміка, питома вага в загальній структурі злочинності, географія, рівень латентності тощо) слід визнати одним з найбільш важливих елементів кримінологічної характеристики цих злочинів. Водночас їх аналіз необхідно здійснювати у безпосередньому зв'язку з рівнем поширення наркоманії та порівнянні з кількістю інших злочинів у сфері наркообігу.

Дослідженням основних показників державної статистичної звітності встановлено, що загальна кількість злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст.ст. 305-320 КК України) становила: у 2015 р. – 25 383 (питома вага у загальній структурі злочинності – 4,5 %), у 2016 р. – 22 827 (3,9 %), у 2017 р. – 28 761 (5,5 %), у 2018 р. – 26 640 (5,5 %), у 2019 р. – 28 338 (6,4 %) (Додаток А.1).

Отже, за досліджуваний період спостерігаємо підвищення питомої ваги виявлених наркозлочинів у загальній структурі облікованих злочинів на 1,9 % (з 4,5 % у 2015 р. до 6,4 % у 2019 р.).

Щодо кількості облікованих злочинів, передбачених ст. 315 КК України, то їх у 2015 р. було зареєстровано – 158 (0,6 % від загальної кількості наркозлочинів, облікованих у тому ж році), у 2016 р. – 19 (0,1 %), у 2017 р. – 44 (0,2 %), у 2018 р. – 34 (0,1 %), у 2019 р. – 45 (0,2 %). У середньому питома вага таких злочинів за досліджуваний період становить

0,2 % від загальної кількості зареєстрованих наркозлочинів, а щорічна кількість їх реєстрації з 2015 р. зменшилась більш ніж у тричі (на 71,5 %): зі 158 у 2015 р. до 45 у 2019 р. Слід відмітити, що 99 % зареєстрованих злочинів, виявлені Національною поліцією України (Додаток А.1, А.2).

Аналіз кількісно-якісних показників, розміщених на офіційному вебсайті Офісу Генерального прокурора, надає можливість скласти наступну характеристику злочинів, передбачених ст. 315 КК України, що зареєстровані у досліджуваній період.

Із 300 зареєстрованих у досліджуваній період кримінальних проваджень, порушених за ст. 315 КК України, у 263 з них (87,7 %) особам повідомлено про підозру у вчиненні злочину: у 2015 р. – 149; у 2016 р. – 15; у 2017 р. – 39; у 2018 – 29; у 2019 р. – 31; 247 з них (82,3 %) направлені до суду з обвинувальним актом: у 2015 р. – 142; у 2016 р. – 13; у 2017 р. – 33; у 2018 – 28; у 2019 р. – 31, а 6 (2 %) – з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру; 73 (24,3 %) – закриті провадження (у т. ч. за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України): у 2015 р. – 41; у 2016 р. – 10; у 2017 р. – 10; у 2018 – 5; у 2019 р. – 8; 2 (0,7 %) – зупинено провадження відповідно до ст. 280 КПК України (коли місцезнаходження підозрюваного невідоме); у 44 (14,7 %) справах на кінець звітного періоду рішення про закінчення або зупинення досудового розслідування не прийнято.

Загально відомим є те, що кримінологію як науку цікавлять не тільки абсолютні кількісні показники злочинності, але більшою мірою зміна її рівня протягом певних періодів, тобто динаміка злочинності – показник, який відображає зміну рівня та структури злочинності протягом певного тимчасового періоду (рік, три, п'ять, десять років тощо) та залежить від таких факторів: причини та умови злочинності, демографічна структура населення та інші соціальні процеси і явища, що впливають на злочинність, зміни кримінального законодавства, що розширюють або звужують сферу злочинного й кримінального, змінюють класифікацію та кваліфікацію злочинів [142, с. 27].

Цікавим для порівняння з сучасними показниками динаміки наркозлочинів взагалі та схиляння до вживання наркотиків зокрема, є також аналіз динаміки таких кримінальних правопорушень за минулі періоди. Так, проведений аналіз кількості злочинів у сфері незаконного наркообігу свідчить про падіння їх питомої ваги протягом останніх десяти років майже удвічі (з 11,4 % у 2010 р. до 6,4 % у 2019 р.). Водночас, питома вага схиляння до вживання наркотиків протягом зазначеного періоду скоротилася більше ніж у 5 разів – з 1,1 % у 2010 р. до 0,2 % у 2019 р. Найнижчий відсоток наркозлочинів, виявлених у зазначений період, зафіксовано у 2016 р. – 3,9 %, а злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотиків – 0,1 % (Додаток А.1). На нашу думку, така ситуація пов'язана з початком реформування правоохоронних органів держави, зокрема й органів протидії наркозлочинності (ліквідацією на рівні районів підрозділів по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, скороченням чисельності працівників за цим напрямом роботи тощо).

Аналіз динаміки виявлених наркозлочинів свідчить про суттєві коливання таких показників протягом 2010–2019 рр. Так, найвищий показник зниження їх кількості був зафіксований у 2013 р. (-27 %), а найвищий показник зростання такої кількості у 2017 р. (+26 %).

Аналогічні коливання за вказаний десятирічний період спостерігаються і в динаміці схиляння до вживання наркотиків. Так, найвищий показник падіння кількості виявлених злочинів, передбачених ст. 315 КК України, був зафіксований у 2016 р. (-88 %), а найвищий показник зростання у 2017 р. (+132 %) (Додаток А.1).

Таким чином, порівняльний аналіз динаміки наркозлочинності за останні 10 років вказує на те, що серед усіх облікованих кримінальних правопорушень частка наркозлочинів складає майже 7 %. При цьому, у період 2010–2014 рр. вона становила 8,7 %, а в останні п'ять років (2015–2019 рр.) – 5,2 %. У загальній структурі облікованих за період 2010–2019 рр. злочинів у сфері обігу наркотиків частка злочинів, передбачених ст. 315 КК

України, складає 0,6 %. У період 2010–2014 рр. вона становила 0,9 %, а за 2015–2019 рр. – 0,2 %. Отож, спостерігаємо падіння питомої ваги злочинів у сфері незаконного наркообігу у зазначені періоди на 3,5 %, а схиляння до вживання наркотиків – відповідно на 0,7 %. У період з 2010 р. кількість облікованих злочинів, передбачених ст. 315 КК України, зменшилась більш ніж у 13 разів (на 92,7%) – з 618 у 2010 р. до 45 у 2019 р. (Додаток А.1).

Зниження показника динаміки схиляння до вживання наркотиків можемо спостерігати з 2010 р. Свого найнижчого показника динаміка досягла у 2016 р. (-88 %), коли порівняно з попереднім періодом кількість виявлених злочинів скоротилася більш ніж у вісім разів. З 2017 р. спостерігається незначне зростання кількості вказаних злочинів (з суттєвими коливаннями та стабільно питомою вагою – 0,1-0,2 %) (Додаток А.1).

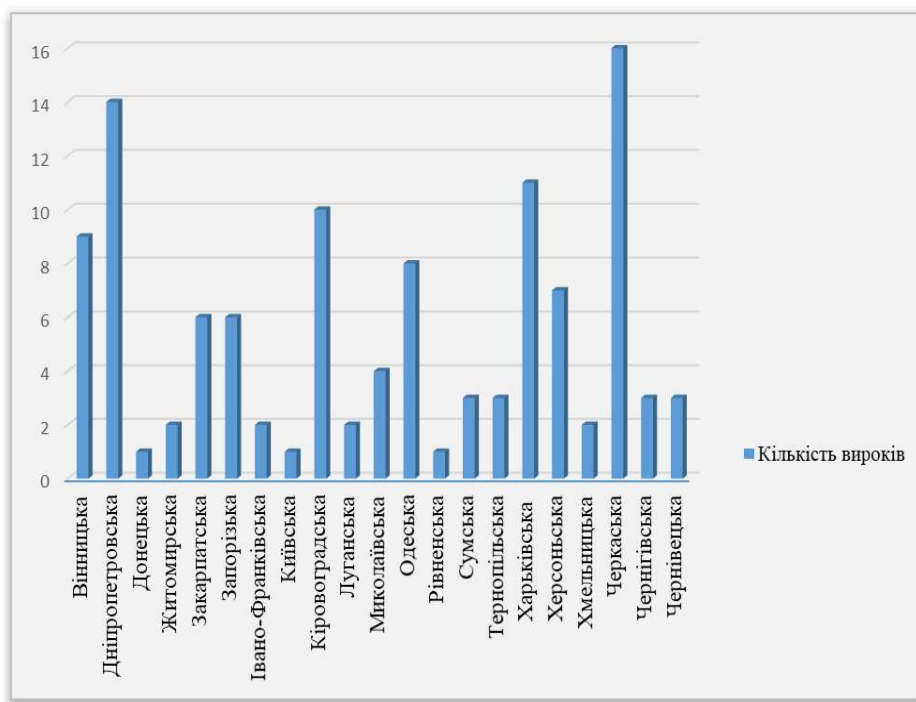
Цілком логічним виглядає при цьому припущення, що такі коливання в результатах діяльності правоохоронних органів у зазначеному напрямі стали однією з основних причин стрімкого поширення наркоманії в державі, про що йшла мова в попередньому розділі нашої роботи. Адже, як справедливо зазначають науковці, показники кримінально-правової статистики правоохоронних органів дають нам лише приблизні дані, які характеризують перш за все ефективність (інтенсивність) їх діяльності з виявлення злочинів і результатів їх розслідування, а не про реальний стан криміногенної обстановки в регіоні або державі в цілому. А показники судової кримінально-правової статистики, у свою чергу, характеризують діяльність судових органів [148]. Тобто, йдеться про високий рівень латентності злочинів, пов'язаних із незаконним наркообігом.

Варто зазначити, що для всебічної та комплексної кримінологічної характеристики основних кількісно-якісних показників злочинного схиляння до вживання наркотиків необхідно дослідити особливості їх кількісно-якісних показників у різних регіонах країни (географію поширення цього виду наркозлочинів). Аналіз розповсюдженості злочинів, передбачених ст. 315 КК України, регіонами держави дозволив з'ясувати таке.

За досліджуваний період (2015–2019 рр.) судами України винесено 114 вироків за вчинення злочинів, передбачених ст. 315 КК України: у Черкаській області – 16, у Дніпропетровській – 14, у Харківській – 11, у Кіровоградській – 10, у Вінницькій – 9, у Одеській – 8, у Херсонській – 7, у Запорізькій та Закарпатській областях – по 6, у Миколаївській – 4, у Чернівецькій, Чернігівській, Тернопільській та Сумській областях – по 3, у Івано-Франківській, Житомирській, Хмельницькій та Луганській областях – по 2, у Рівненській, Донецькій та Київській областях – по одному. Як видно з діаграми 1 найбільша кількість кримінальних проваджень за ст. 315 КК України розглянута судами у Черкаській області – 14 %, а також у Дніпропетровській – 12,3 %, Харківській – 9,6 %, Кіровоградській – 8,8 % областях. Жодного судового рішення не винесено у Полтавській, Львівській, Волинській областях та місті Києві (Діаграма 1).

Діаграма 1

**Кількість вироків, винесених за ст. 315 КК України,
у період 2015-2019 рр. в областях України
(за даними Державної судової адміністрації України)**

Слід зазначити, що відповідно до даних МОЗ України за рівнем поширеності немедичного вживання наркотичних засобів та психотропних речовин найбільш ураженими є (без урахування статистичних даних тимчасово непідконтрольних районів Донецької й Луганської областей та АР Крим): Запорізька, Одеська, Миколаївська, Харківська, Чернігівська, Кіровоградська області України та м. Київ [180]. Між тим, можемо констатувати, що показники виявлення та судового розгляду кримінальних правопорушень за ст. 315 КК України у цих регіонах не найвищі, а у м. Києві вони відсутні взагалі, що слід віднести до детермінант поширення там наркоманії та наркозлочинності.

Дослідження «географії» наркозлочинності передбачає також порівняльний аналіз розповсюдження таких злочинів у міській та сільській місцевостях. На нашу думку, таке порівняння є вагомим засобом для планування та реалізації заходів профілактичного впливу на стан поширення наркоманії та кримінальних правопорушень у сфері наркообігу.

Необхідно відзначити, що зростання показників поширення зловживання наркотиками і психотропами є характерним як для міського населення, так і для населення сільської місцевості України. Водночас, останніми роками спостерігається більш інтенсивне розповсюдження цього негативного явища серед сільського населення. Так, якщо у 2014 р. із числа вперше поставлених на облік осіб (9 144) з діагнозом психічні розлади, пов'язані зі вживанням наркотиків, частка сільських мешканців становила 16,3 % (1 489 осіб) проти 83,7 % (7 655 осіб) мешканців міст, то у 2017 р. така пропорція становила вже 36,2 % (41 660 осіб) до 63,8 % (73 510 осіб). Отже, на тлі суттєвого зростання в означений період загальної кількості осіб, хворих на наркоманію (більш ніж у 10 разів) [179; 180; 181], очевидним є зростання відсотка таких осіб серед сільських мешканців (більш ніж удвічі), що свідчить про негативні тенденції процесів урбанізації в державі.

Практично аналогічним є розподіл і вчинення злочинів, передбачених ст. 315 КК України. Так, результати нашого дослідження свідчать, що за

період 2015–2019 рр. 62,3 % таких злочинів були вчинені у містах, а 37,7 % – у сільській місцевості (Додаток Б.2).

Такий розподіл поширення наркоманії та наркозлочинів можна пояснити тим, що для наркоділків легше схилити особу до вживання наркотиків у містах. Цьому сприяють особливі умови міста. По-перше, це значна кількість розважальних закладів, нічних клубів, дискотек, приватних вечірок, куди доступ правоохоронних органів часто буває обмежений. По-друге, у містах завжди існує досить розгалужений ринок збуту наркотиків та психотропів, що не викликає особливих труднощів у їх придбанні. Ще однією умовою може виступати необмежений доступ до Інтернет-ресурсів через спеціальні «інтернет-кафе» та «інтернет-клуби», де досить часто молоді на інтернет-форумах пропонується «відволіктись від проблем, які її турбують» і спробувати різні види психоактивних речовин.

Дослідження територіального розповсюдження наркозлочинів є необхідним інструментом для вироблення ефективних заходів їх запобігання. У цьому випадку, (з урахуванням досліджень наркотичної ситуації в Україні, що проводяться Українським моніторинговим та медичним центром з наркотиків та алкоголю МОЗ України), стають більш видимими і конкретними чинники злочинів, що має не лише інформаційно-пізнавальне значення, але й є підставою для організації ефективної профілактичної діяльності на відповідних напрямках. Крім того, зміни у динаміці наркозлочинів, у т. ч. і схиляння до вживання наркотиків можуть бути пов'язані з кримінологічною, політичною, економічною ситуацією певного регіону; конкретними соціальними умовами життя; складом та чисельністю населення; особливостями організації запобіжної діяльності; зниженням якості роботи правоохоронців в окремих областях тощо. Перелічені чинники мають бути враховані у ході планування роботи щодо запобігання таким злочинам.

Важливим у ході визначення рівня злочинів, передбачених ст. 315 КК України, та стану запобігання їм є порівняння показників щодо кількості

виявлених злочинів цього виду та кількості таких проваджень, розглянутих судами.

Слід зазначити, що не дивлячись на досить невисоку кількість виявлених протягом 2015-2019 рр. кримінальних правопорушень за ст. 315 КК України (порушено 300 кримінальних проваджень), до суду з них було направлено 253 (84,3 % від загальної кількості зареєстрованих злочинів): 247 з обвинувальним актом та 6 з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру (Додаток А.2).

Ще нижчий відсоток розслідуваних злочинів цього виду з'ясовується в результаті аналізу судової статистики – лише близько 35 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних проваджень завершено обвинувальним вироком (Додаток А.2).

Зазначене безперечно свідчить про недостатню ефективність застосування в Україні кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за схиляння до вживання наркотиків (ст. 315 КК України), а отже і запобігання незаконному наркообігу та поширенню наркоманії.

Кримінологи стверджують, що за межами офіційного статистичного обліку залишається значна кількість фактично вчинених суспільно небезпечних діянь, що становлять масив латентної (прихованої) злочинності. Міжнародні дослідники оцінюють обсяг латентності на рівні 60 % від усієї чисельності вчинених злочинних посягань [183, с. 4].

У кримінологічній літературі вченими наголошується на таких аспектах суспільної небезпеки латентності злочинності: складається хибне враження про фактичні обсяги злочинності, її рівень, структуру, динаміку, величину й характер шкоди, завданої злочинністю; відсутні процесуальні шляхи для відшкодування матеріальних збитків, завданих злочином; стимулюється зростання рівня злочинності, оскільки зароджується почуття безкарності у осіб, які вчинили злочини та ігнорується принцип невідворотності покарання за вчинення злочину; питання запобігання латентній злочинності не беруться до уваги та не плануються, що зменшує їх

ефективність; відбувається зниження авторитету правоохоронних органів держави; спричиняється зростання соціальної напруги в суспільстві; зумовлюються процеси самодетермінації злочинності [29, с. 73; 93, с. 177-179; 100, с. 70-71].

Науковці виділяють три види латентності: *природну* – сукупність тих випадків, коли факт злочину був, але він не став відомим правоохоронним органам; *штучну* – у випадках, коли факт злочину відомий, але з різних причин правоохоронні органи не ставлять його на облік, щоб створити враження успішності боротьби зі злочинністю; *пограничну* – у випадках, коли факт злочину стався, але потерпілий не усвідомлює цього або не знає про нього [100, с. 71-72; 152; 153, с. 88; 183].

Враховуючи наведені основні положення щодо латентної злочинності, її рівнів, аналіз яких достатньо широко викладений у науковій літературі, та на підставі досліджених нами кількісно-якісних показників злочинів у сфері наркообігу, доцільно, на наш погляд, висловити гіпотезу про те, що схиляння до вживання наркотиків має високий рівень латентності, про що зазначають і переважна більшість вчених, які досліджували питання щодо поширення таких кримінальних правопорушень [241, с. 5; 299; 249].

Підтвердженням цієї гіпотези є і позиція 94,8 % респондентів, які оцінили рівень латентності злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотиків, як високий (Додаток Б.1).

На нашу думку, злочину, передбаченому ст. 315 КК України, притаманні всі із зазначених вище рівнів латентності, проте, найбільш характерними є природна та погранична. Так, по-перше, переважна більшість незаконних дій у сфері наркообігу безпосередньо не зазіхають на законні права і інтереси громадян, а тому заяв та повідомлень про такі правопорушення, включаючи і схиляння до вживання наркотиків, майже не надходить. Крім того, вірогідним є те, що потерпілі (жертви злочину) не повідомляють правоохоронним органам про факт його вчинення, тому що, як свідчать результати проведеного нами дослідження, у більшості випадків

винна особа є з оточення потерпілого – знайомий (83,6 %) та родич (7,5 %) (Додаток Б. 3). Відповідно, кількість виявлених правопорушень у зазначеній сфері залежить виключно від інтенсивності роботи правоохоронців, працівників медичних закладів, інших суб'єктів запобігання наркоманії та наркозлочинності. По-друге, очевидним на сьогодні є зниження профілактичного впливу на осередки наркоманії та суттєве послаблення діяльності правоохоронців щодо виявлення таких злочинів. Так, 18,4 % анкетованих працівників поліції оцінили роботу правоохоронних органів щодо протидії наркозлочинам, у т. ч. й схиланню до вживання наркотиків як незадовільну; 35,6 % – вказали на недостатній рівень методичного забезпечення запобігання злочинам у сфері наркообігу, а 57,6 % – що за час своєї роботи не були задіяні в заходах щодо безпосереднього виявлення та запобігання схиланню до вживання наркотиків (Додаток Б. 1). По-третє, самі жертви злочину не розуміють факту його вчинення через юридичну необізнаність, байдужість тощо.

У науковій літературі викладено низку загальних та спеціальних методів виявлення латентної наркозлочинності. Так, серед загальних методів пропонується з'ясування громадської думки про стан злочинності; використання експертної оцінки результатів опитування спеціалістів; вивчення документів правоохоронних органів, медичних закладів та ін. До спеціальних методів відносять аналіз динамічних рядів злочинів; екстраполяцію; системно-структурний аналіз тощо [183]. Найбільш раціональним вбачається використання методу соціологічних досліджень. Проте, його застосування є ефективним при проведенні соціологічних опитувань у великих регіонах чи в масштабі держави, що потребує значних матеріальних затрат та фізичних можливостей.

На наш погляд, доцільно підтримати позицію Є. О. Гладкової, яка досліджуючи проблеми латентності злочинів у сфері незаконного наркообігу, прийшла до висновку, що при зростанні частки наркозалежних і одночасному зменшенні рівня наркозлочинів, можна говорити про зростання

інтенсивності їх латентизації. Цілком зрозуміло, зазначає авторка, що внутрішня логіка відтворення наркозлочинності передбачає генетичну залежність цього кримінального феномену від захворюваності населення на наркоманію. При вирахуванні розміру латентності злочинів у сфері наркообігу науковець пропонує зіставлення офіційно зареєстрованих параметрів злочинності та фонового для неї явища – наркотизації, індикаторами якої є рівень і динаміка облікового контингенту наркологічних диспансерів (за діагнозом «наркоманія», у т. ч. й за показниками первинної реєстрації за відповідний період). На основі власних досліджень авторка стверджує, що реальний рівень наркозлочинності в Україні не може складати менше ніж 1,5 млн злочинів на рік, а рівень латентності – не менше ніж 98,2 % [52].

За підрахунками інших фахівців – наркозалежна особа за період вживання наркотиків втягує у це середовище від 10 до 20 осіб, тобто на одну офіційно зареєстровану особу з діагнозом наркозалежність в середньому припадає 15 втягнених нею в незаконний наркообіг [188; 239].

Таким чином, якщо врахувати зазначені підрахунки вчених та статистичні дані МОЗ України, згідно з якими у 2015-2016 рр. щороку поставлено на первинний облік не менше 110 тис. осіб з діагнозом «наркоманія» [180], ймовірним є те, що в Україні у незаконний наркообіг було втягнуто більше 2 млн осіб лише за два роки. Отож, латентність схиляння до вживання наркотиків на сьогодні може становити сотні тисяч злочинів на рік.

Важливим для кримінологічної характеристики наркозлочинності є розмір шкоди, яка завдається державі в результаті таких протиправних дій. Ціна злочинності дає уявлення про обсяг і характер прямого і непрямого збитку, який заподіює злочинність суспільству [141, с. 43].

У кримінології злочинність, як негативне соціально-правове явище, розглядають також через призму її наслідків (у суспільстві, державі), основним критерієм яких є «ціна» злочинності, що складається з:

кримінально-правових наслідків злочинів, які є в багатьох випадках обов'язковим елементом їхнього складу (матеріальна, моральна, фізична шкода, що завдана особам); шкоди, що заподіюється злочинами за межами їхнього складу (прямі та непрямі наслідки); соціальної реакції на злочинність; витрат на утримання правоохоронних органів, на заходи протидії злочинності тощо [100, с. 69].

За офіційними даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), із семи мільярдів осіб, що населяють Земну кулю, більш ніж 200 млн осіб зловживають наркотиками, 50 млн – безнадійні наркомани [199]. При цьому, на думку фахівців різного профілю, процес поширення наркоманії носить характер епідемії, постійно зростає кількість осіб, які вживають наркотики епізодично чи одночасно вживають декілька видів наркотичних, психотропних засобів та алкоголю (полінаркотизм); розширюється асортимент наркотичних засобів та інших психоактивних речовин тощо [175, с. 11; 310, с. 168-169].

Особливу стурбованість у суспільстві викликає процес постійного втягування молоді у наркотичне середовище. Так, фахівці (кримінологи, соціологи, медичні працівники) підтверджують, що більше 55 % юнаків пробували наркотики, наркоманія молодшає і з початку 90-х років минулого стор. наркотизм зріс більше ніж у 30 разів [259, с. 1].

За даними МОЗ України, на кожні 10 тис. населення в середньому 32 особи незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини. Якщо у 2004 р., за даними МВС України, на обліку знаходилося 124 805 осіб, які зловживають наркотиками і психотропами, то у 2013 р. їх кількість зросла до 141 049 осіб, у 2015 р. – до 162 557 осіб (380 осіб на 100 тисяч населення). Упродовж 2016 р. в Україні було зареєстровано 115 170 осіб, яким вперше в житті встановлено діагноз психічних та поведінкових розладів, пов'язаних із уживанням психоактивних речовин, що на 1,3 % більше ніж у 2015 р. (113 609 осіб). Із загальної кількості первинно зареєстрованих: 3 080 осіб – це діти (віком до 17 років); 51 832 особи віком від 15 до 35 років. У

внутрішньовенний спосіб незаконно вживали наркотики 2 906 осіб. На січень 2017 р. в Україні на обліку (МОЗ і МВС) перебувало 694 928 осіб, хворих на наркоманію (1 631 особа на 100 тис. населення) [180].

Аналізуючи статистичні дані МОЗ та МВС України за останні 10 років, варто констатувати, що кількість осіб, яким встановлено діагноз «наркоманія», є стабільно високою і постійно зростає. Однак ці цифри не відображають реальну ситуацію. Якщо брати до уваги надзвичайно високу латентність такої категорії осіб (за експертними оцінками, близько 5-7 невиявлених наркоманів на одного виявленого), то можемо вважати, що приблизно 2-2,5 % населення України зловживає наркотиками і психотропами. Відповідно до підрахунків ВООЗ ООН, якщо частка наркоманів у структурі суспільства перевищує 7 %, то це свідчить про початок невідворотних процесів деградації населення країни [185].

У науковій літературі *наркотизм* визначається як соціальний феномен поширення у суспільстві наркоманії, який веде до системних соціальних наслідків психічного, медичного, особистісного, у т. ч. криміногенного характеру, а наркоманія як хвороба, що потребує медичного втручання, полягає у хронічній інтоксикації та формуванні стійкої психічної або фізичної залежності від вживання наркотичних засобів, які викликають патологічні порушення психіки людини [94, с. 425].

Отже, наркотизм як негативне соціальне явище веде не тільки до деградації окремої особистості, але й цілих націй, оскільки вражає всі сфери людського життя і відрізняється високим ступенем суспільної небезпеки. Крім того, наркотизм є криміногенним фактором, що сприяє вчиненню злочинів. Його сутність полягає у залученні (у т. ч. шляхом схиляння) до вживання наркотиків окремих груп населення, що веде до поширення наркоманії, наркозлочинності та інших негативних явищ. Формою прояву наркотизму є сукупність пов'язаних з наркотиками суспільно небезпечних дій, які утворюють самостійний вид злочинності (наркотичну злочинність), до складу якої входить і схиляння до вживання наркотиків.

Нелегальне придбання наркотиків вимагає значних матеріальних витрат. На «чорному ринку» вартість найбільш поширених видів наркотиків перевищує аптечні ціни у десятки або сотні разів, що нерідко штовхає наркозалежних осіб на вчинення корисливих злочинів.

У свою чергу, вживання наркотиків з немединою ціллю призводить до погіршення здоров'я різних категорій населення, підвищення рівня захворюваності населення на особливо небезпечні хвороби, а також до загострення соціальних проблем. Залежність від наркотику виникає як правило після декількох, а іноді і після першого вживання (залежно від виду нарковмісної сировини). Переважна більшість проявів наркоманії настає через півтора-два місяці після початку немединого вживання наркотиків. У хворого на наркоманію страждає не тільки психіка, але й внутрішні органи – серце, печінка, нирки, нервова система. Практично всі наркомани, що вживають опіати, хворі на гепатит, значна кількість на СНІД і сифіліс [2].

Про високий ризик зараження хворобами, пов'язаними з наркоманією, серед яких ВІЛ-інфекція, туберкульоз, вірусні гепатити та інші соціально небезпечні хвороби зазначають і 91,2 % респондентів (Додаток Б.1).

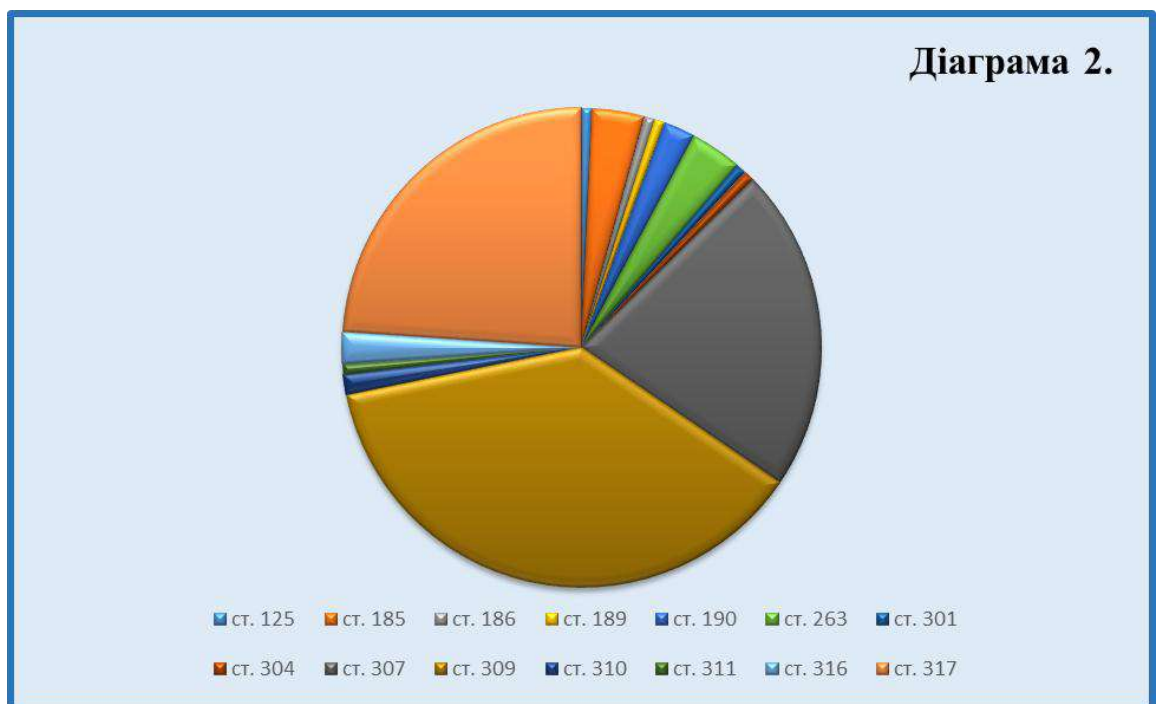
Крім того, як аргументовано стверджують дослідники проблем поширення наркоманії та наркозлочинності, вживання наркотиків породжує невмотивовану злість, викликає почуття тривоги та страх, агресію особи, хворої на наркоманію. В абстиненції (у стані наркотичного голоду) наркомани здатні на будь-які негативні вчинки. Похмура дратівливість і гнів змінюються станом байдужності до всього. У наркозалежних слабкою стає пам'ять, знижуються розумові здатності, вони відчужуються від спілкування, особливо із близькими [43].

Зважаючи на те, що предметом злочину, передбаченого ст. 315 КК України, є наркотичний засіб, психотропна речовина або їх аналоги, підозрювана особа, як правило, попередньо вчиняє такі протиправні дії у сфері незаконного наркообігу як: вироблення наркотиків, або/чи їх

виготовлення, культивування, придбання, викрадення, зберігання, перевезення тощо.

За результатами вивчення судових вироків за ст. 315 КК України, винесених протягом 2015–2019 рр., з'ясовано, що майже у 77,2 % випадків цей злочин поєднується з іншими протиправними діяннями у сфері незаконного наркообігу, зокрема, передбачених ст.ст. 309 (46,5 %), 317 (29,8 %), 307 (27,2 %); злочинів, передбачених ст.ст. 185 (4,4 %), 263 (4,4 %) КК України та деякими іншими. При цьому, встановлено, що 13,2 % злочинів супроводжувалося подальшим збутом наркотиків потерпілій особі (Додаток Б.2) (Діаграма 2).

Частка злочинів у сфері незаконного наркообігу, вчинених у сукупності зі ст. 315 КК України

Так, 29 січня 2018 року Першотравневим районним судом м. Чернівці розглянуто кримінальне провадження № 726/2102/17, зареєстроване в ЄРДР за № 12017260030000673 від 16.11.2017, по обвинуваченню ОСОБИ_4, громадянина України, українця, із середньою освітою, не працюючого, не одруженого, раніше не судимого, у вчиненні кримінальних правопорушень,

передбачених ст. 307 ч. 2, ст. 315 ч. 2 КК України, який за місцем свого постійного проживання, умисно, протиправно виростив кущ конопель, з якого в подальшому виготовив наркотичний засіб – канабіс, який з метою особистого вживання зберігав безпосередньо при собі. У ході зустрічі з неповнолітніми ОСОБА_5 та ОСОБА_6, запропонував їм вжити разом з ним наркотичний засіб – канабіс, на що останні погодились. У подальшому ОСОБА_4, умисно, незаконно, збув неповнолітнім ОСОБА_5 та ОСОБА_6 особливо небезпечний наркотичний засіб – канабіс [40].

Зазначимо, що переважна більшість анкетованих працівників поліції (91,6 %) вважають, що схиляння до вживання наркотиків вчиняють здебільшого з корисливою метою – забезпечення можливості подальшого збуту наркотиків потерпілій особі (Додаток Б.1).

Значну суспільну небезпеку складає також нелегальне поширення наркотиків у місцях позбавлення волі. Як правило, наркотики доставляють туди родичі засуджених або інші особи, які мають доступ на територію установи. Багато наркоманів долучаються до цієї вади саме у місцях позбавлення волі. Слід відмітити, що у низці зарубіжних країн схиляння до вживання наркотиків в місцях позбавлення волі (ізоляції від суспільства) є кваліфікуючою ознакою таких злочинів (Додаток В).

Отже, схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, у сукупності з іншими злочинами у сфері незаконного наркообігу наносять суттєву шкоду здоров'ю населення, значні збитки державі та суспільству матеріального, морально-психологічного, соціального тощо характеру. Запобігання таким злочинам є пріоритетним завданням усього суспільства, всіх державних органів і в кінцевому рахунку є боротьбою за збереження найбільш вагомих людських цінностей – здоров'я та права на існування.

Для запобігання злочинам, передбаченим ст. 315 КК України, важливе значення мають кримінологічні ознаки схиляння до вживання наркотичних

засобів, психотропних речовин або їх аналогів, які можуть бути використані в розробці запобіжних заходів цим злочинам.

Вивчення у ході дослідження матеріалів кримінальних проваджень за ст. 315 КК України також свідчить, що найбільш поширеним наркотичним засобом у процесі схиляння є *канабіс* (71,1 %), що відноситься до особливо небезпечних наркотичних засобів і міститься в коноплі; 15,8 % припадає на *амфетаміни* і 11,4 % – на *опій*. Найбільш типовими місцями вчинення цих злочинів є: місце безпосереднього проживання злочинця (53,5 % випадків); громадські місця – 28,1 %; інші приміщення (недобудови, покинуті домівки тощо), які не належать до власності особи, яка здійснює схиляння (9,6 %); місце проживання особи, яку було схилено до вживання наркотиків, включаючи кімнату гуртожитку (5,3 %). Переважна більшість цих злочинів вчинена: в *період часу* з 13.00 до 16.00 год – 52 % та з 17.00 до 20.00 год – 21,1 % випадків; відносно осіб із оточення винуватої особи (96 %), з них відносно неповнолітніх – 28,1 %, двох і більше осіб – 15 %; шляхом пропозиції вжити наркотик (77,2 % випадків); умовляння (24 %); поради (24%); переконання (43 %) (Додатки Б.2, Б.3).

Підсумовуючи проведений аналіз основних кількісно-якісних показників злочинного схиляння до вживання наркотиків зазначимо, що такі злочини, враховуючи доведену нами їх високу латентність, відіграють суттєву роль у поширенні наркоманії, є важливим «інструментом» для втягування розповсюджувачами та збувачами наркотиків все нових осіб у незаконний обіг наркотиків в якості їх споживачів.

2.2. Кримінологічна характеристика осіб, які схиляють до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Кримінологічне дослідження будь-якої проблеми не може мати завершений вигляд без вивчення особи злочинця, оскільки саме вона є

головним джерелом злочинних дій. Як справедливо відзначає О. Б. Сахаров, проблема особи злочинця нерозривно пов'язана з проблемою злочинності та її причинами [251, с. 5]. У свою чергу В. Н. Кудрявцев зазначає, що основним завданням правової науки є розробка проблеми особи правопорушника та методик прогнозування індивідуальної поведінки для того, щоб знайти оптимальні форми прогнозування профілактики, які містять у собі заходи державного примусу та виховання [118, с. 150].

В юридичній літературі під особою злочинця розуміють: сукупність соціально значущих характеристик, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, в поєднанні з іншими (неособистими) умовами й обставинами, що впливають на її злочинну поведінку [144, с. 75]; як найбільш широке і об'ємне поняття, що виражає соціальну сутність особи, складає комплекс його ознак, які характеризують властивості, зв'язки, відносини, моральний та духовний світ, взаємодію із соціальними й індивідуальними життєвими умовами, які у тій чи іншій мірі визначили вчинення злочину [157, с. 21, 52-55]; як особистість людини, яка вчинила злочин внаслідок властивих йому психологічних особливостей, антигромадських поглядів, негативного ставлення до моральних цінностей і вибору суспільно небезпечного шляху для задоволення своїх потреб або невияву необхідної активності в запобіганні негативного результату [7].

Кримінологію як науку цікавить особа злочинця на момент вчинення злочину. При цьому вивченню та аналізу підлягають сукупність суб'єктивних ознак особи, об'єктивних обставин у їх взаємозв'язку, що вплинули на антисоціальну поведінку особи та на її генезис (процес становлення, розвитку умов формування особи), а саме необхідно з'ясовувати інформацію про стать, вік, громадянство, національність, освіту, судимість, співучасть у злочині тощо. Метою отримання цих знань є вироблення шляхів та методів профілактики злочинності і запобігання конкретним видам злочинів.

Відомий вчений-кримінолог В. М. Кудрявцев, який досліджував причини індивідуального правопорушення, запропонував теорію багаторівневого формування злочинної поведінки особи. Він визначав, що до акта злочинної поведінки ведуть три рівні взаємодіючих причинних зв'язків: а) особливості особи суб'єкта, які є відображенням всього її життєвого досвіду; б) конкретна життєва ситуація, в якій він знаходиться перед вчиненням злочину; в) уявне майбутнє у вигляді моделі свого вчинку і його наслідків, побудованих у свідомості особи [146, с. 16].

Для дослідження особистості наркозлочинців у зарубіжній кримінології та соціології часто використовується піраміда Вільяма С. Берроуза, що класифікує даних осіб залежно від суспільної небезпеки вчинених ними діянь і їх числа на такі групи: організатори наркобізнесу, оптові збувальники, роздрібні збувальники, наркомани, початківці споживачі.

Особистість злочинця, який вчиняє наркозлочини, являє собою систему ознак, властивостей, якостей та інших показників, що в своїй сукупності характеризують особу, яка вчиняє злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, різні сторони прояву її антигромадської поведінки, обумовлюють або полегшують вчинення злочинів, допомагають зрозуміти детермінацію конкретного злочинного діяння.

Кримінологічні дослідження і статистичні дані свідчать про те, що серед злочинців, у т. ч. й тих, хто вчиняє злочини в сфері незаконного обігу наркотиків, значно більше чоловіків, ніж жінок. Це підтвердили і результати нашого дослідження, які свідчать, що серед осіб, засуджених за схиляння до вживання наркотиків: 90,4 % – чоловіки і лише 9,6 % – жінки; усі засуджені – громадяни України (Додаток Б.2).

Кримінологічною наукою встановлено, що найбільшу антигромадську активність виявляють особи молодого віку, потім їх злочинна активність поступово знижується. Результати проведеного нами кримінологічного дослідження осіб, які вчинили схиляння до вживання наркотичних засобів,

підтверджують зазначене положення. Аналіз вікової характеристики таких осіб показав, що криміногенна активність проявляється у різних вікових групах, проте більше 93 % таких злочинів учинені особами у віці до 35 років. Так, у віці: до 25 років вчинили злочин – 30,7 % засуджених осіб; 26-35 років – 63,2 %; 36-50 років – 6,1 % (Додаток Б.2).

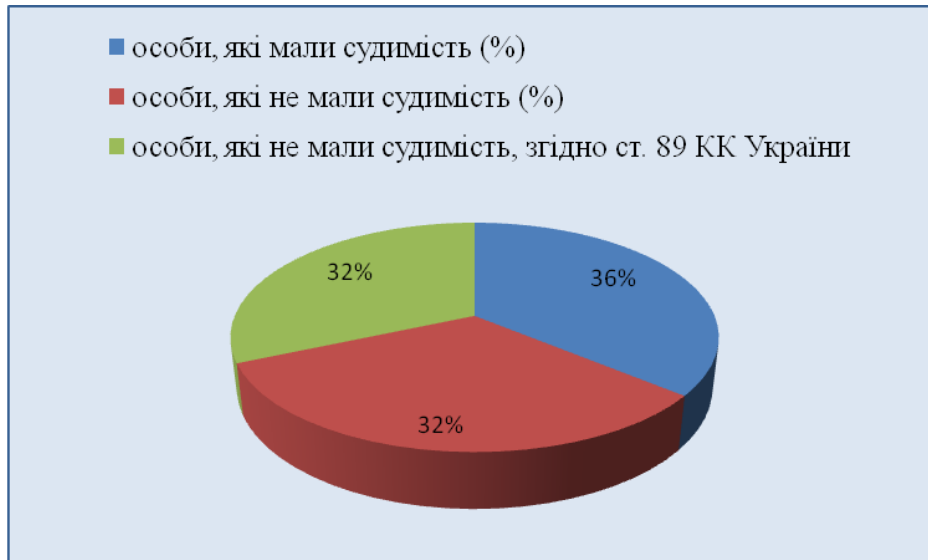
Науковці зазначають, що на формування молодого покоління негативно впливають з одного боку соціально-економічна криза в Україні, безробіття, невирішені культурні завдання, з іншого – особливості психічного розвитку, несталість внутрішньої системи їх цінностей тощо [20, с. 64]. Крім того, зазначається, що до моменту втягнення в злочинну або іншу антигромадську діяльність у таких осіб вже проявилася певна антигромадська орієнтація особистості [17, с. 163]. Тому, при вивченні особи злочинця важливим є взаємозв'язок віку та способу життя людини, її потреб, життєвих цілей та цінностей, коло її інтересів.

Так, серед засуджених у 2015–2019 рр. за вчинення схиляння до вживання наркотиків лише 3,5 % мали вищу освіту (78,9 % – середню освіту, 14,9 % – середню спеціальну, 2,6 % – неповну середню); більше 92 % не працювали і не навчалися; 9,6 % перебували на психіатричному, наркологічному обліку; лише 10,5 % мали свою сім'ю (офіційно були одружені); 36 % мали попередню судимість (судимість, яка не знята чи не погашена в установленому порядку), а більше 31 % не мали судимості згідно зі ст. 89 КК України (Додаток Б. 2) (Діаграма 3).

Вивчення генезису протиправного поведіння злочинця показує, що між середовищем, що впливає на нього, і конкретними вчинками лежить часом досить складний соціально-психологічний механізм, який визначає спрямованість дій правопорушника. Іншими словами, шлях до здійснення злочину найчастіше починається із провин й особливо з тих, на які вчасно й належним чином не відреагували школа, громадськість, правоохоронні органи. Проведене нами дослідження свідчить, що у багатьох випадках для

осіб, які були винні у вчиненні злочину, передбаченого ст. 315 КК України характерним є попередня злочинна чи інша антигромадська діяльність.

Діаграма 3. Кількість осіб, які мали судимість на момент вчинення злочину, передбаченого ст. 315 КК України.

Так, вивчення відомостей про попередню судимість таких осіб свідчить про те, що серед злочинів, які раніше вчиняли ці особи, були такі протиправні діяння як: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 КК України); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 КК України); схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України); крадіжка (ст. 185 КК України); грабіж (ст. 186 КК України); умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України); незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України) тощо (Додаток Б. 2).

Із числа засуджених за схиляння до вживання наркотиків осіб більшість (86 %) самі вживали наркотичні засоби; 11,4 % учинили злочин у стані алкогольного, а 7,9 % – наркотичного сп'яніння (Додаток Б.2).

Отже, більша частина злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотиків, вчиняється особами, які отримали середню чи середню

спеціальну освіту, значна кількість з них вживали наркотики, вчинили злочин у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, більше 60 % з них мали попередній кримінальний досвід. Зазначене свідчить про достатньо низький освітній рівень таких осіб та їх антигромадську поведінку.

Отримані нами емпіричні дані підтверджуються статистикою Державної судової адміністрації України³, які свідчать, що серед засуджених за ст. 315 КК України у період 2015–2019 рр. 28,3 % раніше вчиняли злочини (14,1 % – мали не зняту і непогашену судимість, 4 % – дві судимості, 10,1 % – три і більше), з яких: 7,1 % – судилися, але визнані такими, що не мають судимості, 8,1 % – судилися, але судимість погашена чи знята. Щодо попередньої злочинної діяльності, то: 2 % були засуджені за злочини проти життя та здоров'я особи, 11,1 % – злочини проти власності, 12,1 % – злочини, пов'язані з наркотиками, 2 % – інші злочини. При цьому, 8,1 % засуджених за попередні злочини відбули покарання повністю, 8,1 % – звільнені від покарання, 4 % осіб учинили злочин, не відбувши покарання. Під час аналізу складу засуджених встановлено, що 2 % осіб, які притягувалися до відповідальності за такі злочини, були визнані неосудними і до них застосовано примусові заходи медичного характеру, відносно 6,5 % – справи було закрито. Значний відсоток засуджених осіб (63,6 %) було звільнено від покарання з випробуванням; 8,1 % призначено більш м'яке покарання, ніж передбачено законом (із застосуванням ст. 69 КК України). Примусове лікування до засуджених не застосовувалося (Додаток А.3).

За результатами проведеного дослідження можна сформулювати *кримінологічний портрет* особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 315 КК України. Так, це – громадяни України (100 %); у більшості випадків – чоловіки (90,4 %), віком 26–35 рр. (63,2 %), неодружені (86,8 %), на обліку у психіатра та нарколога не перебувають (90,4 %), які проживають у міській

³ Офіційні дані, розміщені на сайті Державної судової адміністрації України (URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/pokazniki-diynosti/1233/>) містять узагальнені дані у 117 розглянутих провадженнях за ст. 315 КК відносно 99 засуджених. Нами у ході дослідження вивчено 114 кримінальних проваджень, за якими було винесено вироки 114 засудженим особам.

місцевості (62,3 %), мають середню освіту (78,9 %), працездатні, але офіційно не працюють та не навчаються (92,1 %), значна частина яких (67,5 %) має або мала попередню судимість, у т. ч. – за вчинення злочинів у сфері незаконного наркообігу.

Наприклад, Заводським районним судом м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області засуджено ОСОБУ_2, громадянина України, маючого середню освіту, не працюючого, не одруженого, раніше неодноразово судимого за ст.ст. 189, 185, 395, 263 за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст. 309, ч.1 ст. 315, ч.1 ст. 317 КК України. Так, ОСОБА_1 незаконно придбав наркотичний засіб – канабіс без мети збуту, незаконно зберігав його за місцем проживання. Після чого схилив свого знайомого до вживання наркотичного засобу – канабіс та психотропної речовини – метамфетамін, шляхом неодноразових розмов з потерпілим, з метою збудження в останнього бажання вжити наркотичний засіб канабіс, радив потерпілому їх вживати для покращення настрою. В подальшому, потерпілий разом із засудженим, за місцем проживання останнього, вжив невстановлену кількість наркотичного засобу канабіс шляхом куріння за допомогою деформованої пляшки та невстановлену кількість психотропної речовини метамфетамін шляхом вдихання через ніс [34].

При розробленні заходів запобігання злочинам, пов'язаним зі схилянням до вживання наркотиків, необхідно враховувати особливості та неоднорідність особи злочинця. Саме різноманітні властивості, риси особи, яка вчинила злочин, зумовлюють критерії для класифікації таких суб'єктів. При вивченні та систематизації певних рис і зв'язків особи, яка вчинила злочин, можна виокремити певні типи правопорушників.

Як зазначають науковці, оволодіння типологією дає змогу на науковому підґрунті організувати індивідуальну профілактику злочинів, дати корисні рекомендації слідчим, які розслідують злочин, суддям, які призначають покарання, а також працівникам установ виконання покарань, завданням яких є виправлення й перевиховання засуджених [145, с. 8].

Так, Г. Г. Зуйков вважає, що злочин, учинений певним чином, не тільки дає можливість говорити про «почерк» злочинця, його індивідуальні риси, а й вказує на тип його особистості [98, с. 53].

На думку науковців, типологія осіб, що вчинили злочин, є узагальненим рівнем пізнання цих осіб, оскільки в основі типології завжди лежать найбільш вагомні ознаки злочинців, які закономірно пов'язані із злочинною поведінкою [234, с. 109].

У науковій кримінологічній літературі питанням типології злочинців приділена значна увага, зокрема присвячені праці таких відомих науковців як Б. Головкін [57]; В. П. Голубев [58]; Я. С. Догель [84]; А. І. Долгова [85]; К. Е. Ігошев [99]; В. Н. Кудрявцев [157]; А. Б. Сахаров [251; 252] та ін.

Класичний підхід до класифікації типів злочинців у своїй роботі пропонують В. Н. Кудрявцев, А. Б. Сахаров: «випадковий» – який вперше вчинив злочин при позитивній соціальній цілеспрямованості; «ситуаційний» – який вчинив злочин при збігу несприятливих зовнішніх факторів, але при позитивній соціальній цілеспрямованості; «нестійкий» – який вчинив злочин уперше, але раніше вчиняв різні правопорушення; «злісний» – який раніше вчинював злочин і був засуджений; «особливо небезпечний» – раніше вчинював небезпечні злочини і був засуджений [157, с. 52-55].

За результатами вивчення кримінологічної характеристики злочинів у сфері незаконного наркообігу детальну розробку особистісних типів злочинців пропонує Ю. Г. Пономаренко. Так, залежно від мети вчинення злочину, автор виділяє дві широкі групи осіб, які вчиняють злочини у сфері незаконного наркообігу: 1) *з метою збагачення* (виробники наркотичних засобів – особи, які вирощують наркоміські рослини; спеціалісти у галузі хімії, фармакології, працівники підприємств, робота яких пов'язана з наркотичними засобами або сировиною; скупники-оптовики сировини, готової продукції; збувальники-професіонали, перевізники, контрабандисти та деякі інші); 2) *з метою забезпечити себе наркотиками* (споживачі

наркотиків, наркомани, які намагаються збувати наркотики з метою задоволення своїх потреб [200].

С. О. Сафронов серед осіб, які схиляють інших до вживання наркотиків, виділяє тих, хто: вчиняє це безкорисно; з корисних, майнових спонукань; займається схилянням до вживання наркотиків як промислом [249].

Не заперечуючи зазначену позицію в цілому, зазначимо, що типологія осіб, які вчиняють схиляння до вживання наркотичних засобів, потребує подальших досліджень.

За результатами проведеного власного дослідження ми визначили типологію осіб, які вчиняють схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що враховує ступінь їх суспільної небезпеки, стан наркотичної залежності та мотиви протиправної поведінки. Це особи, які:

- 1) не вживають наркотичні засоби, професійно беруть участь у незаконному обігу наркотиків;
- 2) вживають наркотичні засоби самі та не пов'язані з організованим незаконним наркообігом;
- 3) вживають наркотичні засоби самі та пов'язані з організованим незаконним наркообігом.

Особи, які не вживають і схиляють інших до вживання наркотичних засобів, як правило, пов'язані з організованим незаконним наркообігом (злочинні групи та організації, які здійснюють протиправну діяльність у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів). До даної категорії слід віднести збувачів наркотиків, зацікавлених у створенні мережі розповсюдження психоактивних речовин з метою розширення ринку їх збуту та отримання злочинного прибутку. Наприклад, Тернопільським міськрайонним судом Тернопільської області засуджено ОСОБУ_2 (громадянина України, не одруженого, не працюючого, раніше неодноразово судимого за ст.ст. 125, 185, 186, 229-6, 309 КК України)

за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 309, ч. 1 ст. 311, ч. 2 ст. 315, ч. 1 ст. 317 КК України. Так, встановлені факти неодноразових протиправних дій ОСОБИ_2, а саме: незаконне придбання психотропної речовини – амфетамін, зберігання її за місцем свого проживання, з метою збуту, та в подальшому її збуті іншим особам; неодноразово надавав приміщення, де він проживає для незаконного вживання наркотичних засобів; незаконно купував та зберігав прекурсори для виготовлення наркотичних засобів; з метою збудження бажання вжити психотропну речовину амфетамін, в громадському місці шляхом пропозиції та переконання про надзвичайний стан ейфорії схиляв потерпілого до вживання психотропної речовини – амфетамін [39].

Таким чином, особа, не помічена у вживанні наркотиків, яка була неодноразово засуджена, в т. ч. і за злочини у сфері незаконного наркообігу, на шлях виправлення не стала та продовжувала вчиняти протиправні дії з наркотиками, зокрема схилила до їх вживання іншу особу та збула їй психотропну речовину – амфетамін.

Особи, які вживають наркотичні засоби та не пов'язані з організованим незаконним наркообігом, мають наркотичну залежність або вживають наркотики епізодично, купують або виготовляють, зберігають наркотичні засоби без мети збуту для себе. Зазвичай такі особи схиляють інших до вживання наркотичних засобів у «дружній» формі (пропозицією, наданням порад тощо). Наприклад, у 2018 році Богодухівським районним судом Харківської області засуджено ОСОБУ_2 (громадянина України, з середньою освітою, не працюючого, неодруженого, не судимого) за вчинення злочинів, передбачених ч. 1 ст. 309, ч. 1 ст. 315 КК України. Так, ОСОБА_2, незаконно придбала на ринку насіння маку, після чого перенесла його до квартири за місцем свого проживання, де незаконно, шляхом виварювання виготовила рідину світло коричневого кольору, яка згідно з висновком судової експертизи є особливо небезпечним наркотичним засобом – концентратом з макової соломи. Після чого незаконно зберігала її без мети

збуту за місцем свого проживання. В подальшому, знаходячись за місцем свого проживання, запропонувала своїй знайомій вжити шляхом перорального прийому особливо небезпечний наркотичний засіб – концентрат з макової соломи, та схилила потерпілу до його вживання [31].

Отже, особа, яка веде маргінальний спосіб життя, без позитивних соціальних орієнтацій, виготовляє та зберігає наркотичні засоби для себе, схиляє інших до вживання наркотичних засобів із кола своїх знайомих.

Особи, які вживають наркотичні засоби самі та пов'язані з організованим незаконним наркобігом, мають наркотичну залежність, купують або виготовляють самі наркотичні засоби, зберігають їх для себе та для збуту наркозалежним чи іншим особам. Такі особи схиляють інших до вживання наркотичних засобів з корисливих мотивів, з метою отримати кошти для придбання наркотиків для особистого вживання. Наприклад, Бердянським міськрайонним судом Запорізької області засуджено ОСОБУ_2 (громадянина України, який має середню освіту, вдівець, не працює, раніше неодноразово судимий за ст.ст. 190, 307, 309, 311, 317 КК України) за вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 307, ч. 2 ст. 309, ч. 2 ст. 315 КК України. Так, ОСОБА_2, з метою збуту особливо небезпечного наркотичного засобу, неодноразово, повторно, умисно, незаконно придбав та зберігав при собі особливо небезпечний наркотичний засіб – канабіс у вигляді сухої подрібненої речовини рослинного походження, сіро-зеленого кольору. У подальшому неодноразово збував іншим особам особливо небезпечний наркотичний засіб – канабіс. Також, неодноразово виготовляв, за місцем свого мешкання наркотичний засіб – концентрат з макової соломки (екстракційний опій), зберігав його для власного вживання. При цьому, схилив свого знайомого до вживання наркотичного засобу – канабіс, шляхом пропозиції [30].

Важливим, на нашу думку, для надання кримінологічної характеристики та розробки заходів щодо запобігання злочинам даного виду, є те, що злочинці, які самі вживають наркотичні засоби, виготовляють та

зберігають їх, здебільшого (у 53,5 % випадків) вчиняють схиляння інших осіб за місцем свого проживання (Додаток Б.2), а в подальшому, отримавши згоду від потерпілого, можуть надавати для вживання приміщення, де проживають. Тобто, вчиняють ще й злочин, передбачений ст. 317 КК України. Крім того, такі особи зазвичай схиляють до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів осіб із кола своїх знайомих (83,6 % випадків) чи навіть родичів (7,5 %) (Додаток Б.3). Також необхідно враховувати, що у більшості випадків такі особи не працюють, не мають коштів на придбання наркотичних засобів, і тому вчиняють схиляння з метою одержання вигоди.

Особи, які не вживають наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги здебільшого вчиняють злочини, передбачені ст. 315 КК України з метою одержання прибутку. Зокрема, на цьому наголошують і 91,6 % респондентів, які назвали основною причиною вчинення схиляння до вживання наркотиків – корисливий мотив (Додаток Б.1).

Запропонована типологія осіб, які вчиняють схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів не є вичерпною та остаточною, однак може бути використана та сприяти розробці ефективних запобіжних заходів протидії таким злочинам.

При вивченні особи, яка вчиняє схиляння до вживання наркотиків, ми отримали та накопичили інформацію та необхідні дані для: вивчення її оточення, особливостей поведінки з метою виявлення потенційних жертв злочину; вивчення особи потерпілого. Оскільки дослідження конкретної особистості, її способу життя, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та установок, у т.ч. схильність до наркоманії може сприяти виявленню віктимності особи.

Результати проведеного дослідження надають можливість охарактеризувати особу потерпілого від схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (злочину, передбаченого ст. 315 КК України). Більшість потерпілих (76,1%) – це повнолітні особи,

чоловічої статі (81,3 %). На момент вчинення відносно них злочину 20,1 % потерпілих навчалися; 11,2 % – працювали; 68,7 % – не навчалися і не працювали; 17,2 % – раніше вживали наркотики (82,8 % – ні) (Додаток Б.3).

Майже чверть (23,9 %) потерпілих від схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів становлять неповнолітні особи. Це визначає особливу небезпечність таких злочинів, у зв'язку з чим, як уже зазначалося нами у попередньому розділі, у низці зарубіжних країн такі дії віднесені до особливо кваліфікуючих ознак схиляння та інших злочинів, пов'язаних зі втягуванням неповнолітніх у незаконний наркообіг. Такий підхід законодавців зарубіжних країн пояснюється тим, що в силу віку, недостатньо сформованою є особистість таких потерпілих, які здебільшого не в змозі надати опір злочинним посяганням, реально оцінювати потенційну загрозу та обстановку, що може призвести до криміногенної ситуації, можливості стати жертвою злочину. З урахуванням латентності таких злочинів, відсоток неповнолітніх потерпілих, які стали жертвою, безумовно не відображає реальну ситуацію та є набагато вищим. Однією з таких причин може бути факт схиляння потерпілого до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів знайомим (83,6 %) або родичем (7,5 %) (Додаток Б.3). Цьому також можуть сприяти різні обставини: почуття страху перед дорослою особою; довіра до знайомого та небажання його викриття; бажання наслідувати поведінку злочинця; незнання правових наслідків певних вчинків тощо. Тому важливим є передбачення серед заходів запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів забезпечення контролю за оточенням наркозалежної особи з метою запобігти її негативному впливу насамперед на коло знайомих та рідних.

Науковці, які вивчали віктимологічну поведінку потерпілих від злочину осіб, виділили такі риси, що притаманні неповнолітнім: загальні (довірливість, наївність, допитливість, невміння адекватно реагувати на ситуацію, відставання у психічному розвитку від фізичного, перевага у

психічній діяльності процесів збудження від гальмування, фізична слабкість) та індивідуальні (агресивність, тривожність, жорстокість, схильність до ризику, емоційна невірноваженість, потреба у спілкуванні, самоствердженні, незнання головних методів забезпечення особистої безпеки, тип темпераменту, наявність характерних визначених рис характеру) [311].

Процесу перетворення особи в потенційну жертву сприяє взаємодія суб'єктивних та об'єктивних факторів. Об'єктивні фактори – комплекс умов і змін, що існують у суспільстві та яким притаманний сильний віктимогенний вплив. Особливо сприйнятливими до зовнішніх змін і ситуацій є неповнолітні особи. Науковці вважають таку властивість особи як криміногенність не вродженою, а набутою в процесі взаємодії в негативному мікросередовищі та індивідуальними особливостями молодшої людини [21].

Особливістю сьогодення є швидкий розвиток ЗМІ, з яким більшість людей пов'язує своє особисте життя, і не уявляє його без інформаційних технологій, особливо молодь. Всесвітня мережа Інтернет може як полегшувати життя людини, так і нести у собі безліч небезпечних факторів. Одним із яких є загроза стати жертвою пропаганди та незаконної реклами наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Оскільки реклама та пропаганда наркотичних засобів може бути способом схиляння в мережі Інтернет шляхом: розповсюдження інформації про дію та способи вживання й виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів тощо [115, с. 65-67].

Такі тенденції вкрай небезпечні і потребують негайного реагування, оскільки відбувається поступова віктимізація особи, полегшення її схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Потенційними жертвами таких дій можуть стати молоді люди, і, насамперед, діти, більшість з яких регулярно використовують мережу Інтернет з метою отримання різної інформації. Найчастіше неповнолітні отримують інформацію про наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги із

соціальних мереж. При цьому, за дослідженнями фахівців компанії Microsoft, кожен десятий з неповнолітніх інтернет-користувачів хоча б раз намагався придбати наркотики [254, с. 111-115]; 11% опитаних осіб – намагалися придбати наркотики через мережу Інтернет [117].

Тому, як зазначають науковці, віктимологічна профілактика складається з комплексу державних та суспільних заходів, орієнтованих на запобігання злочинам шляхом зниження у населення та окремих громадян ризику стати жертвами злочинних посягань [80, с. 84]. Така профілактика має бути насамперед спрямована на неповнолітніх, їх батьків, вчителів.

Необхідно проводити роз'яснювальну роботу з:

- дорослими щодо інформаційної безпеки мережі Інтернет; встановлення фільтрів інформації в Інтернеті з метою обмеження доступу дітей до небезпечної інформації;

- неповнолітніми щодо безпеки спілкування в Інтернеті з незнайомими людьми, надання особистої інформації незнайомцям про себе та свою родину; необхідності негайно повідомити дорослих, якщо їм будуть пропонувати спробувати чи купити наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги тощо [115, с. 66].

У ході планування та реалізації таких заходів необхідно враховувати, що найбільш поширеним способом схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є пропозиція (90,3 %), переконання (66,4 %), надання порад (25,4 %), умовляння (24,6 %), а найбільш поширеними наркотичними засобами, до вживання яких схилилися потерпілі особи, є: канабіс та опій (Додаток Б.3).

Таким чином, дослідження кримінологічних ознак особистості злочинців за цією категорією справ, а також потерпілих осіб (жертв злочинів), на нашу думку, мають дозволити із достатнім ступенем імовірності встановити можливе коло осіб, від яких можна чекати вчинення таких злочинів, проводити певні цілеспрямовані заходи впливу на них, а також виявляти обставини, що сприяють схилянню потерпілих від таких

злочинів до незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, визначати найбільш ефективні заходи щодо їх запобігання.

2.3. Детермінанти схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Не знаючи причин та умов розповсюдження наркотичних засобів, зазначається в науковій літературі, неможливо належним чином протидіяти цьому протиправному явищу [159, с. 91-95].

Важливе значення виявлення й аналіз причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів у сфері незаконного наркообігу, має і для організації ефективного запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Стратегією державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, що схвалена розпорядженням Уряду України, перспективними напрямками діяльності правоохоронних органів у сфері запобігання та протидії незаконному наркообігу визначені заходи щодо запобігання вживанню наркотичних засобів та психотропів з немедичною ціллю, а також зменшення загрози від їх уживання тощо. Зокрема, до таких заходів відносяться: виявлення, нейтралізація та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків; забезпечення оперативно-профілактичного спостереження за особами, схильними до вчинення таких злочинів; здійснення контролю над процесом законного виробництва, зберігання, транспортування, реалізації й використання наркотиків [232].

Дослідженням особливостей детермінації наркозлочинності займалися відомі українські та зарубіжні вчені-кримінологи, зокрема: Ю. М. Антонян, А. М. Бабенко, О. М. Бандурка, Б. Боссонг, В. В. Василевич, А. І. Долгова,

О. М. Джужа, Г. П. Жаровська, Т. Л. Кальченко, С. І. Нежурбіда, В. Г. Пшеничний, М. П. Легецький, С. М. Корецький, М. С. Хруппа, Д. Й. Никифорчук, О. М. Стрільців, В. С. Семенюк, С. Ширер та інші.

Причини та умови вчинення злочинів (детермінанти) – категорії, які мають одне з найбільш важливих значень для кримінології, але й досі у науковій літературі відсутня єдність щодо їх визначення [3, с. 57].

Так, у законодавстві України (закони України «Про Національну поліцію», «Про Державну прикордонну службу України» тощо) безпосередньо використовується термін причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів. Здійснення профілактичних заходів щодо їх виявлення та нейтралізації покладено на правоохоронні органи. Водночас у юридичній літературі, в тому числі й у кримінології для позначення явищ і процесів, що породжують злочинність, окрім термінів «причини та умови» використовують такі категорії як «фактор», «детермінанта», «детермінація» тощо. Саме тому вважаємо за необхідне здійснити аналіз зазначених термінів, визначити зміст та співвідношення цих понять.

Результати проведеного нами аналізу законодавства України, вітчизняних та зарубіжних наукових джерел, довідкової літератури тощо, надають підстави стверджувати, що: *причини* – це чинники, які породжують злочинність; *умови* – чинники, які супроводжують причини, безпосередньо не породжують злочинність, але сприяють її виникненню, існуванню та настанню суспільно небезпечних наслідків злочинів; *фактори* – чинники, які знаходяться у функціональному, причинному зв'язку, впливають на криміногенну обстановку, соціальні явища та процеси.

У свою чергу, *детермінантами злочинів* у науковій літературі визначають сукупність явищ, процесів або факторів, що зумовлюють вчинення злочинів, впливають на злочинність; об'єктивну залежність явищ від факторів, які впливають на злочинність загалом [307, с. 42].

У довідковій літературі *детермінація* (від лат. *īeiegtīnāge* – визначати, зумовлювати) – визначається як філософська категорія, що характеризує

залежність одних явищ, процесів і станів від інших, свідчить про зв'язок між речами та явищами, оскільки всі явища, процеси в природі зумовлені іншими явищами, процесами, подіями, певними причинами та умовами [292].

Таким чином, причини, умови та фактори злочинів, хоча і є різними за змістом поняттями, але знаходяться у нерозривному взаємозв'язку, детермінують один одного. Тому, у своїй роботі ми підтримуємо думку тих науковців, які вважають, що терміном «детермінанти» враховуються та об'єднуються перераховані вище категорії і найбільш повно розкриваються взаємозв'язки злочинності та суспільного розвитку.

Виявлення детермінант окремих видів злочинності (у нашому випадку схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів) можливе лише шляхом з'ясування причин і умов конкретних злочинів, вчинених певними особами, виявлення загальних закономірностей і умов формування злочинної поведінки у цих осіб.

Злочинність як соціальне явище, зазначається науковцями, інтегрує в собі все, що властиве окремим діям, виводячи на вищий рівень загальні характеристики усієї сукупності злочинів. Саме тому вивчати її (злочинність) як явище необхідно на трьох рівнях: 1) злочинності в цілому; 2) окремих видів злочинності; 3) конкретних злочинів [144, с. 78, 80].

Конкретні види наркозлочинів (у т.ч. і схиляння до вживання наркотиків) характеризуються певною системою детермінант, досліджувати яку доцільно з урахування зазначеної класифікації, а саме: 1) злочинності загалом; 2) злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; 3) злочинів, передбачених ст. 315 КК України.

За рівнем функціонування детермінанти злочинності розглядаються на загально-соціальному, спеціальному та індивідуальному рівнях.

На загально-соціальному рівні злочинність в цілому і злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, зокрема, обумовлюються низкою соціально-економічних,

політичних та морально-психологічних процесів, що супроводжують суспільний розвиток. Детермінанти злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, зазначається у науковій літературі, є похідними від загальних причин злочинності [43; 235]. У свою чергу зазначимо, що детермінанти схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів так само взаємопов'язані як із загальними причинами та умовами злочинності, так і детермінантами злочинів у сфері незаконного наркообігу.

У науковій літературі виділяють низку детермінант, особливо значущих для поширення наркоманії, існування, розповсюдження і самовідтворення злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Визначальними детермінантами незаконного обігу наркотиків, розвитку наркотизму та поширення наркоманії в Україні у літературі справедливо називають соціально-економічні причини та умови [308, с. 18], головною із яких не безпідставно вважають масову наркотизацію суспільства [9].

Причиною цього, як зазначає Л. В. Мошенська, є те, що особи, які причетні до збуту наркотиків, прагнуть залучити до свого кола дедалі більшу кількість людей, перешкоджаючи їх виходу з цього середовища з метою подальшого отримання постійних клієнтів, швидких та значних прибутків [166, с. 92]. Так, проведені в Україні соціологічні дослідження свідчать, що наркозалежна особа за період вживання наркотиків втягує у це середовище від 10 до 20 осіб, тобто на одну офіційно зареєстровану наркозалежну особу у середньому припадає 15 втягнених нею в незаконний наркообіг [188].

До соціально-економічних детермінант поширення наркоманії та незаконного наркообігу відносяться: негативні процеси, що мають місце в економіці України (її нестабільність та розбалансованість, спад виробництва, фінансова неспроможність підприємств, занепад середнього та малого бізнесу тощо); високий рівень безробіття, соціальна незахищеність (у т. ч. і

медична незабезпеченість), низькі доходи, збідніння значної частини населення та пов'язані з цим життєві труднощі; широкомасштабна корупція [23], неможливість для молоді отримати бажану професію та знайти достатньо оплачувану роботу; послаблення соціального контролю у суспільстві, попит населення на наркотики, недосконалість загальнодержавних молодіжних та соціальних програм, профілактичної роботи серед молодого покоління щодо негативного впливу наркотиків, наслідків їх вживання.

У свою чергу, послаблення соціального контролю у суспільстві, зазначає Л. В. Раєцька, сприяє поширенню наркоманії [240].

Чим гірше в країні люди забезпечені матеріально, житлом, харчуванням, роботою, медичним обслуговуванням, – зазначає Л. В. Раєцька, – чим гірше вирішуються соціальні питання, тим виразнішим є невдоволення, нервозність, напруженість, депресивність, невпевненість у завтрашньому дні, перевтома, заклопотаність. Нестійкі особи, які не вміють самостійно долати життєві труднощі, шукають можливість штучно спричинити заспокоєння або збудження, вдаючись до вживання наркотиків [240].

Тобто, вразлива особа під дією негативних чинників може спробувати запропонований їй наркотичний засіб, психотропну речовину чи їх аналог, або стати на злочинний шлях збувача наркотиків та схилити до їх вживання інших осіб з метою отримання прибутку. Зазначимо, що за досліджуваний період 77,2 % злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинені шляхом пропозиції наркотичних засобів або психотропних речовин, а 13,2 % - пов'язані зі збутом наркотиків (Додаток Б.2). На думку 91,6 % респондентів (анкетованих працівників підрозділів Національної поліції) переважна більшість злочинів, пов'язаних зі схиланням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів вчиняються з корисливих мотивів (з метою отримання прибутку, матеріальної вигоди тощо) (Додаток Б.1).

Важливим, на наш погляд, є визначення соціально-економічних умов, які в окремих життєвих ситуаціях сприяють вчиненню схиляння до вживання наркотиків.

Так, результати проведених фахівцями соціологічних досліджень показали найбільш значимі фактори поширення наркоманії, (однією із вагомих причин чого є схиляння до вживання наркотиків), а саме: тривале спілкування з близькими людьми та компанією, де вживають наркотики; розповсюдження наркотиків для збагачення; відбування покарання за злочин; спілкування з групами, які притримуються певної субкультури. Також важливими факторами виявилися: зайнятість особи, контроль з боку батьків, відсутність захисних установок щодо небезпеки вживання наркотиків [253].

Підтверджують такі висновки соціологів і результати нашого дослідження, зокрема: 63,2% осіб, засуджених за схиляння до вживання наркотиків, вчинили злочин у віці 26-35 років; 92,1% ніде не навчались і не працювали, вели маргінальний спосіб життя, 86,8 % з них не були одружені, 83,6% – схиляли до вживання наркотичних засобів чи психотропів осіб з кола своїх знайомих, 53,5 % – за місцем свого проживання (Додатки Б.2, Б.3).

Зазначимо, що визначення цих факторів є важливим як для запобігання вчиненню схиляння до вживання наркотиків на різних рівнях профілактичної діяльності, так і для вироблення рекомендацій для потенційних жертв подібних протиправних діянь – молоді, а також їх батьків, опікунів, вчителів та ін.

Соціально-економічні чинники, що породжують та детермінують злочини у сфері наркообігу, у т. ч. і схиляння до вживання наркотиків, напрямку пов'язані з політико-правовими чинниками. Об'єднання політичних та правових чинників вбачається нами цілком доречним, адже саме держава визначає політику у сфері обігу наркотиків, здійснює її фінансування, повинна піклуватися про здоров'я та добробут громадян, а особливо молоді. Реалізація ж державної антинаркотичної політики передусім здійснюється

шляхом прийняття законодавчих та інших правових актів, у т. ч. і стратегічного характеру у визначеній сфері суспільних відносин.

Так, до політичних детермінантів злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків у кримінологічній літературі справедливо відносять: прорахунки в політиці реформування Української держави та суспільства; гальмування назрілих політичних процесів, що призвело до незавершеності формування політичної системи, повільного розвитку політичної структури та свідомості суспільства; політичну нестабільність, яка, зокрема, виявляється в нестабільності наявних політичних інститутів; розгалуженість політичної системи та наявність великої кількості політичних партій і, відповідно, слабкість місцевого самоврядування; дисбаланс функцій та повноважень гілок влади, який породжує викривлення суспільних відносин у функціонуванні владних структур, що не може негативно не позначитися на виконанні владними інститутами своїх функцій, а зрештою – і на результатах їх діяльності; відсутність ефективного парламентського та громадського контролю за діяльністю вищих посадових осіб виконавчої гілки влади, у т. ч. правоохоронних структур, що здійснюють контроль за наркообігом; відсутність системної протидії злочинам, пов'язаним з незаконним наркообігом, яка виявляється, зокрема, у безсистемному підході до створення законодавчої бази, допущення недоліків у формуванні та реалізації антинаркотичної політики; недостатня визначеність, непослідовність і неналежна наукова обґрунтованість здійснюваної антинаркотичної політики та ін. [235].

Зазначимо, що вказані детермінанти злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів характерні і для схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Зокрема до них слід віднести суттєві прорахунки у реформуванні правоохоронної системи держави, судової гілки влади, недостатню наукову обґрунтованість у визначенні стратегічних напрямів запобігання поширенню наркоманії та злочинам у сфері наркообігу тощо.

Так, у зв'язку з реформуванням в Україні правоохоронних органів, фактичною ліквідацією на рівні районів підрозділів, що забезпечували протидію наркозлочинності, існуюча чисельність працівників поліції, їх практичний досвід та кваліфікація виявилися явно недостатніми для ефективної профілактичної діяльності за цим напрямом. На тлі високого рівня латентності наркозлочинів (у т. ч. і схиляння до вживання наркотиків, на що вказали 94,8 % анкетованих нами працівників поліції (Додаток Б.1)) на стан запобігання та протидії цим протиправним діям, як зазначають науковці, негативно впливають складність встановлення обставин, що підлягають доказуванню в кримінальних провадженнях цієї категорії злочинів; недостатній професіоналізм працівників, корумпованість правоохоронних органів та медичних працівників [54, с. 155].

Про недостатню чисельність працівників поліції, які здійснюють запобігання та протидію незаконному наркообігу, зазначають і 98,4 % анкетованих нами співробітників Національної поліції (Додаток Б.1). У першу чергу це стосується підрозділів протидії наркозлочинності та дільничних офіцерів поліції (ДОП), які відповідно до своїх повноважень повинні виявляти причини та умови вчинення наркозлочинів, (у т. ч. й схиляння до вживання наркотиків), проводити серед населення роз'яснювальну роботу для формування у громадян правової культури, негативного ставлення до суспільно небезпечних явищ, а також формувати пропозиції щодо усунення причин та умов, які призводять до вчинення правопорушень. Зокрема, ДОП повинні здійснювати превентивні заходи щодо осіб, які перебувають на обліку в органах поліції у зв'язку з вчиненням ними злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків, оскільки такі особи після звільнення з місць позбавлення волі можуть продовжувати вчиняти злочини, вживати наркотичні засоби та схилити інших осіб до вживання наркотиків [208]. Останнє підтверджують результати нашого дослідження, оскільки у 55,3 % випадків причинами та умовами вчинення схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх

аналогів були недоліки профілактичної роботи з особами, які раніше притягувались до кримінальної відповідальності за злочини у сфері незаконного наркообігу (Додаток Б.2).

Таким чином, прорахунки в реформуванні правоохоронної системи, зокрема, реорганізації органів внутрішніх справ у процесі створення Національної поліції України, призвели до послаблення запобіжної ролі органів і підрозділів поліції, які мають забезпечувати цей напрям практичної діяльності, що підтвердили і 99,6 % анкетованих нами працівників поліції (Додаток Б.1). В результаті, як свідчать статистичні дані, загальна кількість виявлених злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, зменшилася за досліджуваний період більш ніж у п'ять разів (з 233 у 2014 р. до 45 у 2019 р.) (Додаток А.1).

До правових детермінантів схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, у першу чергу слід віднести відсутність чіткої системи законодавчих норм, що регулюють в Україні запобігання наркозлочинам. Наявність значної кількості суб'єктів протидії незаконному наркообігу, а також неурегульованість на законодавчому рівні порядку їх взаємодії призводить до неузгодженості та надмірного вузьковідомчого підходу таких органів у вирішенні завдань у зазначеній сфері. Іншими чинниками правового характеру, що сприяють вчиненню досліджуваних злочинів є:

- недосконалість кримінального законодавства у частині протидії схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Мова, у першу чергу, йде про чинну ст. 315 КК України, у якій не визначено поняття схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а її кримінально-правовий вплив не поширюється на випадки схиляння до вживання наркотиків із використанням технічних засобів, ЗМІ (у т.ч. мережі Інтернет). Удосконаленню та розширенню підлягає також сукупність кваліфікуючих ознак досліджуваного виду злочинів. Крім того, суттєвим чинником, що безперечно сприяє

вчиненню таких злочинів є відсутність кримінально-правової заборони пропаганди та рекламування наркотиків у ЗМІ та засобах масової комунікації (у т. ч. із застосуванням мережі Інтернет). Усуненню зазначених детермінант поширення аналогічних злочинів приділена увага у кримінальних законодавствах ряду зарубіжних країн (Додатки В.1, В.2);

- відсутність у Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК) обов'язку слідчого, прокурора та суду виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину та вживати відповідних заходів реагування щодо їх усунення;

- недосконалість кримінально-правових норм, що регулюють порядок звільнення від покарання з випробуванням (ст.ст. 75,76 КК України), в результаті чого особи з наркотичною залежністю, засуджені за злочини у сфері наркообігу не зобов'язуються пройти курс лікування і у випробувальний (реабілітаційний) період, коли вони, як вважають фахівці, мають відновлювати або активізувати морально-етичні норми індивіда [240], у більшості випадків продовжують вживати наркотики, тобто не стають на шлях виправлення, а після відбуття покарання знову вчиняють злочини;

- фактична неурегульованість на законодавчому рівні питань, пов'язаних із виявленням та постановкою на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини. Адже, у Законі України «Про Національну поліцію», такі дії не визначені серед обов'язків поліції, але, у той же час, чинною залишається «Інструкція про порядок виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини», прийнята на виконання статті 12 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР та затверджена спільним наказом МОЗ України, МВС України, ГПУ, Мінюсту України [211]. Нормативно не визначеними є також питання щодо взаємодії підрозділів Національної поліції та пробаційних органів з виконання профілактичних заходів із особами, засудженими за

наркозлочини, після їх звільнення з місць позбавлення волі та з особами, звільненими від відбування покарання з випробуванням;

- прорахунки у ході запобігання, виявлення та розслідування схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, зокрема, в ході дослідження встановлено, що у 67,5 % таких кримінальних проваджень джерело придбання винною особою наркотиків чи психотропів не було встановлено (Додаток Б.2);

- правовий нігілізм або небажання окремих громадян звертатися до правоохоронних органів із заявами про вчинені злочини у сфері наркообігу.

До причин недостатньої результативності в діяльності правоохоронних органів щодо протидії схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів поряд з політико-правовими детермінантами, слід віднести також і детермінанти організаційно-управлінського характеру, що підтримали анкетовані у ході нашого дослідження працівники поліції (Додаток Б.1), зокрема:

- прорахунки у кадровій політиці, що призводить до негативних наслідків, зокрема, до поширення корупції серед особового складу. Як зазначають науковці, корупція у сфері незаконного наркообігу є ключовим чинником, що сприяє поширенню наркобізнесу та може чинити дестабілізуючий вплив на економічну, політичну й соціальну систему держави [54];

- недостатній рівень підготовки та кваліфікації працівників правоохоронних органів, які протидіють таким злочинам (24 % респондентів);

- недостатнє методичне та матеріально-технічне забезпечення діяльності щодо виявлення, розслідування та запобігання схилянню до вживання наркотиків (55,6 %);

- недостатній рівень взаємодії між правоохоронними органами у протидії незаконному обігу наркотиків (94 %) тощо.

Характеризуючи морально-психологічні чинники, що зумовлюють вчинення наркозлочинів, зокрема – схиляння до вживання наркотиків, слід відмітити, що вони пов'язані з особливими умовами формування та розвитку молодого покоління. Знижується культурний рівень молоді, яка проводить свій вільний час у неформальних групах, слухаючи молодіжну музику, переглядаючи інформацію, розміщену в соціальних мережах, де нерідко пропагується вживання наркотиків та маргінальний спосіб життя, депресивні настрої. Цьому сприяє також підчас негативна роль ЗМІ, слабка антинаркотична реклама. На певному етапі формування особистості підлітка, молодій людині, зазначається у літературі, виникає потреба у самовираженні, самоствердженні, свободі, з'являється бажання перетворитись у сильного, вольового і незалежного від сторонньої волі індивіда [237, с. 70].

Між тим, за оцінками експертів, на даний час держава майже не фінансує соціальні програми, які вкрай необхідні для здорового розвитку молодого покоління, схвалену Урядом Стратегію, серед завдань якої – запобігання розповсюдженню наркозалежності серед підлітків і молоді. Відбувається розвал молодіжних організацій, які мають фінансуватись державою. Фінансування антинаркотичних програм та профілактику здійснюють переважно міжнародні організації («Альянс громадського здоров'я», ЮНІСЕФ, Червоний Хрест, «Лікарі без кордонів»), але вони не можуть охопити всі групи ризику [243].

У свою чергу, молодь, яка нічим не зайнята, після занять знаходиться на одинці з собою; виховується ЗМІ (переважно в мережі Інтернет), де дуже часто пропагується насильство, статевна свобода, романтизм злочинного життя; розважальні телепередачі не передбачають мислення, а спрямовують молоде покоління до швидкого заробітку, егоїзму, наркоманії тощо.

Так, за результатами нашого дослідження, у 52 % випадків схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів відбувається в період з 13 до 16 години, тобто тоді, коли молодь після занять

у закладах освіти не зайнята корисною справою (Додаток Б.2). Викладачами у закладах освіти та батьками не достатньо проводиться належна профілактична робота серед молодого покоління щодо негативного впливу наркотиків, наслідків їх вживання. Не завжди молодь обізнана з тим як слід реагувати на пропозицію спробувати (вжити) наркотики.

З розвитком сучасних технологій з'явилась ще одна умова поширення наркозлочинів, у т. ч. й шляхом схиляння до вживання наркотиків – мережа Інтернет, у якій «...можна придбати різні наркотичні засоби чи психотропні речовини, з'ясувати особливості їх виготовлення...» [176].

Злочини, пов'язані зі схилянням осіб до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинені з використанням мережі Інтернет, є достатньо новими для правоохоронних органів [41].

Безконтактний метод розповсюдження наркотиків (так звані «закладки», «клади», за якого відсутній прямий контакт покупця з наркодилером) набув на сьогодні особливої популярності серед їх збувачів та споживачів у т. ч. поширеним є спосіб розрахунку за товар криптовалютою («віртуальна валюта», яка може використовуватись для вчинення злочинів, у зв'язку з високим рівнем анонімності та неможливості їх відстеження) [316]. Збувачі наркотиків рекламують їх у мережі Інтернет, через смс-розсилання тематичних повідомлень, спеціальні спампрограми в мережі, поширення флаєрів, через Інтернет-форуми та чати, спеціальні сайти оголошень, Інтернет-магазини, графіті, які розміщують на різних об'єктах міської інфраструктури, з пропозиціями придбання наркотиків та вказівками на сайт у мережі Інтернет. Так, у пошуковій системі «Гугл», на запит «купити наркотики в Києві», надається 140 тис. пропозицій, що особливо небезпечно для молодого покоління, представники якого можуть зацікавитись, спробувати придбати та вжити наркотичні засоби. Проте, як зазначають науковці, у чинному законодавстві не прийнято базового нормативного акта, який би регламентував повноваження правоохоронців щодо виявлення,

припинення та документування протиправних дій, учинених за допомогою мережі Інтернет [41].

У науковій літературі до причин та умов, що сприяють вчиненню окремих злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів відносять медико-біологічні детермінанти, серед яких, зокрема, виділяють наркотичну залежність осіб, винних у вчиненні злочину, неефективність системи лікування та реабілітації [43].

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що зазначені фактори є характерними для схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, адже: 86 % осіб, засуджених у досліджуваній період за ст. 315 КК України вживали наркотики з немедичною ціллю; 9,6 % – на момент вчинення злочину перебували на обліку у психіатра чи нарколога; 27,2 % – мали попередню судимість за вчинення злочину у сфері наркообігу (Додаток Б.2). У свою чергу, наркоманія як хвороба, що викликана систематичним вживанням наркотиків, виявляється в психічній та фізичній залежності від цих речовин. Відбувається процес хронічної інтоксикації, руйнування особистісних якостей особи, функціонування органів та психіки, що в подальшому вимагає збільшення дози наркотику і, відповідно, потребує медичного втручання [94, с. 425; 156].

Таким чином, наркотична залежність та наркоманія є вагомими медико-біологічними факторами правопорушень у сфері наркообігу, а запобігання їх поширенню сприятиме запобіганню досліджуваному виду злочинів.

Факторами, що сприяють поширенню наркоманії, незаконному наркообігу є помилки у сфері медицини при лікуванні наркоманії та низки інших захворювань. Так, наркоманія може розвинути у зв'язку з лікуванням тяжких хвороб шляхом застосування наркотичних препаратів [240], під час лікування безсоння, психічних розладів, дитячої гіперактивності, коли лікарі призначають препарати, що містять психотропні речовини [260]. Цим питанням приділена увага Міжнародним стратегічним

центром протидії наркобізнесу й тероризму при Раді безпеки ООН, де скорочення призначень психотропних речовин під час лікування безсоння, дитячої гіперактивності відносять до одного із методів профілактики наркоманії [9].

До причин розвитку наркозалежності слід віднести і поширення «аптечної наркоманії» – немедичного використання легкодоступних ліків (з вмістом кодеїну, ефедрину, псевдо-ефедрину), дія яких подібна забороненим наркотичним засобам. Препарати використовуються і для виготовлення психотропних речовин амфетамінового ряду в побутових умовах. При цьому в Інтернет-мережі детально описуються механізми їх виготовлення [180].

Проблемними у сфері наркології на сьогодні залишаються питання щодо:

- методів і способів лікування наркозалежності, до яких відноситься замісна підтримувальна терапія (ЗПТ) [47; 217], ефективність та результативність якої викликає сумніви серед фахівців. Зокрема, зазначається, що застосовуваний у ЗПТ метадон викликає залежність не меншу ніж героїн, є дуже токсичним, більшість наркоманів повертаються до вживання ін'єкційних наркотиків, або помирають від передозування [289]. Між тим, застосування ЗПТ в Україні схвалено на урядовому рівні⁴ і з 2016 року фінансується державою;

- фінансування реалізації вітчизняних профілактичних та реабілітаційних програм, створення належної матеріально-технічної бази лікувально-профілактичних закладів для діагностики; відсутності спадковості у нагляді за хворими на наркотичну залежність, які звільняються з місць позбавлення волі тощо [180];

- дослідження поширеності вживання наркотиків серед населення у віковій категорії 15-64 роки, зокрема, не здійснюється аналіз комунальних стічних вод на наркотики та продукти їх метаболізму з метою оцінки їх

⁴ Розпорядження КМ України про затвердження Плану заходів щодо подальшого впровадження замісної підтримувальної терапії для споживачів опіоїдних ін'єкційних наркотиків від 12.10.2011 № 1002-р). URL: <https://zakon.rada.gov>

споживання населенням. Зведена інформація з цього питання відсутня. З 1995 року на регулярній основі проводиться лише вибіркове опитування молоді [181].

Таким чином, проведене дослідження надає підстави стверджувати, що під детермінантами схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів слід розуміти сукупність явищ, процесів та факторів, що сприяють вчиненню цих злочинів, впливають на злочинність в цілому та взаємопов'язані з детермінантами злочинів у сфері наркообігу, а також з економічними, соціальними, політичними, правовими, психологічними процесами, що проходять у державі. Їх визначення та аналіз є необхідною умовою створення науково обґрунтованої моделі запобігання цим злочинам, розробки та реалізації відповідних заходів.

Висновки до розділу 2

1. За результатами проведеного дослідження визначено поняття та зміст кримінологічної характеристики схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як: сукупність достовірних відомостей про кількісно-якісні показники (структуру, динаміку, питому вагу в загальній структурі злочинності, географію, рівень латентності) цих злочинів, детермінанти їх учинення, а також даних, що характеризують особу злочинця та жертву злочину (віктимологічні аспекти), встановлення яких необхідне для розробки та реалізації ефективних заходів запобігання таким протиправним діям.

Вивчено та проаналізовано основні кількісно-якісні показники злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених у період 2015–2019 рр., а саме: відомості про їх динаміку, що відзначається значними щорічними коливаннями (середній показник (+25,5 %) на тлі загального зниження

кількості їх реєстрації за досліджуваний період майже на 72 %); питому вагу у структурі злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (середній показник 0,2 %).

Встановлено, що більшість схильня до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів (77,2 %) пов'язані з вчиненням інших злочинів, зокрема передбачених ст.ст. 309 (46,5 %), 317 (29,8 %), 307 (27,2 %), 185 (4,4 %), 263 (4,4 %) КК України; 13,2 % злочинів супроводжувалося збутом наркотиків потерпілій особі, у зв'язку з чим констатовано, що злочин, передбачений ст. 315 КК України, суттєво впливає на рівень злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та поширення наркоманії; територіями їх найбільшого поширення є Черкаська (14 %), Дніпропетровська (12,3 %), Харківська (9,6 %), а найменшого – Рівненська та Київська області (по 0,9 %); 62,3 % таких злочинів були вчинені у містах, а 37,7 % – у сільській місцевості.

Встановлено, що кримінальним правопорушенням цього виду притаманна природна та погранична форми латентності, що зумовлено: зниженням профілактичного впливу на осередки наркоманії та суттєвим послабленням діяльності правоохоронців щодо виявлення таких злочинів (підтверджують 99,6 % респондентів); практичною відсутністю заяв та повідомлень про такі правопорушення від потерпілих у зв'язку з їх юридичною необізнаністю, наявністю дружніх (83,6 %) та родинних (7,5 %) відносин з винною особою тощо.

2. За результатами вивчення кількісно-якісних показників злочинного схильня до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів сформульовано кримінологічний портрет особи, яка вчинила злочин, передбачений ст. 315 КК України. Встановлено, що здебільшого це – чоловіки (90,4 %) віком до 35 років (93,9 %), неодружені (86,8 %), громадяни України (100 %), які мають середню освіту (78,9 %), працездатні, які офіційно не працюють та не навчаються (92,1 %), значна частина яких (67,5 %) має або

мала судимість за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а також проти власності.

Розроблено типологію осіб, які вчинили схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що враховує вид суспільно небезпечного діяння, наркотичну залежність, глибину та стійкість злочинних проявів, мотиви злочинної діяльності. Так, до першого типу віднесено осіб, які не вживають наркотичні засоби, професійно беруть участь у незаконному обігу наркотиків (збувачі наркотиків, зацікавлені у розширенні ринку збуту наркотиків та отриманні злочинного прибутку). Другий тип – це особи, які самі вживають наркотичні засоби, але не пов'язані з організованим незаконним наркообігом (мають наркотичну залежність або вживають наркотики епізодично, купують або виготовляють, зберігають наркотичні засоби без мети збуту для особистого використання). Зазвичай такі особи схиляють інших до вживання наркотичних засобів у «дружній» формі (пропозицією, наданням порад тощо). Третій тип – особи, які вживають наркотичні засоби самі та пов'язані з організованим незаконним наркообігом. Такі особи схиляють інших до вживання наркотичних засобів з корисливих мотивів, з метою отримати кошти для придбання наркотиків для особистого вживання.

3. Удосконалено поняття детермінанти схиляння до вживання наркотиків, що являють собою – сукупність явищ, процесів та факторів, які сприяють вчиненню цих злочинів, впливають на злочинність в цілому та є похідними від злочинів, пов'язаних з незаконним наркообігом.

Встановлені основні детермінанти злочинів, передбачених ст. 315 КК України:

- соціально-економічні – негативні процеси, що мають місце в економіці України (її нестабільність та розбалансованість, спад виробництва, фінансова неспроможність підприємств, занепад середнього та малого бізнесу тощо); високий рівень безробіття, соціальна незахищеність (у т. ч. і медична незабезпеченість), низькі доходи, збідніння значної частини

населення та пов'язані з цим життєві труднощі; широкомасштабна корупція, неможливість для молоді отримати бажану професію та знайти достатньо оплачувану роботу; послаблення соціального контролю у суспільстві, попит населення на наркотики, недосконалість загальнодержавних молодіжних та соціальних програм, профілактичної роботи серед молодого покоління щодо негативного впливу наркотиків, наслідків їх вживання;

- політико-правові – прорахунки в реформуванні правоохоронної системи, зокрема, реорганізації органів внутрішніх справ у процесі створення Національної поліції України, що призвели до послаблення запобіжної ролі органів і підрозділів Національної поліції, які протидіють наркозлочинності; недостатньо науково обгрунтоване визначення пріоритетів антинаркотичної політики та її реалізації; відсутність чіткої системи законодавчих норм, що регулюють в Україні запобігання наркозлочинам; недосконалість кримінального-правових норм щодо протидії схилянню до вживання наркотиків та пов'язаним з ним злочинів, а також норм, що регулюють порядок звільнення від покарання з випробуванням (ст.ст. 75,76 КК України), що не сприяє виправленню осіб засуджених за злочини у сфері наркообігу; відсутність у КПК України обов'язку слідчого, прокурора та суду виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину та вживати відповідних заходів реагування щодо їх усунення; неурегульованість на законодавчому рівні питань, пов'язаних із виявленням та постановкою на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини; прорахунки у ході запобігання, виявлення та розслідування таких злочинів; правовий нігілізм та небажання більшості громадян звертатися до правоохоронних органів із заявами про вчинені злочини у сфері наркообігу, що сприяє високому рівню латентності схилення до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

- організаційно-управлінські – прорахунки у кадровій політиці; недостатній рівень підготовки та кваліфікації працівників правоохоронних органів, які протидіють таким злочинам; недостатнє методичне та

матеріально-технічне забезпечення діяльності щодо виявлення, розслідування та запобігання схилянню до вживання наркотиків; недостатній рівень взаємодії між правоохоронними органами у протидії незаконному обігу наркотиків тощо;

- морально-психологічні – зниження загального морально-етичного рівня суспільства та культурного рівня молоді; відсутність цілісної системи моральних пріоритетів і суспільних цінностей; потяг до пошуку молоддю нових відчуттів; негативна роль ЗМІ, слабка антинаркотична реклама, негативний вплив середовища, у якому знайомі друзі, родичі вживають наркотики. В окремих випадках, що мають місце в судово-слідчій практиці, доведено залежність детермінант цих злочинів від типології осіб, які їх учинили;

- медико-біологічні - наркотична залежність осіб, винних у вчиненні злочину, неефективність системи лікування та реабілітації; поширення «аптечної наркоманії»; розповсюдження комбінованих лікарських засобів; помилки у сфері медицини при лікуванні наркоманії та низки інших захворювань; недосконалість методів і способів лікування наркозалежності; недофінансування досліджень щодо поширеності вживання наркотиків серед населення, вітчизняних профілактичних та реабілітаційних програм, створення належної матеріально-технічної бази лікувально-профілактичних закладів для діагностики; відсутність спадковості у нагляді за хворими на наркотичну залежність, які звільняються з місць позбавлення волі тощо.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗАПОБІГАННЯ СХИЛЯННЮ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ В УКРАЇНІ

3.1. Шляхи удосконалення загальносоціальних засад державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів або прекурсорів в Україні

Охорона прав і свобод людини, забезпечення законності та правопорядку, запобігання злочинності відносяться до числа найважливіших функцій держави. Їх реалізація здійснюється в межах правоохоронної діяльності, а конкретні форми, методи і засоби досягнення поставлених державою цілей визначаються відповідно до внутрішньої і зовнішньої політики держави.

У міжнародно-правових документах до факторів поглиблення негативного впливу загроз безпеці особи, суспільства та держави відносять відсутність ефективної системи соціальної профілактики правопорушень. Зазначається, що стримувати зростання злочинності та інших форм протиправної поведінки лише шляхом установлення правових заборон та застосування заходів державного примусу практично неможливо [111].

Звичайно, недооцінювати роль і місце кримінального покарання чи інших заходів державного примусу в забезпеченні законності та правопорядку буде не правильним. Світовий досвід протидії злочинності свідчить, що подолати її лише за допомогою каральних (репресивних) методів неможливо, як і неможливо досягти такого результату проведенням лише соціально-економічних заходів.

Безумовно, якщо особа вчинила злочин, якому неможливо було запобігти, вона підлягає покаранню відповідно до чинного кримінального

законодавства. Водночас суспільство і держава повинні вжити всіх можливих заходів щодо запобігання злочинним проявам. Покарання за злочин не може бути визнане справедливим, зазначається в літературі, поки для його запобігання законом не застосовані найкращі засоби, які доступні нації за даних умов [13, с. 354].

Слід погодитися також з О. В. Остроглядом, який зазначає, що заходи кримінально-правового примусу повинні застосовуватися поряд із заходами соціально-економічного, політичного, морально-етичного, організаційно-профілактичного характеру, що є важливим для ефективного застосування кримінального закону, а відповідно і ефективної реалізації кримінально-правової політики [190, с. 191].

Зазначене твердження вбачається справедливим ще й тому, що Кримінальний кодекс України до завдань Кодексу відносить і запобігання злочинам (ст. 1 КК).

Усе вищевикладене безпосередньо стосується тієї форми злочинності й того різновиду девіантної поведінки, які є предметом нашого розгляду, а саме – схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Стримати поширення незаконного наркообігу, наркоманії та наркотизму чи хоча б трохи зменшити їх рівень можливо лише шляхом здійснення загально-масштабної науково обґрунтованої державної політики. Як справедливо зазначає В. П. Ковальчук, – до розробки і реалізації такої політики мають бути залучені різноманітні органи та організації – як державні, так і недержавні, а також спеціалісти багатьох галузей, зокрема, – соціологи, філософи, психологи, медики, юристи, педагоги та ін. [105].

Термін «політика» походить з античних часів і поширився у світі під впливом однойменного трактату Арістотеля – «Політика», у якому узагальнено проблеми розвитку держав, правлінь та урядів. В означений період політику розглядали як одну з провідних сфер діяльності, що визначає статус індивіда, можливість утвердити свої сили та розум і ґрунтується переважно на двох принципах: волі та традиції [83, с. 38-40].

У сучасній юридичній довідковій літературі термін «політика» (грец. *politiha* – державні чи суспільні справи) визначається як – система цілей та засобів їх досягнення тієї чи іншої держави у сфері внутрішнього і зовнішнього життя [266, с. 629].

Важливою складовою внутрішньої політики, – як зазначають В. І. Борисов, П. Л. Фріс та ряд інших науковців, – є боротьба зі злочинністю, яка покликана знизити її рівень і забезпечити соціальний стан, що відповідає потребам безпеки суспільства [14, с. 306-307; 16, с. 31-32; 15].

Заходи держави у сфері протидії злочинності здійснюються за напрямками, які визначають: зміст, форму та завдання такої діяльності; державні органи, які забезпечують запобігання злочинам і іншим видам антисуспільної поведінки. Залежно від засобів досягнення результатів такої протидії серед стратегічних напрямів політики боротьби зі злочинністю виділяють: кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу та кримінологічну політики [14, с. 306].

Враховуючи ступінь суспільної небезпеки, яку несуть ті чи інші різновиди злочинності, у державній політиці щодо протидії та запобігання злочинності визначені окремі напрями такої діяльності, що виявляється у прийнятті спеціальних програмних документів (концепцій, стратегій тощо), наприклад щодо протидії організованих злочинності, незаконному обігу наркотичних засобів (антинаркотична політика) тощо.

Виокремлення антинаркотичної політики у спеціальний політико-правовий напрям протидії злочинності пов'язане з надзвичайно високим ступенем суспільної небезпеки, що несуть у собі незаконний обіг наркотиків та поширення наркоманії. Питання щодо запобігання цим негативним явищам безперечно заслуговують на підвищену увагу держави і суспільства, що має виражатися у визначенні напрямів та суб'єктів протидії цьому виду загроз, розробці специфічних методів та засобів досягнення поставлених цілей.

Формування та реалізація активної, превентивної державної політики, спрямованої проти зловживання наркотиками, справедливо зазначає Д. О. Штанько, є найбільш ефективною формою довгострокового попередження [305].

А. А. Музика визначає антинаркотичну політику як «...комплекс заходів державного, громадського, релігійного, приватного та іншого характеру, спрямованих проти незаконного обігу наркотиків і поширення наркоманії в Україні, що охоплює програми боротьби з незаконними пропозиціями і (чи) попитом на наркотики, профілактику зловживання ними (в тому числі антинаркотичну пропаганду), формування правильної громадської думки щодо хворих на наркоманію, лікування і створення альтернативних систем медико-соціальної реабілітації наркологічних хворих та осіб, що допускають немедичне вживання наркотиків» [170].

Враховуючи те, що незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин їх аналогів та прекурсорів носить транснаціональний характер, а запобігання та протидія наркозлочинності є одним з пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних та інших державних органів більшості країн світу, для вироблення ефективної вітчизняної антинаркотичної політики доцільним є вивчення та аналіз відповідного досвіду зарубіжних країн. Дослідження особливостей антинаркотичної політики окремих зарубіжних країн, на наш погляд, надасть можливості для здійснення порівняльного аналізу та оптимізації стратегічних напрямів регулювання запобігання та протидії наркозлочинності та таких негативних явищ як наркоманія і наркотизм, що її супроводжують.

Відповідно до норм міжнародного права держави мають вживати заходів для скорочення пропозиції та попиту на наркотичні засоби, забезпечуючи при цьому наявність достатньої кількості контрольованих речовин для медичних цілей. У той же час, кожна держава, – як зазначає А. М. Волощук, – обирає власний шлях протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів з урахуванням

історичних, соціально-культурних, економічних факторів, а також вимог ратифікованих міжнародних нормативно-правових актів. Залежно від виду обраної державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів автор поділяє всі країни на дві групи, а саме: в яких спостерігається *неприйнятне ставлення до вживання та розповсюдження наркотиків* (Іран, Китай, США, Росія та інші) та, де застосовується *політика зменшення шкідливих наслідків* (Нідерланди, Великобританія, Бельгія, Данія, Чехія, Швейцарія та ін.). При цьому, країни, віднесені до першої групи, умовно поділяються автором на підгрупи залежно від суворості санкцій, що застосовуються до осіб, які вчинили правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, на: країни з *репресивною* та країни з *рестриктивною* (стримувальною або обмежувальною) державною політикою. У державах, де застосовується політика зменшення шкідливих наслідків, наголошується на необхідності зміни ставлення до вживання наркотиків не як до злочину, а як до проблеми охорони здоров'я та переходу від покарання до лікування наркозалежних осіб [46, с. 10-14].

Вченими розглядаються й інші підходи до класифікації видів державної політики у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин у зарубіжних країнах, зокрема: за *ступенем жорсткості* законодавства, спрямованого на протидію незаконному наркообігу. Так, наприклад, Ю. М. Антонян і В. В. Князев умовно виділяють три групи держав: з найбільш *ліберальним* законодавством (Нідерланди та Іспанія); з найбільш *жорстким* законодавством (це, перш за все, країни азійського регіону: Китай, Іран, Пакистан, Таїланд та ін.); держави, законодавство яких найбільш зважене та диференційоване (наприклад, в Бельгії) [8, с. 60].

До країн з так званою *помірною* політикою у досліджуваній сфері відносять Німеччину, Францію, Польщу та ін. Ознаками такої політики, зазначають О. В. Козаченко та Н. А. Мирошніченко, є: відсутність у законодавстві країни довічного ув'язнення як міри покарання за вчинення

наркозлочинів; наявність можливості призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, та застосування загальних правил звільнення від кримінальної відповідальності і покарання (депеналізація) [106, с. 16]. При цьому, як зазначає Є. М. Карпенко, в державах, де здійснюється жорсткий контроль над усіма видами наркотиків, йде активне протистояння наркомафії, але крайні заходи не застосовуються (США, Канада, Великобританія, Франція) [103, с. 144].

На нашу думку, доцільно більш детально зупинитися на ліберальній антинаркотичній політиці, яка передбачає гуманний підхід до наркозалежних осіб, декриміналізацію окремих видів кримінальних правопорушень у сфері наркообігу, що вчиняються без мети збуту, а також забезпечення попиту на легалізовані наркотики шляхом їх контрольованої реалізації або розподілу.

Такий підхід до формування антинаркотичної політики, зокрема, можливості декриміналізації діянь у сфері наркообігу, спрямованих на легальне споживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у дозованих формах та під жорстоким контролем припускають і українські фахівці. При цьому, як справедливо зазначає А. П. Закалюк, – одним із негативів такої політики є зростання рівня наркоманії та наркотизму, запобігання яким повинно стати головним стрижнем антинаркоманійної політики і цьому напряду держава і суспільство мають надавати організаційну підтримку, ресурсне у т. ч. науково-методичне забезпечення [94, с. 452-453].

Слід зазначити, що проведені в Україні наукові дослідження стосовно лібералізації обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, легалізації так званих «легких наркотиків» у ряді зарубіжних країн, свідчать про те, що зниження рівня наркозлочинності при цьому є міфом. Адже будь-яке короточасне скорочення кількості порушених проваджень після скасування законів про споживання наркотиків швидко сходить нанівець, у міру того як збільшується їх споживання. При цьому кількість злочинів, породжуваних наркотиками – вбивства, зґвалтування, крадіжки

тощо – вибухоподібно зростає, і не лише в країні, яка легалізувала наркотичні засоби, а й у сусідніх країнах. Так, зокрема за перші 5 років легалізації марихуани в Нідерландах рівень її споживання виріс майже на 200 % [46, с. 15; 65].

Не є достатньо ефективною і антинаркотична політика репресивного характеру. Так, в країнах, де боротьба із незаконним наркообігом ведеться найсуворішими методами, аж до смертної кари, і законодавство щодо розповсюджувачів наркотиків максимально посилено (у першу чергу це: Китай, Малайзія, Іран і Пакистан), кількість злочинів, пов'язаних з наркотиками все ж зростає. Зазначене свідчить про те, що не можливо змусити людину не вживати наркотики та вести здоровий спосіб життя лише під загрозою кримінального покарання (примусу).

Для України найбільш прийнятною вбачається посередня (поміж жорсткою та ліберальною) антинаркотична політика, заходи з реалізації якої (переважно загальносоціального рівня) не повинні призвести до значного вибуху наркоманії та наркотизму, а наркобізнес не відчуватиме себе комфортно в країні.

Виходячи із запропонованих у літературі класифікацій, на сьогодні державну політику України у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів можна охарактеризувати як *рестриктивну*, націлену на жорсткий контроль за таким обігом, протидію наркозлочинності, забезпечення доступності для населення життєво необхідних ліків, у т.ч. знеболювальних препаратів.

За ступенем суворості застосовуваних кримінально-правових заходів антинаркотична політика України є *помірною*. Так, у КК України: за вчинення наркозлочинів відсутня міра покарання у вигляді довічного ув'язнення; є наявна можливість для призначення покарання, не пов'язаного з позбавленням волі та застосування загальних правил звільнення від кримінальної відповідальності і покарання. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 309 КК України особа, яка добровільно звернулася до лікувального

закладу і розпочала лікування від наркоманії, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконні дії з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами без мети їх збуту. Звільняється від кримінальної відповідальності і особа, яка добровільно здала прекурсори, що призначалися для виробництва або виготовлення наркотичних засобів чи психотропних речовин, вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю злочинів, пов'язаних із незаконним обігом прекурсорів, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ч. 1 ст. 311 КК).

Важливою складовою державної політики щодо протидії та запобігання злочинам є система заходів, які класифікуються за рівнем, масштабом, змістом, суб'єктами, об'єктами запобіжної діяльності.

За рівнем запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів розрізняють: загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи [93; 94]. При цьому, одне з чільних місць у системі запобігання таким злочинам, на нашу думку, займає загальносоціальне запобігання, яке полягає у застосуванні комплексу заходів соціально-економічного та культурно-виховного характеру, спрямованих на усунення соціальних суперечностей у сфері обігу наркотиків, нейтралізацію причин та умов наркозлочинності. Удосконалення загальносоціальних засад державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні є на сьогодні в Україні нагальною потребою, що обумовлено наступним.

Так, в сучасних умовах у багатьох зарубіжних країнах основні напрями політики стосовно наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів містяться не стільки у законодавстві, скільки в національних програмах соціального, економічного та культурного розвитку, стратегіях щодо запобігання розповсюдженню та зловживанню наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами. Значення таких документів полягає, зокрема у розробці та реалізації комплексу заходів щодо

вирішення двох взаємопов'язаних завдань – зниження пропозиції наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів і попиту на них.

В Україні за часів незалежності також реалізовувалися програми аналогічної спрямованості, а розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р схвалена Стратегія державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року [232].

Між тим, як свідчить вітчизняний досвід, жодна з таких програм майже або зовсім не виконані, а ситуація в Україні у сфері наркообігу залишається напруженою. За даними Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України протягом останніх років кількість споживачів наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів з немедичною метою зросла в Україні у декілька разів. Про це свідчить збільшення (майже у 5 разів) кількості осіб, які перебувають на обліку в наркологічних установах МОЗ України, дві третини з яких отримали діагноз «наркоманія». Одночасно, в період з 2014 р. спостерігається тенденція до сталого зменшення кількості виявлених наркозлочинів, що, у свою чергу, свідчить про загальне суттєве послаблення запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів зі сторони відповідальних за цю роботу правоохоронних органів. Ситуація, що склалася, потребує вироблення нових підходів у зазначеній сфері суспільних відносин і, перш за все, удосконалення загальносоціальних засад державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Адже, запобіжний потенціал загальносоціальних заходів запобігання та протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів полягає в протидії негативним явищам, які сприяють поширенню наркоманії та наркозлочинності, стимулюванні законослухняної поведінки людини тощо.

У загальній частині Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, увага акцентується на тому, що систематичний характер

вживання особами наркотиків не за медичним призначенням, збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів викликають соціально-економічні кризові явища. Це, зокрема, зумовлено: невисоким рівнем ефективності і недостатньою науковою обґрунтованістю профілактичних, соціально-медичних, правоохоронних заходів протидії наркоманії та злочинам у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; збільшенням обсягів нелегального виробництва наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та контрабанди таких речовин і засобів; об'єднанням наркобізнесу, корупції, тероризму та інших форм організованої злочинності; відсутністю в Україні єдиної системи моніторингу ситуації у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів тощо. Саме тому безперечно доцільними видаються передбачені Стратегією заходи щодо проведення глибокого і систематичного моніторингу, оцінки ефективності профілактики наркоманії і внесення відповідних коректив у її організацію та зміст на основі наявних даних [232]. Спрямованістю цих заходів має бути створення передумов для формування суспільства, в якому підтримувався б здоровий, продуктивний спосіб життя як альтернатива незаконному вживанню наркотиків, а також формування, насамперед у молоді, неприйнятного ставлення до наркоманії як явища та підвищенню ефективності існуючого механізму боротьби з її поширенням [138].

Слід також зазначити, що актуальними на сьогодні залишаються і заходи, передбачені Концепцією створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, схваленою Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2011 р. № 1193, реалізація якої, як очікується, дасть змогу забезпечити:

- приведення системи національних показників (індикаторів) оцінки наркоситуації у відповідність з критеріями Європейського моніторингового центру з наркотиків та наркотичної залежності;
- оцінку фактичного обсягу обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів та їх незаконного розповсюдження з урахуванням латентності, прогнозування негативних тенденцій у цій сфері, можливих економічних і соціальних наслідків;
- діагностику соціальних груп підвищеного ризику, які допускають вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів не за медичним призначенням;
- виявлення нових видів психоактивних речовин та прийняття рішення щодо доцільності здійснення заходів контролю за ними;
- визначення причин розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та поширення наркоманії й пов'язаних з цим правопорушень;
- розроблення системи заходів профілактики та протидії наркоманії і наркозлочинності, оцінки ефективності їх впливу на ситуацію;
- доступ засобів масової інформації, широких верств населення до об'єктивних даних про тенденції зміни наркоситуації тощо [231].

Аналіз змісту наведених заходів свідчить про те, що в державі намітилася стійка тенденція до посилення запобігання незаконному наркообігу насамперед на загальносоціальному рівні. Вочевидь, що реалізація запланованих заходів передусім спрямована на запобігання поширенню наркоманії, правопорушенням у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, а також, – як слушно зазначає В. П. Ковальчук, – на поетапне скорочення зловживання психоактивними речовинами і пов'язаних з ними правопорушень до рівня мінімальної загрози суспільству [105].

У цих заходах має надаватися перевага профілактиці зловживанню наркотиками та їх незаконного обігу, виявленню детермінант (насамперед

причин та умов), що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у сфері наркообігу, широкому залученню громадськості до цієї роботи. Передбачена державна монополія на основні види діяльності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, а також міжвідомча та внутрівідомча координація всіх зацікавлених суб'єктів запобігання наркотизму, наркоманії та наркозлочинності сприятимуть зменшенню витоку кількості психоактивних речовин та засобів у незаконний обіг, а отже і пропозиції щодо їх немедичного вживання.

Основним змістом профілактики незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів на загальносоціальному рівні є здійснення комплексних заходів, спрямованих, – як справедливо зазначається у науковій літературі, – на зниження рівня первинного вживання наркотиків, а отже, незаконного попиту на них, зменшення шкоди здоров'ю населення та життєдіяльності суспільства в цілому. Пріоритетом соціальної політики держави має бути визначена профілактика вживання наркотиків дітьми і молоддю, превенція негативних проявів у поведінці неповнолітніх осіб [138].

З цією метою на державному рівні необхідно забезпечити:

- здійснення заходів з виконання положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод⁵ та статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (щодо можливості певного обмеження законом таких прав для охорони громадського порядку, здоров'я чи моральності населення)⁶; статті 10 Конвенції про психотропні речовини 1971 р. (заборона рекламування психотропних речовин серед населення) [110]; статті 3 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. (щодо визнання злочином публічного підбурювання або спонукування інших

⁵ Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>

⁶ Офіційний веб-портал Верховної Ради України. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>

будь-якими засобами до вчинення незаконної діяльності у сфері обігу наркотиків) [109];

- розроблення заходів щодо запобігання поширенню наркотичної субкультури та донесення до населення достовірної інформації про загрози здоров'ю громадян та суспільству у зв'язку з поширенням немедичного вживання наркотиків тощо.

У розрізі досліджуваної нами проблеми (запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів), однією із найбільш важливих форм запобігання незаконному поширенню наркоманії та наркозлочинності є селективна профілактика, спрямована на запобігання залученню дітей і молоді, які перебувають в обставинах, що сприяють вживанню ними алкогольних напоїв чи психоактивних речовин (сім'ї, які потрапили у складну життєву ситуацію тощо).

Перераховані вище заходи у своїй сукупності мають важливе значення для підвищення ефективності запобігання незаконному схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, зменшення віктимологічних загроз таких протиправних дій, а саме:

а) стримання зростання незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів та зловживання ними і, відповідно – поширення наркоманії;

б) створення в суспільстві негативного ставлення до цих асоціальних явищ;

в) підвищення ефективності механізму запобігання та протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів;

г) своєчасну розробку і прийняття додаткових заходів щодо незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Сутність та сучасні напрями державної політики України щодо наркотиків мають бути викладені у послідовному стратегічному документі у

зазначеній сфері суспільних відносин. Державна політика щодо обігу наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів має формуватися на засадах інтегрованого і збалансованого підходу до зменшення обсягу пропонування наркотиків, що знаходяться в незаконному обігу, запобігання віктимологічним загрозам первинного вживання наркотиків, зниження попиту на них, подолання наркоманії як небезпечного соціального явища.

Стратегічним вектором державної антинаркотичної політики має на практиці стати закріплене на сьогодні гасло щодо переходу від карального, кримінально-правового спрямування антинаркотичних заходів до лікувально-профілактичних як найбільш плідних у контексті подолання наркоманії. Вбачається, що це надасть змогу правоохоронним органам більш ефективно протидіяти незаконним поставкам наркотиків організованими злочинними угрупованнями, що діють у сфері наркобізнесу, а також для запровадження більш ефективних заходів із профілактики наркозлочинів, у тому числі і схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

На жаль, у практичній діяльності суб'єктів запобігання незаконному наркообігу і, зокрема схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, такий пріоритет державної політики ще не знайшов адекватної підтримки, не помітними залишаються і кроки держави стосовно зниження прагнення населення до немедичного вживання наркотиків і інших психоактивних речовин, про що зазначалося вище. Реалізація такої політики має здійснюватися поетапно, шляхом прийняття планів реалізації конкретних заходів, контролю за їх виконанням, наданням відкритих звітів про проведену роботу та її результатів. Зазначимо, що на виконання заходів, передбачених Стратегією державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, Кабінетом Міністрів України був затверджений План заходів на 2015 рік (розпорядження від 25.03.2015 № 514-р). Водночас, у подальші періоди (2016-2017 рр.) такі плани не

затверджувалися і, відповідно, Стратегія не отримала подальшого фінансування та реалізації.

Стратегією задекларовані положення, згідно з якими лікування від наркоманії може проводитися лише за умови добровільної згоди пацієнта, а також передбачено застосування альтернативних методів впливу на наркозалежних, які вчинили злочин. Зазначений підхід відповідає положенням міжнародно-правових документів і знайшов подальший розвиток у судовій практиці. Так, відповідне роз'яснення судам надане Постановою ПВС України від 3 червня 2005 р. № 7, у якій зазначено, що наркоманія це соціально небезпечне захворювання, а особи, які страждають на таке захворювання не становлять небезпеку для здоров'я інших осіб (п. 24). Одночасно, у п. 25 цієї постанови ПВС України зазначено, що відповідно до ст. 76 КК України лікування від алкоголізму і наркоманії може бути застосоване судом у порядку покладення обов'язку на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням. Таке лікування не вважається примусовим, оскільки обов'язок його пройти покладається безпосередньо на засуджену особу, а не на орган охорони здоров'я [222].

Вивчення судової практики свідчить, що за досліджуваний період суди у 67 % кримінальних проваджень застосували до засуджених за ст. 315 КК України осіб звільнення від відбування покарання з випробуванням. При цьому, судові експертизи з приводу встановлення стану наркотичної залежності у справах не проводилися і жодного разу на засудженого не було покладено додаткового обов'язку щодо проходження курсу лікування від наркоманії, не дивлячись на те, що судом було встановлено тривале вживання наркотиків винними особами, схиляння до цього інших осіб тощо (Додатки А.4, Б.2).

На нашу думку, покладання такого зобов'язання на засудженого, має бути визнано обов'язком суду, а його невиконання – підставою для відміни звільнення від покарання з випробуванням. Аргументуючи свою позицію, зазначимо наступне.

З огляду на зобов'язання, які має держава Україна в галузі прав людини (зокрема, свобода вибору дій, якщо вони не завдають шкоди іншим особам), слід погодитися з тим, що наркозалежні особи не становлять прямої небезпеки для здоров'я інших людей. Разом з тим, очевидно є суспільна небезпечність осіб, які вживають наркотики з немедичною ціллю. Перш за все, наркоманія (як і алкоголізм) може успадковуватися, про що останніми роками стверджують науковці [240; 43], а отже, становить небезпеку генофонду нації. Поведінка наркозалежних осіб є негативним прикладом (рекламою) для інших людей, особливо для дітей та молоді, нерідко вони безпосередньо схиляють неповнолітніх до вживання наркотиків, що підтверджено результатами нашого дослідження (Додаток Б. 2). Крім того, в результаті свого захворювання наркозалежні особи потребують постійного вживання, а отже і придбання наркотиків, що сприяє розвитку незаконного наркобізнесу. Особи, які знаходяться у стані наркотичного сп'яніння, потенційно створюють загрозу громадській безпеці, а відсутність коштів на наркотики доволі часто спонукає їх на вчинення правопорушень.

Ситуація, що склалася, безперечно веде до збільшення кількості наркозалежних осіб, які знову і знову вчиняють правопорушення у сфері наркообігу, що, нашу думку, потребує певної кореляції державної політики у сфері незаконного наркообігу, у тому числі і з урахуванням пропозицій, внесених нами у попередніх розділах, щодо підвищення кримінально-правового впливу та вдосконалення судової практики із звільнення осіб від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) за вчинені злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

3.2. Напрями підвищення ефективності заходів спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

За оцінками експертів Європейського регіонального бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я Україна знаходиться на 6 місці з 50 країн світу, де проблема незаконного обігу наркотичних засобів та наркоманія визначені як національна загроза. Впродовж останніх десятиріч кількість споживачів наркотиків та наркозалежних в країні невпинно збільшується за рахунок втягнення у незаконний наркообіг нових осіб, які згодом поповнюють ряди хворих на наркоманію. Тому, запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів, як одному із способів втягнення нових осіб у немедичне вживання наркотиків, є важливою складовою запобігання наркозлочинності та наркоманії в цілому.

Запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів є різновидом запобігання злочинності загалом та підпорядковується загальним закономірностям останнього. Сутнісні, структурні та методичні закономірності запобігання злочинності є визначальними для запобіжної діяльності щодо окремих видів злочинів. Водночас, така діяльність у сфері запобігання незаконному обігу наркотиків, у т. ч. й схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, має свої видові особливості, пов'язані головним чином із змістом детермінант, що зумовлюють вчинення злочинів у сфері незаконного наркообігу.

У буквальному розумінні *запобігання злочинності*, як влучно зазначає А. П. Закалюк, означає діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів. Це коротке визначення відображає основну мету запобіжної діяльності — перешкодити вчиненню злочинів, скоротити їхню кількість і тим самим зменшити розміри злочинності [93, с. 318].

Об'єктами запобігання у кримінологічній літературі визначають все те, на що повинна впливати система запобігання злочинності, щоб не допустити

розвитку злочинних проявів [55]. Зазначимо, що це одне із найлаконічніших визначень об'єктів запобіжного впливу. У науковій літературі наявні й інші, більш розгорнуті визначення та коментарі з цього приводу. Так, на думку А. І. Долгової, об'єктом запобіжного впливу є: 1) зовнішні для злочинності обставини, а якщо йдеться про індивідуальну злочинну поведінку – зовнішні для її суб'єкта – злочинця, у т.ч. поведінка потерпілої сторони; 2) процеси, що відбуваються в самій злочинності, які призводять до відтворення, нерідко розширення злочинної поведінки, або – стосовно злочину – процеси, що залежать передовсім від самого злочинця; 3) процеси взаємодії злочинності та суспільства (зокрема, зміцнення системи соціального контролю, контролюючих та правоохоронних органів) [119, с. 434-435].

У свою чергу, запобігання наркозлочинності це предметна діяльність щодо упередження дії причин і умов, які її зумовлюють.

Діяльності щодо запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів притаманні системні ознаки: структура, що будується за різними рівнями, масштабом, напрямками, характером запобіжних заходів; внутрішні зв'язки та взаємозалежності; наявність визначених об'єктів і суб'єктів здійснення; правові та організаційні засади; засоби забезпечення запобігання таким злочинам тощо.

Враховуючи наведені визначення вчених-кримінологів, а також виходячи з проблеми нашого дослідження, вважаємо, що запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є різновидом запобіжної діяльності щодо злочинності загалом. У загальному вигляді об'єктом запобіжного впливу є детермінанти таких кримінальних правопорушень, а метою – обмеження (послаблення), нейтралізації, а за можливістю, й усунення дії детермінантів, передусім – причин і умов, що сприяють їх учиненню. Особливістю запобігання злочинам, пов'язаним зі схилянням до вживання наркотиків (ст. 315 КК України) є те, що заходи запобіжного впливу мають бути спрямовані як на осіб, які вчиняють такі протиправні дії так і на осіб, які є потенційними

жертвами такого злочину (передусім, це молоді особи, які знаходяться в складних життєвих ситуаціях, обертаються в середовищі наркозалежних осіб та ін.).

У кримінологічній науці заходи запобігання (профілактики) злочинності класифікують за: соціальним рівнем запобіжної діяльності; обсягом (масовістю охоплення); територіальним масштабом; етапами впливу на об'єкт профілактики; спрямованістю, видом (змістом) впливу; ступенем «радикальності»; суб'єктом розробки та застосування, об'єктами, суб'єктами тощо [142, с. 60].

Залежно від масштабів виділяють: заходи загальної профілактики, що здійснюються стосовно всього населення країни; заходи спеціальної профілактики, що здійснюються в межах відомства чи щодо великих соціальних груп (приміром, наркозалежних); заходи профілактики в мікрогрупах (у сім'ї); заходи індивідуальної профілактики (до певної особи, яка причетна до незаконного наркообігу, чи схиляє інших осіб до вживання наркотиків) [100, с. 171].

Запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів як діяльність може розглядатися на трьох рівнях: загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному.

На *загальносоціальному рівні* злочинність (сукупність усіх вчинених злочинів) представлена як загальносуспільний феномен соціального життя [93, с. 139]. Окрему частину злочинності складають злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів. На цьому рівні наркозлочинність (у т. ч. схилення до вживання наркотичних засобів та психотропних речовин) обумовлює певний комплекс загальних причин і умов, що є спільними для злочинності загалом. Запобіжна діяльність, що здійснюється стосовно загальних причин і умов злочинності, одночасно спрямована і на нейтралізацію детермінантів схилення до вживання наркотиків.

Слід відмітити, що запобіганню злочинності на загальносоціальному рівні, у т. ч. і злочинам у сфері незаконного наркообігу присвячена значна кількість робіт вітчизняних та зарубіжних вчених. Визначені і загальні напрями такого запобігання та комплекс заходів, спрямованих на обмеження (послаблення), нейтралізацію та усунення детермінантів, що обумовлюють злочинність. Основою загальносоціального запобігання злочинності є насамперед комплекс перспективних соціально-економічних і культурно-виховних заходів, спрямованих на подальший розвиток та вдосконалення суспільних відносин і усунення або нейтралізацію разом з тим причин та умов злочинності [55].

Тому вважаємо за доцільне більш детально розглянути проблемні питання щодо запобігання схильнню до вживання наркотиків на спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях.

Спеціально-кримінологічне запобігання у кримінології визначається як сукупність заходів, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення злочинів на різних стадіях злочинної поведінки. Спеціально-кримінологічне запобігання злочинам складається із трьох напрямів діяльності: кримінологічної профілактики; відвернення злочинів; припинення злочинів [55].

У науковій літературі також зазначається, що спеціально-кримінологічне запобігання злочинності – це цілеспрямований вплив спеціальних суб'єктів запобігання, до кола професійних обов'язків яких входить функція запобігання злочинам, на криміногенні фактори, що обумовлюють окремі види і групи злочинної поведінки, який здійснюється у формі відомчих і міжвідомчих планів або програм підсилення боротьби зі злочинністю [235, с. 583].

Підтримуючи в цілому вказані позиції науковців, зазначимо, що спеціально-кримінологічний рівень запобігання характерний не лише для

окремих груп та видів злочинної поведінки, але й для запобігання схилянню до вживання наркотиків (ст. 315 КК України) як окремого виду злочинних посягань.

Серед заходів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам, у сфері незаконного наркообігу можна виділити кримінологічну експертизу нормативно-правових актів, що регулюють діяльність щодо запобігання та протидії такій злочинності; профілактику обмеження наркоманії, алкоголізму, бездоглядності дітей тощо; профілактику усунення порушень у сфері обігу наркотиків, що створює можливість потрапляння їх у незаконний обіг та інші. Зазначимо, що наведені заходи повною мірою є актуальними і для усунення детермінантів схилянню до вживання наркотиків.

Індивідуально-кримінологічне запобігання здійснюється стосовно конкретної особи і полягає у недопущенні вчинення нею злочину, якщо існує така ймовірність [100, с. 169]. Головним завданням індивідуального запобігання є усунення небезпеки вчинення злочину з боку конкретних осіб, які не вчинили протиправних діянь, але поведінка яких, спосіб життя тощо надають підстави для очікування протиправних дій з їхнього боку (для схилянню до вживання наркотиків це – ведення антисуспільного способу життя, вчинення адміністративних правопорушень у сфері наркообігу тощо). На думку науковців така рання профілактика, за умови своєчасного її застосування, може дати позитивні результати і тим самим виключити необхідність застосування заходів кримінально-правового характеру [102, с. 24].

Отже, щодо злочинів, пов'язаних зі схилянню до вживання наркотиків, індивідуально-кримінологічне запобігання здійснюється стосовно конкретної особи (осіб), які вживають наркотики у немедичних цілях (у т. ч. особи, які стоять на обліку як наркозалежні чи хворі на наркоманію) і полягає у недопущенні вчинення такими особами схилянню інших осіб до вживання наркотиків. Результати дослідження свідчать, що потерпілими від таких протиправних дій нерідко стають особи із кола

знайомих винного (83,6 %), у т. ч. і родичі (7,5 %) (Додаток Б.3). Тому, така запобіжна діяльність має бути зорієнтована і на оточення наркозалежних осіб.

Проведеним дослідженням встановлено, що індивідуальний та спеціально-кримінологічний рівні запобігання злочинам, передбаченим ст. 315 КК України, є взаємопов'язані. Так, здебільшого запобіжні заходи, що здійснюються відносно особи, яка може вчинити схилення до вживання наркотиків, є актуальними і для певної групи осіб, а саме: осіб, які зловживають наркотиками, чи хворі на наркоманію, чи відбували покарання за злочини у сфері незаконного наркообігу та деяких інших осіб такої категорії.

Слід зазначити, що така взаємопов'язаність заходів запобіжного впливу є характерною для злочинів у сфері незаконного наркообігу. Зокрема, спільно, у нерозривному зв'язку розглядають спеціально-кримінологічний та індивідуальний рівні запобігання наркозлочинам А. А. Вознюк та В. С. Щирська. «Розроблена система заходів цих рівнів, – зазначають автори, може бути застосована як до окремої групи чи категорії осіб, так і до одного індивіда у будь-якій варіації. Тобто до окремих осіб заходи запобігання можуть бути підібрані індивідуально з урахуванням особливостей їх типології» [43, с. 143].

Спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання охоплює як припинення розпочатого злочину, так і недопущення вчинення нового кримінального правопорушення.

В індивідуальній профілактиці щодо осіб, які можуть вчинити правопорушення у сфері наркообігу використовується (з урахуванням специфіки освітніх, соціальних, психологічних і медичних факторів середовища) низка профілактичних моделей, до яких у кримінологічній літературі відносять:

- медичну, що орієнтована переважно на медико-соціальні наслідки наркоманії та передбачає в основному інформування про негативні наслідки

приймання психоактивних засобів на фізичне і психічне здоров'я. У її основі лежить інформаційно-лекційний метод спільної діяльності фахівців освітніх і лікувально-профілактичних установ, спрямований на формування у дітей і молоді знань про шкідливі наслідки вживання наркотиків для психічного та фізичного здоров'я людини, а також гігієнічних навичок, що запобігають розвитку найбільш тяжких медичних наслідків наркоманії (зараження ВІЛ-інфекцією, гепатитом, венеричними хворобами);

- освітню, що заснована на виховно-педагогічних методах діяльності фахівців освітніх установ, спрямована на формування у дітей і молоді знань про соціальні та психологічні наслідки наркоманії з метою формування стійкого альтернативного вибору на користь відмови від приймання наркотиків;

- психосоціальну, головною метою якої є затвердження необхідності розвитку певних психологічних навичок у протистоянні груповому тиску, у вирішенні конфліктної ситуації, в умінні зробити вибір у ситуації пропозиції наркотиків. Ця модель заснована на біопсихосоціальному підході до запобігання зловживання наркотиками і психоактивними речовинами та представляє спільну діяльність фахівців закладів освіти і лікувально-профілактичних установ, спрямовану на формування особистісних ресурсів, що забезпечують домінування цінностей здорового способу життя й несприйняття наркотиків [5].

Водночас, система запобігання схилянню до вживання наркотиків в Україні потребує комплексного застосування зазначених моделей з урахуванням особливостей типології злочинців.

Залежно від етапу (стану) криміналізації особи злочинця індивідуальна профілактика злочинності у кримінології поділяється на види, а саме щодо осіб, які:

- вчиняють різні правопорушення незлочинного характеру, що утворюють певний вид антигромадської діяльності (рання індивідуальна профілактика злочинів);

- вчинили чи вчиняють злочини;
- вчинили злочини та стосовно яких суд прийняв рішення про застосування різних заходів кримінально-правового впливу;
- відбули кримінальне покарання, але підлягають нагляду з метою запобігання рецидиву [22, с. 32-36; 100, с. 170-171].

На нашу думку, запобігання злочинам, передбаченим ст. 315 КК України, має здійснюватись з урахуванням усіх вищезазначених видів.

Відтак, одним із напрямів індивідуального запобігання є відвернення злочинів, що покладається на працівників правоохоронних органів, у першу чергу оперативних підрозділів та дільничних офіцерів поліції.

Ще одним напрямом індивідуального запобігання є припинення злочинів. Воно полягає в оперативно-розшуковій, кримінально-процесуальній та криміналістичній діяльності слідчих та оперативних працівників щодо виявлення, документування і припинення протиправної діяльності розглядуваних осіб. Як наслідок, такі особи притягуються до кримінальної відповідальності.

Запобігання схилянню до вживання наркотиків має включати, в першу чергу, заходи щодо виявлення осіб, які вчинили ці злочини чи схильні до їх вчинення та вивчення їх особистостей. Об'єктом виявлення мають бути: наркозалежні особи, та особи, які приймають участь у незаконному розповсюдженні та збуті наркотиків.

Розробка ефективних заходів запобігання схилянню до вживання наркотиків повинна базуватись на повній та об'єктивній інформації про стан цих злочинів у країні, регіоні, районі тощо. У зв'язку з цим необхідно забезпечити: ефективне виявлення та якісний облік кримінальних правопорушень вказаної категорії; збір та аналіз відповідних відомостей, що містяться в автоматизованих інформаційно-пошукових системах правоохоронних органів, інформаціях та звітах про стан оперативної обстановки в регіоні, матеріалах кримінальних проваджень тощо.

Спостереження та контроль за поведінкою і способом життя осіб, які потребують застосування щодо них заходів запобігання повинен включати насамперед виявлення та поставлення на облік таких суб'єктів: осіб, які вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги; осіб, які вчинили злочини чи адміністративні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, у т. ч і осіб, які вчинили злочини, передбачені ст. 315 КК України, чи схильні до їх вчинення тощо.

Так, особи, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, направляються органами Національної поліції на медичний огляд до лікувально-профілактичного закладу, що здійснює диспансерну наркологічну допомогу. Підставою для постановки на облік таких осіб є встановлення діагнозу «наркоманія», «токсикоманія» або стану наркотичного сп'яніння. Органи Національної поліції ведуть облік усіх осіб, відносно яких встановлено, що вони незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини, крім осіб, які добровільно звернулися по медичну допомогу та виконують рекомендації лікаря [211].

Для систематичного і цілеспрямованого здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо осіб, поведінка яких свідчить про реальну можливість учинення ними правопорушень (у т. ч. і у сфері незаконного наркообігу), такі особи підлягають взяттю на профілактичний облік, що становить систему передбачених чинним законодавством заходів суб'єктів профілактики, спрямованих на усунення причин та умов, за наявності яких може бути вчинено правопорушення [226].

На профілактичний облік в органах Національної поліції доцільно ставити осіб: відносно яких є інформація, що вони можуть вчинити наркозлочин, у т. ч., передбачений ст. 315 КК України, або пов'язані з ним протиправні діяння; які вчинили такі злочини; злочинна діяльність яких була припинена і які не були засуджені до кримінального покарання; які вчинили такий злочин або пов'язані з ними протиправні діяння і звільнені з місць

позбавлення волі, а також осіб, які відбули покарання і судимість з них не знято або не погашено у встановленому законом порядку; засуджені за вчинення злочину, передбаченого ст. 315 КК України, або пов'язаних з ним протиправних діянь умовно або до міри покарання, не пов'язаної з позбавленням волі, а також звільнені від відбування покарання; які були визнані в установленому порядку наркоманами, токсикоманами або вживають наркотики без призначення лікаря; відносно яких здійснюється адміністративний нагляд.

На профілактичний облік варто ставити й неповнолітніх, які зловживають спиртними напоями, вживають наркотичні засоби, психотропні речовини, одурманюючі засоби.

З метою запобігання вчиненню правопорушень особою, яка перебуває на профілактичному обліку, (за винятком осіб, які знаходяться під адміністративним наглядом), підрозділи Національної поліції мають здійснювати: заходи контролю за поведінкою такої особи за місцем роботи та проживання, у т. ч. шляхом нагляду за нею безпосередньо (включаючи відвідування з 8.00 до 22.00); збирання відомостей про вчинені нею правопорушення; припинення правопорушень та інших антигромадських учинків, профілактичний вплив на неї за їх учинення; організацію впливу з боку громадськості у зв'язку з такими вчинками; профілактично-виховний вплив з метою її виправлення, попередження та припинення антигромадських зв'язків, інших негативних впливів, що сприяють формуванню протиправних намірів, запобігання протиправним учинкам, роз'яснення відповідальності за них; виявлення й усунення криміногенних чинників у сімейному, побутовому, дозвільному та іншому мікросередовищі; надання допомоги у працевлаштуванні, вирішенні конфліктних ситуацій, направлення на лікування, у т. ч. від наркоманії, психічної патології тощо; притягнення за протиправну поведінку до адміністративної відповідальності, передбаченої законодавством [226, 211].

З метою усунення ймовірності вчинення злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотиків (у т. ч. нового злочину), необхідним є застосування заходів виховного, медичного, правового та іншого характеру. У першу чергу, слід використовувати різного роду виховні заходи, переконання, примус, бесіди, заходи адміністративної та кримінальної відповідальності. Для цих цілей потребують розробки методики, методичні рекомендації для працівників органів Національної поліції щодо проведення профілактичних бесід з особами, які вживають наркотики, раніше судимі тощо. Необхідно створити розгалужену систему закладів надання медичної та психіатричної допомоги, розвивати у суспільстві позицію про те, що такі особи є не просто правопорушниками, а в першу чергу людьми, які потребують допомоги. З іншого боку слід підвищувати правосвідомість громадян, формувати у них впевненість щодо невідворотності покарання за схиляння до вживання наркотиків.

Передусім, заходи виховного характеру слід застосовувати до дітей та повнолітніх, які ще не вчиняли ці злочини, тобто на ранній стадії запобігання, зокрема до тих, хто зловживає алкогольними напоями чи з немедичною метою споживає наркотики. Окремі з них, зокрема, профілактичні бесіди слід застосовувати і до осіб, які вже вчиняли злочини, однак не належать до категорії злісних злочинців.

До заходів виховного характеру також слід віднести, роз'яснення законодавства, усне попередження про неприпустимість протиправних дій та офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки, адміністративний нагляд [226], соціальний патронаж осіб антисуспільної спрямованості.

Адміністративний нагляд до повнолітніх осіб, засуджених до позбавлення волі за один із злочинів, пов'язаних з незаконним наркообігом (у т. ч. і за ст. 315 КК України) встановлюється відповідно до п. «г» ч. 1 ст. 3 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» від 1 грудня 1994 року. Згідно зі ст. 7 цього Закону

працівники поліції зобов'язані систематично контролювати поведінку таких осіб, запобігати порушенням ними громадського порядку та прав інших громадян і припиняти їх, проводити розшук осіб, які уникають адміністративного нагляду [203].

Важливе значення для запобігання схиланню до вживання наркотиків та ефективної ресоціалізації осіб, які відбули чи відбувають покарання у виді позбавлення волі за вчинення такого кримінального правопорушення мають заходи, спрямовані на їх соціальну адаптацію.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» від 17 березня 2011 р. соціальна адаптація – процес засвоєння звільненими особами соціального досвіду з метою повернення їх до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві, а соціальний патронаж – допомога звільненим особам шляхом здійснення комплексу правових, економічних, організаційних, психологічних, соціальних та інших заходів, зокрема надання послуг, спрямованих на їх соціальну адаптацію. Законом передбачені й окремі заходи соціального патронажу, зокрема: надання медичної допомоги звільненим особам; зберігання за особами, які відбувають покарання у виді обмеження волі, жилого приміщення, що вони займали на законних підставах до засудження; отримання житлового приміщення в порядку, передбаченому законодавством, особами, які потребують поліпшення житлових умов; надання місця для тимчасового проживання особам, які не мають жилої площі; надання додаткових гарантій щодо працевлаштування звільнених осіб тощо. З метою соціальної адаптації звільнених осіб функціонують такі спеціалізовані установи як центр соціальної адаптації та спеціальний будинок-інтернат [228].

Особливу увагу необхідно звернути на запобігання повторному вчиненню вказаними суб'єктами злочинів. За результатами вивчення вироків за ст. 315 КК України, винесених у період 2015-2019 рр., 36 % засуджених за

схиляння до вживання наркотиків раніше вже мали судимість. У 77,2 % таких злочинів, засудженим за ст. 315 КК України, призначено покарання за сукупністю злочинів (Додаток Б. 2), що свідчить про те, що схиляння до вживання наркотиків поєднується з вчиненням інших злочинів, а також про недостатню ефективність системи покарання для таких осіб та заходів щодо їх ресоціалізації, що потребують удосконалення.

Вплив на рецидивістів у цій категорії злочинів має здійснюватись з урахуванням: їх віку, стану здоров'я, хвороб, наркотизації та алкоголізації; характеру раніше вчинених злочинів; перспектив життя після відбування покарання шляхом надання допомоги у працевлаштуванні, забезпечення дозвілля та організації побуту тощо. Такі особи потребують своєчасної медичної допомоги. Проведене Ю. М. Антоняном дослідження у місцях позбавлення волі засвідчило, що чим триваліші строки перебування там злочинців, тим більшою є ймовірність психічних розладів серед них. Засуджені з аномаліями психіки зазвичай починають звертати на себе увагу лише тоді, коли дивацтва їх поведінки просто не можуть бути не помічені [6, с. 46].

Тому, важливе місце в запобіганні схилянню до вживання наркотиків належить пробації – системі наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого. Видами пробації є: досудова пробація, наглядова пробація, пенітенціарна пробація [224].

У ст. 12 Закону України «Про пробацію» від 05 лютого 2015 р., визначено особливості пробації щодо неповнолітніх осіб віком від 14 до 18 років, яка здійснюється з урахуванням вікових та психологічних особливостей неповнолітніх та спрямована на забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків.

Пробація щодо неповнолітніх здійснюється органом пробації спільно з органами і службами у справах дітей, спеціальними установами та закладами, що здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень. Орган пробації спільно з центральним органом виконавчої влади, що формує державну політику у сфері соціальної політики, забезпечує реалізацію пробаційних програм щодо неповнолітніх осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням [224].

Для запобігання схилянню до вживання наркотиків слід також вдосконалити правову базу (зокрема КК України); залучити до вирішення вказаної проблеми громадськість, особливо волонтерські організації; розробити та запровадити ефективні програми запобігання вживанню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів; покращити контроль за судимими чи раніше судимими за наркозлочини, у т. ч. і за схилянню до вживання наркотиків.

Дослідники, які вивчали проблеми запобігання поширенню наркоманії та наркозлочинності, наголошують також на необхідності інформування наркозалежних про програми замісної підтримуючої терапії (через дільничних офіцерів поліції або у вигляді інформаційних листівок з номерами телефонів, адресами таких місць, видами послуг, що надаються), видання брошур антинаркотичної спрямованості, створення та показу спеціальних фільмів про наркоманію і заходи боротьби з нею, лікування хворих осіб, надання їм необхідної допомоги [43].

Важливими є систематичні виступи правоохоронців у ЗМІ, школах, училищах, вищих навчальних закладах, у яких слід розкрити не лише небезпеку наркоманії, але й детально розтлумачувати особливості кримінальної відповідальності за схилянню до вживання наркотиків.

Вкрай важливим є встановлення дійсних джерел надходження наркотиків. У значній частині кримінальних проваджень їх не встановлюють, що сприяє продовженню функціонування мережі розповсюджувачів та збувачів наркотиків.

Окремої уваги потребує функціонування підрозділів Національної поліції України, що забезпечують протидію та запобігання наркозлочинності.

Для запобігання схилянню до вживання наркотиків важливим є вжиття таких заходів: забезпечити кадровий потенціал підрозділів протидії наркозлочинності та належне матеріально-технічне забезпечення їх діяльності; удосконалити критерії оцінки діяльності правоохоронних органів у протидії злочинам вказаної категорії; забезпечити розробку комплексних цільових соціальних програм, спрямованих на запобігання розповсюдженню наркотиків на всіх рівнях профілактики; підтримувати створення благодійних фондів та телефонів довіри, на які особи зможуть повідомити про схиляння їх чи інших осіб до вживання наркотиків; застосувати комплексний підхід до запобігання наркоманії тощо. Особлива увага має бути приділена питанню широкого інформування населення про небезпеку, яку несуть наркотики та їх немедичне вживання, суспільну небезпечність злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотиків, втягненням інших осіб, особливо дітей у незаконний наркообіг, міри відповідальності за їх учинення тощо. Запорукою вирішення цих питань є налагоджена взаємодія із ЗМІ.

При застосуванні заходів індивідуального запобігання необхідно враховувати профілактичні заходи, які мають бути спрямовані на потенційного потерпілого. Адже щороку в Україні збільшується кількість первинно зареєстрованих осіб із діагнозом наркоманія і загальновідомим є те, що від наркотичної залежності виліковується дуже незначний відсоток осіб, на що державою витрачаються великі кошти. Тому розроблення системи захисту потенційних жертв втягування в незаконний наркообіг, особливо молоді, потребує особливої уваги, а саме – віктимологічної профілактики.

Науковцями розглянуті окремі аспекти щодо поведінки жертв злочинів, їх правового захисту, системи заходів віктимологічної профілактики [76; 77; 78; 80; 81; 270]. Їх праці дозволили сформулювати фундаментальні засади кримінологічної віктимології та систему віктимологічної профілактики.

Але незважаючи на значну кількість проведених наукових досліджень, сьогодні потребує подальшого дослідження та вдосконалення система заходів захисту потенційних жертв схиляння до вживання наркотичних заходів, особливо необхідно звернути увагу на розроблення заходів віктимологічної профілактики стосовно неповнолітніх.

Для розроблення ефективних заходів віктимологічної профілактики важливим є накопичення інформації про жертву злочину (аналіз середовища, в якому вона перебуває, формується; вивчення та визначення віктимогенних факторів, обставин у житті конкретної особи, які сприяють перетворенню особи в жертву злочину), особливості її поведінки до, під час і після вчинення злочину, взаємовідносини зі злочинцем, конкретні життєві обставини, що сприяли перетворенню особи в жертву злочину.

Правовою основою віктимологічної профілактики на сучасному етапі є: кримінально-процесуальне, кримінальне законодавство України, що закріплює правовий статус потерпілих; ратифікована Україною Декларація ООН «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою», Закони України «Про Національну поліцію», «Про пробацію», «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про соціальні послуги», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей», Указ Президента України «Про Концепцію забезпечення захисту законних прав та інтересів осіб, які потерпіли від злочинів», наказ МВС України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» та ін.

Відповідно до цих нормативно-правових актів, можна визначити суб'єктів віктимологічної профілактики схиляння до вживання наркотичних засобів – це: державні органи, громадські організації, посадові особи навчальних закладів освіти.

Віктимологічна профілактика проводиться на трьох рівнях: *загальносоціальному* (заходи, пов'язані з вирішенням соціально-економічних та культурно-виховних завдань, що спрямовані на усунення або

нейтралізацію причин та умов, що сприяють кримінальній віктимізації суспільства та зниження рівня віктимності); *спеціальному* (передбачає здійснення державними органами, громадськими об'єднаннями та окремими громадянами заходів, спрямованих на попередження злочинів шляхом недопущення реалізації віктимних якостей окремих осіб або груп населення); *індивідуальному* (заходи індивідуальної профілактичної діяльності з особами, які, судячи з аналізу їх поведінки або сукупності особистісних характеристик, можуть з великою часткою вірогідності стати жертвами злочинців. Ці заходи спрямовані на підвищення активності їх захисних реакцій, а також забезпечення їх особистісної, майнової та іншої безпеки) [139].

На загальносоціальному рівні віктимологічної профілактики схиляння до вживання наркотичних засобів, саме держава має створити умови для профілактики первинного вживання наркотиків. Реалізація цього завдання є можливим шляхом забезпечення економічного та соціального розвитку країни; проведення широкомасштабної антинаркотичної реклами; вдосконалення норм кримінального законодавства; забезпечення фінансування державних програм розвитку, спорту для молоді; впровадження у загальноосвітніх закладах предметів із виховання духовних і моральних якостей особи, набуття навичок здорового способу життя; забезпечення створення та фінансування реабілітаційних центрів для осіб із наркозалежністю; правового виховання населення.

На спеціальному рівні віктимологічна профілактика має бути спрямована на окремі групи, осіб з підвищеною віктимністю (особи з оточення: засуджених за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, але звільнені від відбування покарання з випробуванням; осіб, які мають судимість, у т.ч. за наркозлочини; неповнолітніх, які перебувають на профілактичних обліках в органах ЮП).

Виявлення потенційних потерпілих повинно будуватися у трьох напрямках: від ситуації, коли, виявляючи та аналізуючи обстановку, виходять

на конкретно потенційно уражених у цій ситуації осіб; від злочинця, коли шляхом вивчення його зв'язків або типової поведінки, визначається коло можливих потенційних потерпілих від його дій; від потерпілого, коли «вихід» на конкретну особу виявляє притаманні їй підвищенні віктимні якості [294, с. 110].

Індивідуальна віктимологічна профілактика схиляння до вживання наркотичних засобів має бути спрямована на виявлення осіб з підвищеною віктимністю та проведення з ними відповідних профілактичних заходів, спрямованих на зниження ризику стати жертвою злочину. Оскільки певні властивості особи потерпілого, його провокуюча чи необачна поведінка можуть сприяти вчиненню щодо нього злочину.

Пропонується проводити такі заходи у двох формах: переконання та навчання. Заходи переконання включають: бесіди, заняття про здоровий спосіб життя; роз'яснення щодо: шкоди та небезпеки вживання алкогольних напоїв, що у більшості випадків передують вживанню наркотиків; як не стати жертвою злочину; відпрацювання негативного ставлення до наркотиків тощо.

Заходи навчання мають включати правове виховання особи, оскільки більшість осіб, особливо молодих, можуть не усвідомлювати факту вчинення злочину щодо них. Так, у закладах освіти необхідно запроваджувати предмети правового виховання, проводити роз'яснювальні бесіди, лекції, відпрацьовувати практичні навички щодо реагування на пропозицію вжити наркотичний засобів; проводити зустрічі з особами, які лікуються та намагаються подолати наркотичну залежність тощо.

3.3. Удосконалення взаємодії підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

Національна поліція входить до системи спеціалізованих державних органів, для яких запобігання злочинам у сфері незаконного наркообігу належить до основних, пріоритетних завдань. Коло цих органів визначене у ст. 3 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» від 15 лютого 1995 р. № 62/95-ВР, згідно з якою, протидію незаконному наркообігу окрім Національної поліції здійснюють: Служба безпеки України, Офіс Генерального прокурора, ЦОВВ, що реалізує державну митну політику; ЦОВВ, що реалізують державну політику у сферах захисту державного кордону, обігу наркотиків, протидії їх незаконному обігу та інші органи виконавчої влади в межах наданих їм законом повноважень [218].

Водночас, у науковій літературі коло суб'єктів запобігання злочинності пропонується розглядати більш ширше, як-то: державні органи, громадські організації, соціальні групи, службові особи та громадяни, які спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію заходів, пов'язаних з випередженням, обмеженням, усуненням криміногенних явищ та процесів, що породжують злочинність і злочини, а також на їх недопущення на різних злочинних стадіях [55].

У свою чергу, А. П. Закалюк до суб'єктів протидії незаконному наркообігу відносить: органи державної та виконавчої влади, ЦОВВ, що реалізує державну політику у сфері наркообігу; органи прокуратури; підприємства та установи, діяльність яких пов'язана із обігом наркотиковмісних рослин [174]. Суб'єктів запобігання та протидії незаконному наркообігу поділяють на: міжнародні органи та організації; національні державні інституції центрального, регіонального та місцевого рівнів [45; 184; 196; 303], а також на суб'єкти, що здійснюють: запобігання

правопорушенням у сфері наркообігу (правоохоронні органи); попередження та запобігання зловживанню наркотиками (МОЗ України, Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками (Держліксслужба), МОН України та ін.) [301].

Не заперечуючи в цілому зазначені позиції науковців щодо розширеного кола суб'єктів запобігання та протидії злочинності, адже це справа як держави, так і суспільства у цілому, зауважимо, що на наш погляд, повноваження у зазначеній сфері діяльності мають бути визначені законодавством України.

Виходячи з цього, вважаємо, що суб'єктами запобігання схилянню до вживання наркотиків, є визначені у законодавстві України державні органи і установи, до повноважень яких нормативно-правовими актами віднесені завдання щодо запобігання та протидії незаконному наркообігу та/чи поширенню наркоманії і які спрямовують свою діяльність на розроблення і реалізацію відповідних заходів у взаємодії з громадськими організаціями, ЗМІ та ін.

Координацію діяльності суб'єктів запобігання незаконному наркообігу, забезпечення їх ефективної взаємодії на стратегічних, оперативних і тактичних напрямках слід віднести до переліку найбільш важливих організаційних засад у зазначеній сфері. Згідно з чинним законодавством така координація покладена на МОЗ України, яке є головним органом у системі ЦОВВ, що забезпечує формування та реалізацію державної наркополітики [215].

Одночасно, важливу координуючу роль щодо протидії та запобігання правоохоронними органами (Службою безпеки України (СБУ), Національною поліцією, Державною прикордонною службою (ДПС), Державною митною службою України (Держмитслужба) наркозлочинності відіграє і система органів прокуратури. Так, в процесі реалізації функцій прокуратури щодо нагляду за додержанням законів органами, що проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство, Генеральний

прокурор, керівники відповідних прокуратур координують діяльність правоохоронних органів у сфері протидії злочинності шляхом проведення координаційних нарад (ч. 2 ст. 25 Закону України «Про прокуратуру») [225].

Національна поліція України свої повноваження у сфері запобігання незаконному наркообігу здійснює через реалізацію відповідних норм Конституції України [112], Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України [133; 137], Законів України «Про Національну поліцію» [220], «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» [219], «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» [218], «Про національну безпеку України» [221] та ін. На підрозділи цього правоохоронного органу покладається здійснення низки спеціально-кримінологічних заходів загального та індивідуального рівнів щодо запобігання наркозлочинам взагалі та схилянню до вживання наркотиків або психотропів, зокрема.

Ефективність виконання органами Національної поліції завдань із запобігання схилянню до вживання наркотиків суттєве значення має правильно налагоджена взаємодія⁷ її підрозділів з іншими суб'єктами запобігання та протидії злочинам у сфері незаконного наркообігу, чітке правове регулювання всіх видів і форм запобігання наркозлочинності.

У юридичній літературі відсутня однозначна характеристика ознак взаємодії правоохоронних та інших державних органів у протидії та запобіганні злочинам, як міжгалузевої правової категорії [198, с. 338].

Так, В. Д. Пчолкін під взаємодією пропонує розуміти засновану на спільності цілей і завдань, погоджену за часом, місцем і змістом, визначену законодавством діяльність компетентних суб'єктів щодо раціонального застосування наявних сил, засобів і методів для забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки [238, с. 97]; О. М. Шевчук –

⁷ У довідковій літературі поняття «взаємодія» визначено як взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджену дію між ким-небудь [32, с. 85].

побудований на демократичних засадах, взаємний, узгоджений за часом, місцем і змістом зв'язок між не менш як двома суб'єктами, який передбачає диференціацію їх функцій і завдань, спрямований на досягнення певного визначеного результату із можливістю внесення пропозицій та впливу на прийняття рішень з конкретних питань [302]; Ю. А. Хатню – процес взаємовпливу та взаємодоповнення діяльності суб'єктів [296]; Ю. С. Назар – процес, який полягає у діяльності кількох (не менше двох) суб'єктів, які впливають один на одного та на об'єкт засобами і методами, що властиві кожному учаснику, для досягнення спільної мети [173, с. 158].

Зазначимо, що наведені вище ознаки у повній мірі характерні і для взаємодії суб'єктів запобігання злочинам, пов'язаним з незаконним наркообігом, у т. ч. і схилянню до вживання наркотиків. Найбільш важливими з них та такими, що підкреслюють специфіку суб'єктів запобігання досліджуваному виду злочинів, на нашу думку є наявність у суб'єктів взаємодії спільної мети – запобігання поширенню наркоманії та наркозлочинності, а також відповідної компетенції у сфері обігу наркотиків.

Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію», у процесі своєї діяльності щодо запобігання злочинам (у т. ч. і схилянню до вживання наркотиків) поліція взаємодіє: з правоохоронними та іншими державними органами, органами місцевого самоврядування (ст.ст. 5, 88); з населенням (у т. ч. з використанням ЗМІ), територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства (ст.ст. 11, 89) [220]. Зокрема, основними формами такої взаємодії з органами місцевого самоврядування і населенням є: зустрічі та систематичне інформування громадськості про стан правопорядку, заходи, які вживаються щодо попередження правопорушень; підготовка та виконання спільно з громадськістю проєктів, програм та заходів для задоволення потреб населення та покращання ефективності виконання поліцією покладених на неї завдань; надання підтримки програмам правового виховання, пропагуванню правових знань в освітніх закладах, ЗМІ та у видавничій діяльності тощо.

Законодавчі норми, що визначають напрями та форми взаємодії органів та підрозділів Національної поліції, деталізовані в підзаконних (у т. ч. і відомчих) нормативно-правових актах.

Так, основні напрями та порядок організації взаємодії підрозділів Національної поліції, як суб'єкта запобігання злочинам, визначає Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, затверджена наказом МВС України від 07.07.2017 № 575 [207].

У вказаній Інструкції зазначається, що основним завданням взаємодії в системі органів та підрозділів поліції є запобігання кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, притягнення до встановленої законодавством відповідальності осіб, які їх учинили, відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди, відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Основними взаємодіючими службами в документі визначені органи досудового розслідування, підрозділи кримінальної поліції, міжрегіональні територіальні органи Національної поліції та їх територіальні (відокремлені) підрозділи. Інші органи та підрозділи поліції забезпечують здійснення заходів, спрямованих на отримання інформації про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, про події та факти, що можуть сприяти їх запобіганню та досудовому розслідуванню [207].

Вбачається, що низка питань щодо організації взаємодії підрозділів поліції у запобіганні злочинам заслуговують більш детального розгляду.

Так, до особливостей організації взаємодії (комплексного використання сил і засобів усіх органів та підрозділів поліції) у запобіганні кримінальним правопорушенням, пов'язаним з незаконним наркообігом, Інструкцією віднесено необхідність:

- з'ясування часу, місця, способу та інших обставин вчинення кримінального правопорушення, а також відомостей про: використання

доходів, одержаних злочинним шляхом, майно і кошти підозрюваних осіб, на які може бути накладено арешт;

- з'ясування джерел отримання наркотичних засобів, використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотиків;

- вжиття відповідних заходів реагування у разі отримання інформації про осіб, які зловживають наркотиками;

- проведення оперативної закупки з метою виявлення фактів збуту наркотичних засобів, у ході якої залучаються необхідні сили та засоби поліцейських підрозділів.

Однією із форм взаємодії в ході запобігання злочинам зазначеної категорії в Інструкції для розслідування конкретних кримінальних правопорушень передбачено створення слідчо-оперативних груп (СОГ), до складу яких включаються працівники органу досудового розслідування та оперативних підрозділів.

При всій позитивності цього документу, слід відмітити і його недоліки. Так, не зважаючи на назву в Інструкції не розкрито суть *запобігання кримінальним правопорушенням* (у т.ч і наркозлочинам), а серед завдань взаємодії не визначено виявлення причин та умов, що сприяють їх учиненню. Вважаємо, що зазначену Інструкцію доцільно доповнити цими положеннями, а також положеннями щодо необхідності:

- покладення на працівників поліції обов'язків щодо з'ясування у наркозалежних осіб відомостей про час, місце та обставини, за яких вони розпочали вживати наркотики. Така інформація дозволить виявляти осіб, які схиляють інших до вживання наркотиків;

- залучення до складу СОГ з розслідування злочинів цієї категорії дільничних офіцерів поліції, на території обслуговування яких вчинено кримінальне правопорушення, а також працівників підрозділів ювенальної превенції, якщо підозрюваним чи потерпілим у справі є особа, яка не досягла 18-річного віку, що, на нашу думку, дозволить більш ефективно запобігати вчиненню таких злочинів, у т. ч. і схилянню до вживання наркотиків.

Департамент протидії наркозлочинності із підрозділів Національної поліції наділений найбільш широкими повноваженнями у сфері запобігання наркозлочинам. Превенція правопорушень, пов'язаних з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, зменшення наркозалежності серед населення України входять до завдань Департаменту. Здійснюючи свої кримінологічні функції, Департамент взаємодіє з:

- населенням, державними, громадськими і міжнародними організаціями у сфері протидії незаконному наркообігу, запобігання поширенню наркоманії;

- суб'єктами виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, переміщення та використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів з метою контролю за дотриманням установлених правил їх обігу;

- ЗМІ, з метою висвітлення результатів роботи поліції щодо запобігання та протидії наркозлочинності;

- міжнародними організаціями та правоохоронними органами зарубіжних країн з питань організації протидії незаконному наркообігу та проблем поширення наркоманії;

- правоохоронними органами України в ході проведення спеціальних операцій щодо виявлення осіб, які займаються розповсюдженням наркотиків у навчальних закладах країни та в місцях масового проведення дозвілля молоді, а також інших комплексних заходів, спрямованих на перекриття джерел та каналів незаконного виготовлення і розповсюдження наркотиків [214].

Працівники підрозділів *Служби дільничних офіцерів поліції* (ДОП), виконуючи завдання щодо здійснення профілактичної роботи, спрямованої на запобігання поширенню наркоманії, вчиненню наркозлочинів, виявлення причин та умов цих негативних явищ, своєчасного реагування на заяви та повідомлення про правопорушення тощо, взаємодіє та співпрацює з: населенням; органами місцевого самоврядування; представниками

територіальних громад; керівниками підприємств, соціальних, навчальних та культурних закладів, закладів захисту дітей, а також у межах контрольованих прикордонних районів з дільничними інспекторами прикордонної служби щодо проведення превентивних заходів з протидії протиправній діяльності на державному кордоні [208; 210].

У ході здійснення превентивних поліцейських заходів ДОП взаємодіє з громадськістю, представниками органів місцевого самоврядування і населенням, проводить серед населення роз'яснювальну роботу для формування правової культури, негативного ставлення до суспільно небезпечних явищ (зокрема – наркоманії) тощо.

У взаємодії з представниками інших органів та підрозділів поліції, органів соціального захисту населення, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, служб у справах дітей, благодійних, громадських організацій, територіальних громад, спеціалізованих установ для осіб, які відбули покарання, ДОП здійснює роботу із запобігання вчиненню правопорушень шляхом обміну інформацією щодо осіб, які перебувають на превентивному обліку, зловживають наркотиками, участі у плануванні та реалізації спільних заходів тощо.

Підрозділи ювенальної превенції (ЮП) Національної поліції України під час здійснення своїх повноважень взаємодіють з органами державної влади, ЗМІ, міжнародними і громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами. Запобігаючи вчиненню кримінальних правопорушень дітьми, підрозділи ЮП виявляють та попереджують поширення негативних явищ серед дітей (немедичного вживання наркотиків, наркоманії тощо); контролюють дотримання суб'єктами підприємницької діяльності обмежень перебування дітей у нічний час у закладах, де провадиться діяльність у сфері розваг, та закладах громадського харчування тощо. З цією метою працівники підрозділів ЮП вносять до підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності обов'язкові для розгляду подання про необхідність усунення причин та умов,

що сприяють вчиненню правопорушень дітьми; проводять ознайомлювальні та виховні бесіди з дітьми та їх батьками, членами сім'ї; разом із службою у справах дітей відвідують за місцем проживання дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, для з'ясування умов проживання; застосовують кращі міжнародні методики та практику роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті із законом; залучають дітей до участі в просвітницько-профілактичних чи корекційних програмах; інформують відповідні місцеві органи державної влади щодо батьків, які не виконують обов'язки щодо виховання дітей, ініціюють перед службами у справах дітей, відділами охорони здоров'я питання про направлення дитини до відповідного закладу для надання необхідної медичної, психологічної допомоги [209].

Отже, підрозділи ЮП здійснюють профілактичні заходи в середовищі неповнолітніх осіб, які схильні до вчинення правопорушень, а також можуть стати жертвами протиправних дій з боку інших осіб, зокрема і у сфері незаконного наркообігу. Актуальність такої діяльності з дітьми не викликає сумніву, адже за результатами нашого дослідження біля 30 % схильнянь до вживання наркотиків вчиняються щодо неповнолітніх осіб, а також особами з їх оточення (знайомими неповнолітнього) (Додаток Б. 2).

Органи досудового розслідування Національної поліції України, до завдань яких віднесено виявлення причин і умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень, і вжиття через відповідні органи заходів щодо їх усунення, при здійсненні своїх повноважень взаємодіють з міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, державними установами, громадськими організаціями і об'єднаннями, а також відповідно до міжнародних договорів України з компетентними та судовими органами іноземних держав⁸.

Нажаль, на сьогодні такий важливий напрям роботи слідчих підрозділів, як виявлення причин і умов, які сприяли вчиненню злочину та

⁸ Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 06.07.2017 № 570 «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України» URL: <https://zakon.rada.gov>

вжиття відповідних заходів реагування щодо їх усунення, зокрема внесення до державного органу, громадської організації або посадовій особі подання про необхідність вжиття заходів для їх усунення, не визначений на законодавчому рівні (був передбачений КПК України 1960 р.).

З такою позицією законодавця слід не погодитись, оскільки за відсутності цього положення не можливо забезпечити ефективне запобігання злочинам (злочинності). Тому, вважаємо доцільним загалом підтримати законодавчі ініціативи у зазначеному напрямі⁹. У свою чергу, вважаємо, що висуненню таких законодавчих ініціатив має передувати проведення спільних міжвідомчих наукових досліджень, у яких мають бути розглянуті питання щодо ролі у виявленні причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, вжитті заходів щодо їх усунення, також органів прокуратури, дізнання та судових органів.

Таким чином, взаємодія підрозділів і служб поліції щодо запобігання злочинності здійснюється за різними напрямками та у різноманітних формах: повсякчасне планування, обмін інформацією, створення груп працівників поліції з різних служб для вирішення конкретного завдання тощо. Формами взаємодії Національної поліції з іншими державними органами, які забезпечують державний контроль сфери наркообігу, запобігання наркозлочинності та поширенню наркоманії є:

- 1) взаємообмін інформацією щодо стану та заходів у сфері запобігання незаконному наркообігу;
- 2) реалізація спільних проєктів щодо запобігання витоку наркотиків у незаконний обіг;
- 3) проведення спільних спеціальних операцій;
- 4) співпраця з громадськими та неурядовими організаціями, ЗМІ щодо поліпшення наркоситуації в країні, у т. ч. зниження обсягів пропонування та

⁹ Законопроекти: «Про систему досудового слідства України та статус слідчих»: проєкт Закону України від 02.12.2014 № 1187; «Про внесення змін до кримінально-процесуального кодексу України щодо слідчих, що здійснюють досудове розслідування»: проєкт Закону № 4444 від 14.03.2014. URL: <https://zakon.rada.gov>

попиту на наркотики, подолання негативних наслідків їх вживання, підвищення рівня обізнаності населення про небезпеки, пов'язані із вживанням наркотиків тощо.

Проведений нами в ході дослідження аналіз стану запобігання та протидії злочинам у сфері незаконного наркообігу, свідчить про суттєве зниження протягом останніх років кількості їх виявлення на тлі постійного зростання кількості осіб, хворих на наркоманію. При цьому, більш ніж у 5 разів знизилася кількість злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотиків (ст. 315 КК України) (Додаток А.1). Зазначене надає підстави стверджувати про зниження в Україні активності правоохоронних органів за цим напрямом діяльності та суттєве підвищення рівня латентності досліджуваного виду злочинів.

Іншою причиною ситуації, що склалася, є неналежний рівень міжвідомчої координації та практичної взаємодії ЦОВВ у сфері наркообігу; відсутність міжвідомчої інструкції, яка мала б регулювати спільну діяльність суб'єктів запобігання наркозлочинності, та належного контролю за обігом наркотиків та лікарських засобів, вживання яких з немедичною ціллю може викликати наркотичну залежність.

Зазначене свідчить про необхідність прийняття термінових та рішучих заходів щодо підвищення ефективності діяльності Національної поліції України щодо запобігання та протидії наркозлочинам, зокрема – схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також вдосконалення взаємодії її підрозділів з іншими суб'єктами запобігання, правоохоронцями зарубіжних країн, міжнародними товариствами та організаціями. Реалії поширення в Україні наркоманії та наркозлочинності вимагають вироблення поновлених підходів до організації такої взаємодії, яку слід розглядати в організаційно-управлінській та практичній формах запобігання злочинам уповноваженими суб'єктами. Основними з них мають бути цільові оперативно-профілактичні операції, створення спільних баз даних про споживачів та осіб, які займаються збутом

наркотиків (наркобізнесом), удосконалення правової бази щодо запобігання наркоманії та наркотизму тощо.

Перш за все, необхідно визначити основні напрями спільної діяльності органів та підрозділів Національної поліції, ДПС, СБУ та митних підрозділів щодо запобігання та протидії контрабанді наркотиків, до яких слід віднести:

- аналіз, узагальнення, систематизацію інформації про обсяги наркотиків, що потрапляють до України через державний кордон, причини та умови, що сприяють цьому негативному явищу;

- виявлення факторів, що сприяють виникненню та розвитку такої протиправної діяльності;

- підготовка та направлення на адресу вищих органів влади спільно узагальненої інформації про виявлені причини, що обумовлюють контрабанду наркотиків, тенденції її розвитку, а також пропозиції про найбільш ефективні шляхи протидії їй.

З метою доведення до населення основ державної політики у сфері профілактики наркоманії та формування суспільної думки у питаннях протидії розповсюдженню наркотиків актуальним є удосконалення взаємодії суб'єктів запобігання наркозлочинності та інститутів громадянського суспільства із ЗМІ. Для підвищення рівня обізнаності населення, надання об'єктивної, науково обґрунтованої інформації про небезпеки, пов'язані із вживанням наркотиків, за допомогою ЗМІ потрібно детально розкривати згубність такої поведінки, суспільну небезпеку наркозлочинів, особливості відповідальності за їх учинення, ставити у приклад судові рішення за результатами розгляду кримінальних проваджень тощо. На нашу думку, це має бути цикл телевізійних програм на державних телеканалах, спрямованих як на осіб, які вживають наркотики, збувають їх, так і на потенційних потерпілих від схиляння до їх вживання.

Вкрай важливим вбачається налагодження тісної взаємодії Національної поліції та інших суб'єктів запобігання наркозлочинності з компетентними правоохоронними органами зарубіжних країн (у т. ч. і

державами азіатського регіону), міжнародними поліцейськими організаціями (Інтерполом та Європолом).

Стратегічною метою розвитку України визначено входження до складу Європейського Союзу (ЄС), що передбачає адаптацію нашого законодавства із законодавством ЄС, у т. ч. і у сфері протидії організованих та транснаціональній злочинності.

У рамках виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі - Угоди про асоціацію), зобов'язуючись вести боротьбу з організованою злочинністю, зменшувати постачання та попит на незаконні наркотичні засоби тощо, Україна співпрацює у запобіганні кримінальній діяльності, зокрема, незаконному обігу наркотиків (Преамбула; ст. 22) [227].

Так, відповідно до п. 12 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію, затвердженого постановою КМ України від 25.11.2017 № 1106, в Україні здійснюються заходи щодо приєднання України до Розширеної часткової угоди Ради Європи про створення Групи зі співробітництва в боротьбі проти зловживання наркотиками та їх незаконного обігу (Група Помпиду)¹⁰ [197].

До основних завдань міждержавного органу Групи Помпиду, членами якого є 39 держав світу, належить здійснення всебічного вивчення проблем зловживання наркотиками та їх незаконного обігу, а також розробка та впровадження комплексних заходів у боротьбі з наркозалежністю на національному, регіональному та місцевому рівнях [223].

Набуття членства в Групі Помпиду дозволить створити правові підстави для розширення участі України у співробітництві в рамках Ради Європи щодо боротьби з незаконним наркообігом, значно розширити існуючий рівень співробітництва; відкриє додаткові можливості для залучення

¹⁰ Прийнятої Резолюцією (80)2 Комітету Міністрів Ради Європи 27 березня 1980 року у м. Страсбург, з поправками, прийнятими Резолюцією (80)15 Комітету Міністрів Ради Європи 17 вересня 1980 року у м. Страсбург.

міжнародної технічної допомоги, вивчення та запровадження міжнародного досвіду у сфері боротьби з незаконним наркообігом, надасть право Україні брати безпосередню участь у роботі спеціалізованих груп і мереж щодо запобігання наркотрафіку; сприятиме започаткуванню та реалізації в Україні пілотних проєктів з профілактики наркоманії, лікування та реабілітації наркозалежних, отриманню в постійному режимі інформації щодо наркозагроз, тенденцій поширення наркотрафіку і споживання наркотиків; сприятиме підвищенню ефективності співробітництва у сфері контролю за наркотиками за європейськими стандартами на міжурядовому та експертному рівнях [223].

Згідно з п. 17 вказаного Плану на виконання п. 21 Угоди про асоціацію передбачається відновлення співпраці з Європейським моніторинговим центром з питань наркотиків та наркотичної залежності. Метою цього заходу є запровадження на державному рівні системи моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні, підвищення координації діяльності суб'єктів наркополітики для вирішення проблем із зловживанням психоактивними речовинами та вжиття відповідних ефективних заходів протидії поширенню пов'язаних з цим негативних наслідків [197]. Реалізація цього заходу планується шляхом прийняття відповідної постанови Уряду України щодо моніторингу проблем, пов'язаних з наркотичними засобами та їх вживанням в Україні, за показниками Європейського моніторингового центру. Такий моніторинг має забезпечити систематичне і безперервне відстеження стану обігу наркотиків, аналіз стану наркозлочинності та поширення наркоманії тощо.

Важливим для удосконалення взаємодії суб'єктів запобігання незаконному наркообігу є реалізація Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, забезпечення належного фінансування заходів, передбачених Стратегією, виконання заходів, передбачених планами реалізації Стратегії (п. 65 Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію) [197].

Удосконалення взаємодії суб'єктів запобігання незаконному наркообігу має передбачати і заходи щодо удосконалення організації такої діяльності, зокрема потребує оптимізації організаційно-штатна структура територіальних підрозділів Національної поліції України. Доводиться визнати, що скорочення штатної чисельності працівників колишньої служби по боротьбі з незаконним обігом наркотиків МВС України більше ніж удвічі, ліквідація відповідних підрозділів на рівні районів та інші реорганізаційні заходи на практиці себе не виправдали. Крім того, вбачається за доцільне звільнити поліцію від такої функції як надання дозволу на використання об'єктів і приміщень, призначених для провадження діяльності з наркообігу, що не є властивою для неї, та покласти зазначений контроль на орган ліцензування, який має здійснювати перевірку матеріально-технічної бази суб'єкта господарювання перед видачею ліцензії і нести за це юридичну відповідальність. Такий підхід не суперечить вимогам міжнародних конвенцій.

На підставі викладеного, можемо зазначити, що на сьогодні спільна діяльність державних органів, які складають систему суб'єктів запобігання та протидії незаконному наркообігу і не пов'язані між собою відносинами підлеглості, потребує впровадження в практику низки рекомендацій з організаційного удосконалення їх взаємодії. До основних із них, на наш погляд, належать: узгодженість дій різних державних органів для досягнення спільної мети; застосування кожним суб'єктом запобігання властивих йому форм і методів роботи, рівність суб'єктів запобігання; ініціативність кожного органу в постановці питань для спільного обговорення і вирішення; забезпечення зацікавлених органів інформацією, необхідною для виконання покладених на них завдань, її аналіз: прогнозування, планування і контроль за усуненням виявлених упущень.

Перспективним є реалізація взаємодії та координації державних органів щодо забезпечення державного контролю в сфері обігу наркотичних засобів в таких формах: спільний аналіз обстановки; визначення і формулювання

завдань взаємодії; спільне планування взаємодії; вироблення спільних заходів з інформаційного забезпечення взаємодії; надання взаємної допомоги наявними силами і засобами; виявлення, узагальнення і розповсюдження передового досвіду спільної діяльності; аналіз і підведення підсумків спільної діяльності.

З метою поліпшення взаємодії суб'єктів запобігання злочинам у сфері наркообігу та суспільно небезпечним і шкідливим наслідкам, які вони породжують (наркоманії, ВІЛ-інфекції, інших захворювань, а також злочинів), актуальними є також такі напрями організації спільної діяльності суб'єктів взаємодії:

- удосконалення державного контролю за обігом в Україні наркотиків та додержанням антинаркотичного законодавства;
- спільне запобігання відтоку наркотиків із законного (легального) обігу;
- оцінка фактичного обсягу обігу наркотиків та їх незаконного розповсюдження з урахуванням латентності, прогнозування негативних тенденцій у цій сфері, можливих економічних і соціальних наслідків [232];
- проведення спільно із ЗМІ інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо недопущення немедичного споживання наркотиків, схиляння до їх незаконного вживання;
- виявлення нових видів наркотиків та психоактивних речовин і прийняття оперативних рішень щодо доцільності здійснення заходів контролю за ними;
- визначення причин злочинів у сфері наркообігу та пов'язаних з ними правопорушень.

Важливим, на наш погляд, є удосконалення форм та методів роботи суб'єктів протидії незаконному обігу наркотиків. Такі організаційні заходи мають передбачати:

- концентрацію зусиль на виявленні та документуванні фактів протиправної діяльності осіб та злочинних угруповань у сфері незаконного наркобізнесу;

- своєчасне виявлення фактів появи нових психоактивних речовин, місць їх розповсюдження, шляхів потрапляння в Україну та здійснення передбачених законом заходів щодо їх включення до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

- удосконалення координації суб'єктів протидії наркозлочинності, розширення напрямів їх взаємодії з міжнародними поліцейськими організаціями (Інтерполом, Європол) та правоохоронними органами зарубіжних країн у сфері запобігання незаконному наркообігу;

- налагодження ефективної взаємодії правоохоронних органів з органами місцевого самоврядування та громадськістю, підприємцями щодо проведення комплексу заходів (соціальних, медико-профілактичних) у регіонах з високою концентрацією незаконного наркообігу;

- удосконалення підбору, підготовки та перепідготовки кадрового потенціалу підрозділів правоохоронних органів, що мають забезпечувати протидію наркозлочинності тощо.

У сфері лікування і реабілітації наркоманії та її негативних наслідків доцільно передбачити також запровадження новітніх методик скоординованого біопсихосоціального підходу та фармакологічного лікування на засадах взаємодії закладів охорони здоров'я, соціальних служб, громадських і неурядових організацій, у т. ч. груп і програм самопомоги.

Слід також наголосити, що на сучасному етапі існує думка про те, що в Україні давно назріла необхідність трансформації всієї наявної системи органів протидії незаконному наркообігу (правоохоронних, контролюючих та інших державних органів) в єдину координуючу міжвідомчу структуру із відповідними функціями та повноваженнями, запровадивши таким чином досвід багатьох зарубіжних країн. Таке об'єднання має вирішити проблемні питання, пов'язані з неузгодженістю та надмірною вузьковідомчістю органів,

яким державою делегована протидія проявам наркоекспансії. Створення такого органу, відповідального за реалізацію антинаркотичної політики держави, дозволить не лише суттєво покращити ситуацію із запобіганням та протидією незаконному наркообігу в країні, але й вийти на вищий рівень міжрегіональної та міжнародної протидії таким злочинам [301].

Зазначимо, що така думка відповідає зарубіжному та міжнародному досвіду протидії незаконному наркообігу, проте потребує більш детального вивчення та широкого обговорення на рівні фахівців у зазначеній сфері діяльності. Прийняттю такому рішенню має передувати проведення низки наукових (у т. ч. і міжгалузевих) досліджень, результати яких повинні дозволити визначити своєчасність та перспективу пропонованих організаційних змін. Проведення цієї роботи має бути передбачене новим стратегічним документом щодо контролю за обігом наркотиків в Україні та протидії їх незаконного обігу.

Висновки до розділу 3

1. Доведено, що державну політику України у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів на сьогодні можна охарактеризувати як рестриктивну, націлену на жорсткий контроль за наркообігом, протидію наркозлочинності, забезпечення доступності для населення життєво необхідних ліків, у т.ч. знеболювальних препаратів, а за ступенем суворості застосовуваних кримінально-правових заходів – як помірну.

Удосконалення загальносоціальних засад державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні вимагає комплексного підходу у запобіганні наркоманії та наркозлочинності. Зокрема, необхідним є здійснення заходів щодо: виконання положень

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, статті 19 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, статті 10 Конвенції про психотропні речовини 1971 р. (заборона рекламування психотропних речовин серед населення), статті 3 Конвенції ООН про протидію незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин 1988 р. (привселюдне підбурювання до вчинення незаконної діяльності у сфері обігу наркотиків); запобігання поширенню наркотичної субкультури тощо.

Основним завданням заходів щодо удосконалення загальносоціальних засад державної політики у сфері наркообігу є створення в Україні альтернативи незаконному вживанню наркотичних засобів, формування суспільства, в якому пропагується та підтримується здоровий спосіб життя та неприйнятне ставлення до наркоманії як асоціального явища.

2. Доведено, що запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є різновидом запобіжної діяльності щодо злочинності загалом та наркозлочинності зокрема. У загальному вигляді об'єктом запобіжного впливу є детермінанти таких кримінальних правопорушень, а метою – обмеження (послаблення), нейтралізація, а за можливістю, й усунення їх дії, передусім – причин і умов, що сприяють їх учиненню.

Побудовано систему запобігання схиланню до вживання наркотиків на спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях (розглядаються у нерозривному зв'язку), яка є комплексом організаційних, соціальних, правових і медичних запобіжних заходів, що застосовуються залежно від особи та стадії (підготовки, замаху чи завершення протиправних дій) вчинення злочину, під час та після відбування покарання засудженими. Спеціально-кримінологічне та індивідуальне запобігання схиланню до вживання наркотиків охоплює як припинення розпочатого злочину, так і недопущення вчинення нового злочину.

З'ясовано найбільш доцільні заходи превентивного, правового, медичного, виховного спрямування, що підлягають застосуванню в індивідуальній профілактиці з урахуванням особливостей типології та стану криміналізації осіб, які схильють інших до вживання наркотиків.

Визначено, що головними напрямками запобігання схилянню до вживання наркотиків є відвернення та припинення злочинів, а також соціальна адаптація осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді позбавлення волі за вчинення такого злочину.

Розроблено комплекс першочергових заходів щодо виявлення осіб, які вчинили такі злочини чи схильні до їх вчинення, вивчення їх особистостей, поставлення на облік, спостереження та контролю за їх поведінкою і способом життя, усунення причин та умов учинення таких кримінальних правопорушень тощо. Об'єктом виявлення мають бути: наркозалежні особи, особи, які притягувались за правопорушення у сфері незаконного наркообігу, приймають участь у незаконному розповсюдженні і збуті наркотиків.

Доведено, що віктимологічна профілактика схилянню до вживання наркотичних засобів – це насамперед первинна профілактика вживання наркотиків; має важливе значення для ефективного запобігання таким злочинам та повинна проводитися в комплексі із заходами профілактики незаконного обігу наркотиків.

3. Визначено коло суб'єктів запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Передусім, це органи виконавчої влади, що здійснюють протидію незаконному наркообігу (Національна поліція; Служба безпеки України; Офіс Генерального прокурора; ЦОВВ, що реалізують державну митну політику; політику у сферах захисту державного кордону, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, та інші органи виконавчої влади), органи місцевого самоврядування, службові особи, громадськість, які здійснюють протидію незаконному наркообігу та поширенню наркоманії в межах наданих їм законом повноважень. Взаємодія суб'єктів здійснюється в

організаційно-управлінський та практичній площині запобігання наркозлочинності на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях за напрямками: реалізація державної антинаркотичної політики; запобігання злочинам у сфері незаконного наркообігу; виявлення, припинення та розслідування наркозлочинів; встановлення, розшук та затримання злочинців; удосконалення нормативно-правової бази протидії та запобігання наркозлочинності тощо.

Констатовано, що спільна діяльність суб'єктів запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів потребує впровадження в практику низки рекомендацій організаційно-правового і прикладного характеру та визначено основні напрями удосконалення взаємодії підрозділів Національної поліції, з іншими суб'єктами, до яких віднесено: аналіз, узагальнення та систематизацію інформації про обсяги наркотиків, що потрапляють до України через державний кордон, фактори, що цьому сприяють; підготовку та направлення до вищих органів влади узагальненої інформації про стан наркозлочинності, тенденції її розвитку, а також пропозицій про найбільш ефективні шляхи протидії їй.

Запропоновано заходи щодо удосконалення взаємодії суб'єктів запобігання наркозлочинності та інститутів громадянського суспільства із ЗМІ: ініціювати створення циклу телепередач щодо загроз, які спричиняє вживання наркотиків, суспільної небезпеки наркозлочинів, особливості відповідальності за їх учинення з наведенням характерних прикладів із судової практики, розрахованих як на осіб, які вживають наркотики, збувають їх, так і на потенційних потерпілих від схилання до їх вживання.

Аргументовано необхідність: покласти на органи досудового розслідування обов'язки щодо виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, а також здійснення заходів реагування щодо їх усунення; розмежувати діяльність з контролю за обігом наркотиків та протидії їх незаконному обігу; створення єдиного органу з протидії наркозлочинності; у

новій стратегії державної політики щодо наркотиків на період з 2021 р. передбачити заходи щодо: проведення із зазначених питань міжвідомчих наукових досліджень; налагодження тісної взаємодії Національної поліції та інших суб'єктів запобігання наркозлочинності з компетентними правоохоронними органами зарубіжних країн, міжнародними поліцейськими організаціями; вдосконалення нормативно-правового забезпечення взаємодії суб'єктів протидії та запобігання незаконному наркообігу шляхом затвердження на міжвідомчому рівні відповідної інструкції, у якій мають бути закріплені основні положення щодо організації, принципів, завдань, напрямів та форм взаємодії, її інформаційно-аналітичного забезпечення (створення спільних баз даних про споживачів та осіб, які займаються збутом наркотиків). З метою виявлення нарко-інспіраторів, які схиляють осіб, до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, в інструкції доцільно передбачити обов'язки службових осіб суб'єктів запобігання наркозлочинності щодо необхідності розміщення такої інформації у відповідних базах даних.

Аргументовано необхідність вдосконалення організації діяльності підрозділів Національної поліції щодо запобігання кримінальним правопорушенням. Запропоновано доповнити Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, затверджену наказом МВС України від 07.07.2017 № 575, положеннями про обов'язок підрозділів поліції з метою запобігання злочинам виявляти причини та умови, що сприяють їх учиненню; у справах, пов'язаних з учиненням наркозлочинів: з'ясовувати у наркозалежних осіб обставини, за яких вони розпочали вживати наркотики; залучати до складу слідчо-оперативної групи з розслідування таких злочинів дільничних офіцерів поліції, на території обслуговування яких вчинено кримінальне правопорушення, а також

працівників підрозділів ювенальної превенції, якщо підозрюваним чи потерпілим у справі є особа, яка не досягла 18-річного віку.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження розроблено низку теоретичних та практичних положень, висновків та пропозицій, що визначають нові наукові підходи щодо вдосконалення заходів запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Найбільш вагомими, на наш погляд, є такі :

1. З моменту прийняття чинного Кримінального кодексу України (2001 р.) комплексних теоретичних досліджень щодо запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів не проводилося. Ці питання здебільшого досліджувалися фрагментарно поряд з вивченням проблем: вживання наркотиків, запобігання та протидії іншим злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Наголошено, що для розроблення системи ефективних заходів щодо запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що здійснюються на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях, слід з'ясувати та розкрити зміст не тільки кримінологічної, але й кримінально-правової характеристик. Необхідно вивчити та проаналізувати зарубіжний досвід запобігання таким злочинам, сучасну комплексну картину їх кількісних та якісних показників в Україні, комплекс детермінантів (насамперед причин та умов), що сприяють учиненню таких злочинів, розробити кримінологічний портрет та типологію особи злочинця, а також систему політичних, правових, економічних, організаційних тощо заходів запобігання злочинам, що передбачені ст. 315 КК України.

2. Відповідальність за протиправні діяння, пов'язані зі схилянням до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, передбачена кримінальним законодавством усіх держав, що утворилися на

пострадянському просторі, а також Болгарії, КНР, Франції, Іспанії, Чехії та деяких ін. Дослідження законодавства цих країн, заходів щодо протидії та запобігання незаконному наркообігу надало можливість визначити напрями подальшого вдосконалення кримінального законодавства України в частині протидії злочинному схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та підвищення ефективності запобігання таким протиправним діям, а саме: 1) розширення меж кримінально-правового впливу чинної ст. 315 КК України та переліку кваліфікуючих ознак такого злочину (вчинення злочину: щодо психічно хворого або особи, яка лікується від наркоманії; у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів чи масового перебування громадян; з використанням технічних засобів або засобів масової інформації чи масової комунікації, у тому числі і мережі Інтернет); 2) запровадження в Україні кримінальної відповідальності за пропаганду й рекламування наркотиків з використанням ЗМІ, електронних інформаційних ресурсів, мережі Інтернет (передбачено законодавством ФРН, США, Нідерландів, Болгарії, Казахстану та Чехії); 3) розроблення та реалізація програм з первинної профілактики наркоманії та наркотизму, насамперед у дитячому та молодіжному середовищах, серед учнівської та студентської молоді (діють в рамках освітньої моделі в США, Великобританії, Польщі, Швеції, ФРН).

3. Наголошується на тому, що суспільна небезпека схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів зумовлена поширенням незаконного наркообігу через втягнення у немедичне вживання психоактивних речовин нових осіб та створенням умов для стійкого попиту на такі речовини.

Для забезпечення однакового і правильного застосування судами чинного законодавства у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та роз'яснення питань, які виникають у судовій практиці, запропоновано внести зміни до пункту 14 Постанови

Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» від 26 квітня 2002 р. № 4 щодо визначення поняття схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, під яким запропоновано розуміти будь-які умисні ненасильницькі дії (умовляння, пропозиція, надання поради, прохання, переконання, обіцянка винагороди або іншої вигоди, пропагування тощо), спрямовані на збудження у іншої особи (осіб) бажання або рішучості вжити їх хоча б один раз.

Крім того, з метою підвищення ефективності запобіжного впливу кримінально-правових заходів, пов'язаних з призначенням покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів запропоновано пункт 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 року № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання» доповнити абзацом такого змісту:

«Звільняючи особу від відбування покарання з випробуванням у справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів суд забезпечує здійснення всіх передбачених законом заходів, спрямованих на з'ясування стану її наркотичної залежності. У разі встановлення у засудженого захворювання на наркоманію або інших розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин суд покладає на нього додатковий обов'язок щодо проходження курсу лікування відповідно до п. 5 ч. 3 ст. 76 КК (2341-14)».

Статтю 315 КК України запропоновано викласти в такій редакції:

«Стаття 315 КК України. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

1. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, —

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Та сама дія, вчинена *особою, яка раніше вчинила один із злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, передбачений цим Кодексом*, або щодо двох чи більше осіб, або з використанням *технічних засобів або засобів масової інформації чи масової комунікації, у тому числі і мережі Інтернет* –

карається позбавленням волі на строк від п'яти до **десяти** років.

3. Дії, передбачені *частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього, або психічно хворого, або особи, яка лікується від наркоманії, або у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів чи масового перебування громадян*, –

караються позбавленням волі на строк від *восьми* до дванадцяти років».

4. Визначено, що кримінологічна характеристика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів включає в себе сукупність достовірних відомостей про кількісно-якісні показники цих злочинів (структуру, динаміку, питому вагу в загальній структурі злочинності, географію, рівень латентності), детермінанти їх учинення, а також даних, що характеризують особу злочинця та жертву злочину, встановлення яких необхідне для розробки та реалізації ефективних заходів запобігання таким протиправним діям.

З'ясовано основні кількісно-якісні показники злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених у період 2015–2019 рр., а саме: відомості про їхню динаміку, що відзначається значними щорічними коливаннями (середній показник (+25,5 %) на тлі загального зниження кількості їх реєстрації за досліджуваний період майже на 72 %); питому вагу у структурі злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (середній показник 0,2 %).

Встановлено, що більшість схилянь до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів (77,2 %) пов'язані з вчиненням інших

злочинів, зокрема передбачених ст.ст. 309 (46,5 %), 317 (29,8 %), 307 (27,2 %), 185 (4,4 %), 263 (4,4 %) КК України, з них 13,2 % супроводжувалися збутом наркотиків потерпілій особі. Констатується, що злочини, передбачені ст. 315 КК України, суттєво впливають на рівень злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та особливості територіального поширення наркоманії в країні, де виділяються Черкаська (14 %), Дніпропетровська (12,3 %) та Харківська (9,6 %) області. Більша частина – 62,3 % – таких злочинів були вчинені у містах, а 37,7 % – у сільській місцевості, що свідчить про негативні тенденції процесів урбанізації в державі.

5. Кримінологічна типологія осіб, які вчиняють злочини, передбачені ст. 315 КК України, що розроблена з урахуванням ступеня суспільної небезпеки, стану наркотичної залежності та мотивів протиправної поведінки, передбачає розподіл їх на тих, які: не вживають наркотичні засоби, професійно беруть участь у незаконному наркообігу (збувачі наркотиків, нарко-інспіратори); самі вживають наркотичні засоби і не пов'язані з організованим незаконним наркообігом (наркозалежні або вживають наркотики епізодично, купують або виготовляють, зберігають наркотичні засоби без мети збуту для особистого використання); вживають наркотичні засоби самі та пов'язані з організованим незаконним наркообігом (епізодично схиляють інших осіб з корисливих мотивів).

6. Детермінанти схиляння до вживання наркотиків являють собою сукупність явищ, процесів та факторів, які сприяють вчиненню цих злочинів, впливають на злочинність загалом, взаємопов'язані та є похідними від злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Доведено, що основними детермінантами злочинів, передбачених ст. 315 КК України, є: **соціально-економічні** (негативні процеси, в економіці України; високий рівень безробіття; соціальна незахищеність та збідніння значної частини населення; значні масштаби корупції та проблеми з

працевлаштуванням молоді; послаблення соціального контролю у суспільстві; високий попит на наркотики; неефективність загальнодержавних соціальних програм профілактичної роботи серед молоді щодо негативного впливу наркотиків, наслідків їх вживання тощо); **політико-правові** (прорахунки в реформуванні правоохоронної системи, що призвели до послаблення превентивної функції правоохоронних органів; недостатньо науково обґрунтоване визначення пріоритетів антинаркотичної політики та механізмів її реалізації; недосконалість кримінально-правових положень щодо протидії схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та пов'язаних з ним протиправних діянь, а також норм, що регулюють порядок звільнення від покарання з випробуванням (ст.ст. 75, 76 КК України), що не сприяє виправленню осіб, засуджених за злочини у сфері наркообігу; відсутність у КПК України норми, яка б зобов'язувала слідчого, прокурора та суд виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину та вживати відповідних заходів реагування щодо їх усунення; небажання більшості громадян звертатися до правоохоронних органів із заявами про вчинені злочини, що сприяє високому рівню латентності схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів); **організаційно-управлінські** (прорахунки у кадровій політиці, а також недостатній рівень: кваліфікації працівників правоохоронних органів, які протидіють таким злочинам; методичного та матеріально-технічного забезпечення діяльності щодо виявлення, розслідування та запобігання схилянню до вживання наркотиків; взаємодії між правоохоронними органами у протидії незаконному обігу наркотиків тощо); **морально-психологічні** (зниження загального морально-етичного та культурного рівня суспільства; відсутність у молоді цілісної системи моральних пріоритетів і суспільних цінностей; життєві труднощі, викликані незадовільним матеріальним та соціальним забезпеченням; потяг молоді до пошуку нових відчуттів; негативна роль ЗМІ; слабка антинаркотична реклама; негативний вплив середовища, у якому знайомі, друзі, родичі

вживають наркотики); **медико-біологічні** (наркотична залежність осіб, винних у вчиненні злочину, недосконалість методів і способів лікування та реабілітації наркозалежності; поширення «аптечної наркоманії»; недофінансування досліджень щодо поширеності вживання наркотиків серед населення, вітчизняних профілактичних та реабілітаційних програм; створення належної матеріально-технічної бази лікувально-профілактичних закладів для діагностики; неефективність контролю за хворими на наркотичну залежність, які звільняються з місць позбавлення волі тощо).

7. Державна політика України у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів є рестриктивною, націленою на жорсткий контроль за наркообігом, протидію наркозлочинності, а за ступенем суворості застосовуваних кримінально-правових заходів – помірною. Удосконалення загальносоціальних засад державної політики щодо наркотиків вимагає комплексного підходу у запобіганні наркоманії та наркозлочинності. З урахуванням рекомендацій міжнародно-правових актів, зокрема щодо захисту прав людини і основоположних свобод, громадянських та політичних прав, протидії незаконному наркообігу, потребують розробки заходи: запобігання поширенню наркотичної субкультури; взаємодії державних органів та інститутів громадянського суспільства із засобами масової інформації для підвищення рівня обізнаності населення та надання об'єктивної, науково обґрунтованої інформації про небезпеки і ризики, пов'язані із вживанням наркотиків; пропаганди та підтримки здорового способу життя, неприйнятного ставлення до наркоманії як асоціального явища тощо.

8. Система заходів спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів є різновидом запобіжної діяльності щодо злочинності загалом та наркозлочинності зокрема.

Така система є комплексом організаційних, виховних, соціальних, правових і медичних запобіжних заходів, що застосовуються залежно від

особи та стадії (підготовки, замаху чи завершення протиправних дій) вчинення злочинну, під час та після відбування покарання засудженими. Заходи соціально-економічного характеру – реалізація комплексних програм з профілактики наркоманії та наркотизму у молодіжному середовищі, програм запобігання злочинам у сфері наркообігу; контроль та надання соціальної допомоги особам, які відбули покарання за вчинення таких чи суміжних з ними злочинів, страждають на наркоманію, сприяння вирішенню їхніх соціально-побутових проблем тощо; культурно-виховного – проведення профілактичних бесід з об'єктами профілактики та доведення до їх відома інформації щодо загроз, які спричиняє вживання наркотиків, суспільної небезпеки наркозлочинів та міри покарання за їх учинення; соціальна реклама, спрямована на протидію немедичному вживанню наркотиків; надання консультативної допомоги в лікуванні наркозалежності; правового – підвищення ефективності запобіжного впливу застосування кримінально-правових норм, що передбачають: відповідальність за схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України), звільнення від покарання з випробуванням тощо; організаційно-управлінського – покращання кадрового потенціалу, методичного та матеріально-технічного забезпечення правоохоронних органів, насамперед підрозділів Національної поліції України, вдосконалення їхньої взаємодії з іншими суб'єктами запобігання цим злочинам, широке залучення до виявлення та запобігання таким злочинам громадськості, вдосконалення системи лікування наркозалежних, створення Інтернет-сайтів та телефону довіри для надання консультативної допомоги наркозалежним та особам, які потерпіли від схиляння до вживання наркотиків тощо.

Розроблено комплекс першочергових заходів щодо виявлення осіб, які вчинили такі злочини чи схильні до цього, вивчення їх особи, поставлення на облік, спостереження та контролю за їх поведінкою і способом життя, усунення причин та умов учинення таких кримінальних правопорушень тощо. Об'єктом виявлення мають бути: наркозалежні особи, особи, які

притягувались за правопорушення у сфері незаконного наркообігу, беруть участь у незаконному розповсюдженні і збуті наркотиків тощо.

Доведено, що віктимологічна профілактика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – це насамперед первинна профілактика вживання наркотиків, яка має важливе значення для ефективного запобігання таким злочинам та повинна проводитися в комплексі з заходами профілактики незаконного обігу наркотиків.

9. Національна поліція України у запобіганні схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів взаємодіє зі Службою безпеки України, Офісом Генерального прокурора, ЦОВВ, що реалізують державну митну політику, політику у сферах захисту державного кордону, обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів та іншими органами виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадськістю, які здійснюють протидію незаконному наркообігу в межах наданих їм законом повноважень. Взаємодія суб'єктів здійснюється в організаційно-управлінській та практичній площині запобігання наркозлочинності за напрямками: реалізація державної антинаркотичної політики; запобігання злочинам у сфері незаконного наркообігу; виявлення, припинення та розслідування наркозлочинів; встановлення, розшук та затримання злочинців; удосконалення нормативно-правової бази протидії наркозлочинності тощо.

Визначено напрями та форми вдосконалення взаємодії суб'єктів запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів:

на *правовому* рівні: нормативно закріпити обов'язок органів досудового розслідування у рамках кримінального провадження забезпечувати виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню злочинів, а також здійснення заходів реагування щодо їх усунення; розмежувати діяльність щодо контролю за обігом наркотиків і протидії їх незаконному обігу та утворити єдиний орган з протидії наркозлочинності;

на *організаційному* рівні: у новій стратегії державної політики щодо наркотиків на період з 2021 р. передбачити заходи встановлення тісної взаємодії Національної поліції та інших суб'єктів запобігання наркозлочинності з компетентними правоохоронними органами зарубіжних країн, міжнародними поліцейськими організаціями (Інтерполом та Європолом), міжурядовими організаціями з протидії зловживання наркотиками тощо;

на *інформаційно-аналітичному* рівні: проведення міжвідомчих наукових досліджень з проблем запобігання та протидії наркозлочинності; вдосконалення нормативно-правового забезпечення взаємодії суб'єктів, у тому числі розроблення спільної інструкції з організації такої взаємодії, у якій мають бути закріплені основні положення щодо організації, принципів, завдань, напрямів та форм взаємодії, її інформаційно-аналітичного забезпечення (створення спільних баз даних про споживачів та осіб, які займаються збутом наркотиків), завдань суб'єктів із виявлення причин та умов злочинів у сфері наркообігу тощо.

Запропоновано доповнити Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявлення та розслідування, затверджену наказом МВС України від 07.07.2017 № 575, положеннями про обов'язок підрозділів поліції виявляти причини та умови, що сприяють їх учиненню; у справах, пов'язаних з учиненням наркозлочинів, залучати до складу слідчо-оперативної групи з розслідування таких злочинів дільничних офіцерів поліції, на території обслуговування яких вчинено кримінальне правопорушення, а також працівників підрозділів ювенальної превенції, якщо підозрюваним чи потерпілим у справі є особа, яка не досягла 18-річного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративно-правова протидія Національною поліцією незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : монографія / Є. Ю. Бараш, Г. В. Шевчук, Є. А. Тараніч, О. М. Стрільців. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 133 с.
2. Александров Ю. В., Гель А. П., Семаков Г. С. Криминологія : курс лекцій. Київ : МАУП, 2002. 296 с.
3. Алексеев А. И. Криминология : курс лекций. М. : Щит - М, 1999. 340 с.
4. Андрушко А. В. Геронтологічна злочинність : криминологічна характеристика та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Ужгород, 2010. 243 с.
5. Антинаркотична профілактика : навч. посіб. / [В. В. Черней, О. М. Стрільців, Е. В. Расюк та ін.] ; за ред. В. В. Чернея. Київ : НАВС, 2013. 180 с.
6. Антонян Ю. М., Волкова Т. Н. Преступность стариков : монография. [2-е изд., испр.]. Рязань : Академия права и управления ФСИН, 2005. 160 с.
7. Антонян Ю. М., Еминов В. Е. Личность преступника и ее формирование. *Актуальные проблемы российского права*. 2015. № 1. С. 107–112.
8. Антонян Ю. М., Князев В. В. Борьба с незаконным оборотом наркотиков за рубежом : монография. М. : Моск. ин-т МВД России, 1999. 210 с.
9. Афанасьев А. А. Организация либо содержание притонов для потребления наркотических средств или психотропных веществ : криминологический и правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Рязань, 2007. 194 с.

10. Бажанов М. И. Избранные труды / [сост. : В. И. Тютюгин, А. А. Байда, Е. В. Харитонов, Е. В. Шевченко] ; отв. ред. В. Я. Таций. Харьков : Право, 2012. 1244 с.
11. Баклан І. В. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчиняються неповнолітніми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 272 с.
12. Балашов А., Извеков С., Веселов В. Борьба с распространением наркотиков в интернете. *RSpectr.com* : АНО "Радиочастотный спектр" : [сайт]. URL: <http://rspectr.com/article/analitika/against-drugs/>
13. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / [биогр. очерк и пер. проф. М. М. Исаева] ; Всесоюз. ин-т юрид. наук НКЮ Союза ССР. М. : Юридиздат НКЮ СССР, 1939. 464 с.
14. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки. *Проблеми законності* : зб. наук. праць. 2009. Вип. 100. С. 306–312. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1331>
15. Борисов В., Пащенко О. До питання про сутність кримінально-правової характеристики злочинів. *Вісник академії правових наук України*. 2005. № 3 (42). С. 180–190.
16. Борисов В. І., Фріс П. Л. Засади сучасної кримінально-правової політики України. *Наукові дослідження*. 2014. Вип. 27. 2014. С. 30–38. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1331>
17. Борьба с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность / [И. П. Лановенко, Т. С. Барило, Ф. Г. Бурчак и др.]. Киев : Наукова думка, 1986. 254 с.
18. Бублейник В. А. Борьба з незаконним збутом наркотичних засобів. Кримінально – правовий і кримінологічний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

19. Бугера О. Вплив засобів масової інформації на процес формування особистості неповнолітнього (за матеріалами соціологічного дослідження). *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 6. С. 117–120.
20. Бурдін В. М. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 1. С. 62–72.
21. Бурлаков В. Н. Уголовное право и личность преступника. СПб. : Санкт-Петерб. гос. ун-т, 2006. 240 с.
22. Бурлаков В. Н., Орехов В. В. Индивидуальное предупреждение преступлений: вопросы теории и практики.. Ленинград : ЛГУ, 1988. 150 с.
23. В цифрах: рейтинг самых коррумпированных стран мира. *ВІТ. Уа* : [сайт]. URL: <https://bit.ua/2017/01/corrupt-world-2016/>
24. Василевич В. В. Поняття кримінологічної характеристики насильницьких злочинів. *Право України*. 1997. № 12. С. 82–84.
25. Василевич В. В., Давидова М. М. Запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів та психотропних речовин Національною поліцією України. *Национальный юридический журнал : теория и практика*. 2019. № 1 (36). С. 95–99.
26. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с.
27. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ : Перун, 2005. 1728 с.
28. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. Київ : Перун, 2002. 1428 с.
29. Веприцький Р. С. Латентність злочинності та шляхи її подолання. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2014. № 1. С. 72–74. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_1_14.pdf

30. Вирок Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 12 квіт. 2018 р. Справа № 326/1337/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73348220>

31. Вирок Богодухівського районного суду Харківської області від 10 груд. 2018 р. Справа №-613/1121/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78434428>

32. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 01 берез. 2017 р. Справа № 129/1755/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/65628837>

33. Вирок Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 29 січ. 2015 р. Справа № 209/1593/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42482457>

34. Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 09 жовт. 2019 р. Справа № 208/5777/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85845325>

35. Вирок Ізмаїльського міськрайонного суду Одеської області від 28 квіт. 2015р. Справа № 500/1823/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/43838213>

36. Вирок Маловисківського районного суду Кіровоградської області від 05 лип. 2018 р. Справа № 392/265/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/75123382>

37. Вирок Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 02 груд. 2015 р. Справа № 303/5696/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/53986648>

38. Вирок Новоукраїнського районного суду Кіровоградської області від 09 лют. 2017 р. Справа № 394/1158/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64609514>

39. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 29 жовт. 2018 р. Справа № 607/6925/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78901853>

40. Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівців від 29 січ. 2018 р. Справа № 726/2102/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71895835>

41. Виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, вчинених з використанням мережі Інтернет : навч.-практ. посіб. / [В. М. Комарницький, В. О. Криволапчук, Б. І. Бараненко та ін.] ; МВС України ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2017. 505 с.

42. Вознюк А. А., Грудзур О. М. Види кримінально-правової характеристики злочину. *Митна справа*. 2014. № 1 (91), ч. 2, кн. 2. С. 63–67.

43. Вознюк А. А., Щирська В. С. Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : монографія. Київ : Освіта України, 2017. 184 с.

44. Вознюк А. А. Поняття та елементи кримінально-правової характеристики злочинів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 154–160.

45. Волощук А. М. Органи державної влади, що протидіють незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія : Юридичні науки. 2011. № 2. С. 215–219. URL: <http://www.stattionline.org.ua>

46. Волощук А. М. Державно-правова політика в сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів: зарубіжний досвід. *Митна справа*. 2011. № 1. С. 8–17.

47. Вплив програм замісної підтримуючої терапії на криміногенну ситуацію у державі : аналіт. звіт за результатами наук. дослідж. / [О. М.

Джужа, О. М. Стрільців, С. В. Дворяк, А. П. Толопіло, В. Г. Ожогова та ін.] ; Одеська правозахисна група «Верітас» ; Нац. акад. внутр. справ. Харків : Права людини, 2012. 81 с.

48. Всесвітній звіт щодо наркотиків за 2017 рік. *ООН* : [сайт]. URL: https://www.unodc.org/unodc/ru/frontpage/2017/June/world-drug-report-2017_-29-5-million-people-globally-suffer-from-drug-use-disorders--opioids-the-most-harmful.html

49. Всесвітній звіт щодо наркотиків за 2018 рік. *ООН* : [сайт]. URL: www.unodc.org/wdr2018/index.html

50. Вяземская А. А. Незаконный оборот наркотиков по уголовному законодательству Российской Федерации (ст. 230-233 ук) и Нидерландов (сравнительно-правовое исследование) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. М., 2015. 253 с.

51. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ : Книга, 2002. 634 с.

52. Гладкова Є. О. Латентність наркозлочинності: основні показники і тренди. Правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (14 черв. 2019 р., м. Харків). Харків, 2019. С. 44–50. URL: https://pp-ss.pro/wp-content/uploads/2019/06/NDI_PPSN_2019-06-14.pdf

53. Глобальна інформаційна мережа Інтернет: джерело наркоманії та наркобізнесу. *Славянський мир* : [сайт]. URL: <http://www.slavmir.ru/arhiv98/sib35noi.htm#3>

54. Глушков В. О., Гриненко І. М., Скулиш В. Є. Наркокорупція : причини, прояви та можливості протидії . *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2011. № 25. С. 153–166.

55. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

56. Головкін Б. М. Загальна характеристика детермінантів злочинності в Україні. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2014. № 1. С. 106–111. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2014_1_21

57. Головкін Б. Типологія корисливих насильницьких злочинців. *Право України*. 2010. № 7. С. 144–150.

58. Голубев В. П., Кудряков Ю. Н., Шамис А. В. Типология осужденных за насильственные преступления и индивидуальная работа с ними : учеб. пособ. М. : ВНИИ МВД СССР, 1985. 51 с.

59. Горох О. П. Покарання за злочин у сфері обігу наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

60. Гузеева О. В. Склонение или пропаганда? *Законность*. 2008. № 2. С. 35–37.

61. Гузеева О. С. Правовые меры по пресечению деятельности интернет – сайтов пронаркологического характера. *Представительная власть — XXI век*. 2008. № 1. URL: <http://www.pvlast.ru/archive/index.444.php>

62. Гумин А. М. Проблемы борьбы с наркотизмом среди осужденных в исправительно-трудовых колониях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Киев, 1997. 380 с.

63. Гуров А. И., Виноградская Т. М., Калач Б. Ф. Современные технологии в наркобизнесе. *НАРКОТИКИ.РУ* : [сайт]. URL: http://www.narkotiki.ru/5_5553.htm

64. Давидова М. М. Актуальні проблеми схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Актуальні проблеми кримінального права* : тези доп. VIII міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті професора П. П. Михайленка. (Київ, 16 листоп. 2017 р.). Київ, 2017. С. 129–132.

65. Давидова М. М. Державна політика щодо запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів в Україні та Нідерландах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 335–344.

66. Давидова М. М. Детермінанти схиляння до вживання наркотичних

засобів. *Злочинність у глобалізованому світі* : матеріали XVI Всеукр. кримінол. конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених. (Харків, 12 груд. 2017 р.). Харків, 2017. С. 101–103.

67. Давидова М. М. Кримінально-правова характеристика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 4 (101). С. 156–168.

68. Давидова М. М. Кримінально-правова характеристика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Злочинність в Україні : сучасні тенденції та чинники* : матеріали міжвід. круглого столу, присвяч. пам'яті професора Лихолоба В. Г. (Київ, 23 груд. 2016 р.). Київ, 2016. С. 112–116.

69. Давидова М. М. Незаконне рекламування наркотичних засобів як загроза національній безпеці України. *Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., присвячений 25 річниці створення СБУ (Київ, 17 берез. 2017 р.). Київ, 2017. С. 142–143.

70. Давидова М. М. Порівняльний аналіз антинаркотичного законодавства Нідерландів та України. *Кримінологічна теорія і практика : досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. конф., присвяч. до 40-річчя з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права. (Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ, 2017. С. 43–48.

71. Давидова М. М. Реклама та пропаганда наркотиків як схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Закарпатські правові читання* : матеріали IX Міжн. наук.-практ. конф. (Ужгород, 20–22 квіт. 2017 р.). Ужгород, 2017. С. 393–397.

72. Давидова М. М. Схиляння до вживання наркотичних засобів в мережі Інтернет. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України* : матеріали круг. столу. (Харків, 26 трав. 2017

р.). Харків, 2017. С. 143–146.

73. Давидова М. М. Чи потрібна Україні легалізація наркотиків? *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круг. столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.). Київ, 2018. С. 196–200.

74. Данилевська Ю. О., Каменський Д. В. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення : проблеми кримінально-правової кваліфікації : практ. посіб. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. 288 с.

75. Даньшин И. Н. Введение в криминологическую науку : монографія. Харьков : Право, 1998. 144 с.

76. Джужа А. О. Віктимологічні засади запобігання злочинам в Україні: теорія та практика. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 400 с.

77. Джужа А. О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. 301с.

78. Джужа О. М. Запобігання злочинам: кримінологічно-віктимологічна парадигма : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. 331 с.

79. Джужа О. М., Іванов Ю. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Паливода А. В., 2006. 264 с.

80. Джужа О. М., Моїсєєв Є. М. Проблеми кримінальної віктимології (кримінологічний, психологічний та пенітенціарні аспекти) : монографія. Київ : Правник ; Нац. акад. внутр. справ України, 1998. 84 с.

81. Джужа О. М. Кримінологічна характеристика та типологія осіб, які поширюють ВІЛ-інфекцію. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Вип. 2. 2000. С. 169–177.

82. Доброрез І. О. Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим) : монографія. Сімферополь : Крим. навч.-педагог. держ. вид-во, 2006. 200 с.

83. Доватур А. И. «Политика» Аристотеля. *Аристотель. Сочинения* : в 4 т. / [пер. с древнегреч.] ; общ. ред. А. И. Доватура. М., 1983. Т. 4. С. 38–57. (Филос. наследие. Т. 90).

84. Догель Я. С. Проблема типологии и классификации личности неосторожных преступников. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1978. Вып. 28. С. 39–45.

85. Долгова А. И., Ермаков В. Д., Беляева Н. В. Проблемы типологии несовершеннолетних преступников. *Вопросы борьбы с преступностью*. 1976. Вып. 24. С. 15–22.

86. Дроздов О. М. Національна стратегія боротьби з наркотиками – невід’ємна складова частина світової політики протидії наркозлочинності 2012. *Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками* : [сайт]. URL: <http://narko.gov.ua/komnarko/uk>

87. Єдина конвенція Організації Об’єднаних Націй про наркотичні засоби від 30 березня 1961 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_177

88. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

89. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820

90. Женунтій В. І., Бабенко А. М. Незаконне культивування наркотиковмісних рослин: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти, запобігання : монографія / ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. Донецьк : Вебер (Донецька філія), 2009. 222 с.

91. Загально-соціальна і спеціальна профілактика наркоманії та ВІЛ/СНІДу : навч.-метод. посіб. / О. М. Джужа, О. Ф. Гіда, Г. І. Піщенко, С. М. Корецький ; за ред. О. М. Джужи. Київ : НАВСУ, 2004. 80 с.

92. Зазимко О. І. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання подружнім вбивствам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2010. 218 с.
93. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика : [у 3 кн.]. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 1. Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. 424 с.
94. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології : теорія і практика: [у 3 кн.]. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2. Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.
95. Закон про Опіум. Нідерланди. *Opiumwet. Staatsblad*. 1928. № 167. URL: http://wetten.overheid.nl/BWBR0001941/geldigheidsdatum_09-05-2014/informatie
96. Заросинський Ю. Наркоманія: стан і проблеми боротьби з нею на сучасному етапі. Право України. 2007. № 8. С. 61–64.
97. Зелинский А. Ф. Криминология : курс лекций / МВД Украины ; Ун-т внутренних дел. Харьков : Прапор, 1996. 260 с.
98. Зуйков Г. Г. Поиск преступников по признакам способов совершения преступления. М. : НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1970. 191 с.
99. Игошев К. Є. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. Горький : Горьк. ВШ МВД СССР, 1974. 168 с.
100. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. [2-ге вид., доповн. та перероб]. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2008. 292 с.
101. Кальман А. Г. Криминологическая характеристика, детерминация и предупреждение изнасилований : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 1986. 23 с.
102. Кальченко Т. Л. Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні спеціальними органами та установами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2003. 222 с.

103. Карпенко Э. М. Запобігання незаконному обігу наркотичних засобів міжнародними правоохоронними організаціями (на матеріалах інтерполу та європолу) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 249 с.

104. Клименко Т. М. Ответственность за незаконный оборот наркотиков по российскому и европейскому законодательству. *Вектор науки ТГУ*. 2010. №3(3). С. 94–96.

105. Ковальчук В. П. Загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання наркотизму. Митна справа. 2014. № 2(2.1). С. 77-84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2014_2%282.1%29__16

106. Козаченко О. В., Мирошніченко Н. А. Кримінально-правові проблеми боротьби з розповсюдженням наркоманії : навч. посіб. Одеса : Юрид. літ., 2005. 156 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3091pdf>

107. Козлов А. Н. Понятие преступления. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. 520 с.

108. Комплексный план мероприятий, направленных на принятие эффективных мер по противодействию незаконному обороту наркотиков, профилактике их потребления, в том числе среди детей и молодежи, социальной реабилитации лиц, больных наркоманией, на 2019 – 2020 годы : утв. Зам. Премьер – министра Республики Беларусь 21 марта 2019 г. № 33/202-98/183. URL:

https://www.grsu.by/images/Documents/Metodicheskiy%20kabinet/16158_0.pdf

109. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин : підпис. 20 груд. 1988 р. ; ратифікована 25 квіт. 1991 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_096

110. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про психотропні речовини : підпис. 21 лют. 1971 р. ; ратифікована 27 жовт. 1978 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_176

111. Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : сб. материалов : в 3 кн. / [кол. сост.: В. В. Голина, М. Г. Колодяжный] ; под ред. В. В. Голины ; Нац. акад. прав. наук Украины ; НИИ изучения проблем преступности им. акад. В. В. Сташиса. Киев : Ред. журн. «Право Украины» ; Харьков : Право, 2013. Кн. 1. 188 с.

112. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96->

113. Коржанський М. І. Кваліфікація злочинів : навч. посіб. [2-ге вид.]. Київ : Атіка, 2002. 640 с.

114. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину : монографія. Дніпропетровськ : Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2005. 352 с.

115. Коцюбинська Ю. М., Давидова М. М. Віктимологічні аспекти схиляння до вживання наркотиків. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи* : матеріали міжн. наук.-практ. круглого столу (Київ, 14 лист. 2019 р.). Київ, 2019. С. 65–67.

116. Коцюбинська Ю. М., Давидова М. М. Лікування наркоманії як засіб профілактики незаконного обігу наркотиків в Україні. *Збірник тез круглого столу, присвяченого 71-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2019 р.)*. Київ, 2020. С. 132–133.

117. Кочарян А. Б., Гущина Н. І. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі : навч.-метод. посіб. Київ, 2011. 100 с. URL: <http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/1547/1/Internet.pdf>

118. Криминология : учебник / под ред. акад. В. Н. Кудрявцева, проф. В. Е. Эминова. [3-е изд., перераб. и доп.]. М. : Юристъ, 2005. 734 с.

119. Криминология : учебник для вузов / под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. [2-е изд., перераб. и доп.]. М. : НОРМА, 2003. 848 с.

120. Криминология : учебник / под ред. В. Н. Кудрявцева, В. Е. Эминова. М. : Юрист, 1995. 511 с.

121. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / [В. І. Борисов, В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І.

Борисова, В. І. Тютюгіна. [5-те вид., переробл. і допов.]. Харків : Право, 2015. 528 с.

122. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. [2-е вид., перероб. і допов.]. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

123. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / [О. М. Алієва, Л. К. Гаврильченко, Т. О. Гончар та ін.] ; за заг. ред. Є. Л. Стрельцова. [4-е вид., перероб. і доповн.]. Харків : Одиссей, 2009. 328 с.

124. Кримінальне право України : загальна частина : підручник / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кравченко та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. [3-тє вид., перероб. і доп.]. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 495 с.

125. Кримінальне право України : загальна частина : підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / [М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.] ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ, Харків : Юрінком Інтер – Право, 2002. 416 с.

126. Кримінальне право України : загальна частина : підручник для студентів юрид. вузів і фак. / [Г. В. Андрусів, П. П. Андрушко, В. В. Бенківський та ін.] ; за заг. ред. П. С. Матишевського та ін. Київ : Юрінком Інтер, 512 с.

127. Кримінальне право України. Загальна частина : збірник схем : у 2 ч. / М. П. Пихтін, В. О. Миронова, А. О. Ямкова, С. В. Крючек. Харків : Харків юридичний, 2011. Ч. 1. 204 с.

128. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / за ред. О. М. Омельчука. Київ : Алерта ; КНТ ; ЦуЛ, 2010. 208 с.

129. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. [5-те вид., переробл. та допов.]. Київ : Атіка, 2009. 744 с.

130. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник : у 4 т. / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. [4-те вид., переробл. і допов.]. Харків : Право, 2010. 608 с.

131. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / [Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

132. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.] ; за заг. ред. Б. В. Сташиса, В. Я. Тація. [4-те вид., доповн.]. Харків : Одиссей, 2008. 1208 с.

133. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [9-те вид., переробл. та допов.]. Київ : Юридична думка, 2012. 1316 с.

134. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. [7-ме вид., переробл. і допов.]. Київ : Юридична думка, 2010. 1288 с.

135. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. : наук.-практ. комент. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Каннон ; А.С.К., 2003. 1104 с.

136. Кримінальний кодекс України : коментар. Розділ 13. Онуфріївська районна бібліотека : [сайт]. URL: <https://www.sites.google.com/site/onuflib/komentar-kriminalnogo-kodeksu-ukraieni/rozdil-13-kk-komentar>

137. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI ; із останніми змінами, внесеними згідно із Законом № 1492-VIII від 07 верес. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

138. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинених із залученням неповнолітніх та щодо неповнолітніх : монографія / А. В. Савченко, І. А. Вартилицька, О. О. Семенюк, О. О. Луцак. Київ : НАВС, 2016. 267 с.

139. Кримінологічна віктимологія : навч. посіб. / [Є. М. Моїсєєв, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.] ; за заг. ред. проф. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2006. 352 с.
140. Кримінологічний словник-довідник / автори-упорядники : С. Ф. Денисов, М. В. Пузиревський. Чернігів : Десна Поліграф, 2019. 392 с.
141. Кримінологія : Загальна та Особлива частини : підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів / І. М. Даньшин, В. В. Голіна, О. Г. Кальман, О. В. Лисодєд ; за ред. професор. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.
142. Кримінологія : навч. посіб. / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, Ю. Ф. Іванов, П. М. Опанасенко, В. Г. Пшеничний, В. Г. Сюравичик] ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Прецедент, 2006. 198 с.
143. Кримінологія : навч.-метод. посіб. / [В. В. Василевич, Т. Л. Кальченко, Н. В. Кулакова та ін.] ; за ред. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2008. 316 с.
144. Кримінологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / [О. М. Джужа, Я. О. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
145. Кудрявцев В. Н. Всесоюзному институту по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности – 10 лет. *Вопросы борьбы с преступностью*. М., 1975. Вып. 20. С. 3–13.
146. Кудрявцев В. Н. Причинность в криминологии. (О структуре индивидуального преступного поведения). М. : Юрид. лит., 1968. 176 с.
147. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. М. : Госюриздат, 1960. 244 с.
148. Кулик О. Г., Наумова І. В., Бова А. А. Злочинність в Україні : фактори, тенденції, протидія (2002 – 2014 рр.) : монографія. Київ : ДНДІ МВС України, 2015. 364 с.

149. Курченко В. Н. Противодействие незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ : уголовно-правовой и уголовно-процессуальные аспекты : науч.-практ. изд. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. 427 с.

150. Ландіна А. В. Кримінально-правова охорона моральності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.

151. Лашук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.

152. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2001. 39 с.

153. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (кримінологічний аспект) : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2001. 414 с.

154. Литвак О. М., Однолько І. В. Запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2012. 268 с.

155. Литвинов О. М. Про галузеві характеристики злочинів взагалі та кримінологічну характеристику зокрема. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2010. № 4. С. 581–586. URL: <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10lomkxz.pdf>

156. Личко А. Е., Битенский В. С. Подростковая наркология. М. : Медицина, 1991. 301 с.

157. Личность преступника / [редкол. : В. Н. Кудрявцев, Г. М. Миньковский, А. Б. Сахаров]. М. : Юрид. лит., 1975. 272 с.

158. Лосич С. В. Кримінальна відповідальність за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2013. 20 с.

159. Лукьянов В. В., Сучков Ю. И. Некоторые условия, способствующие совершению контрабанды, и меры по их ликвидации.

Вестник ЛГУ. Серия 6. 1988. Вып. 2. С. 91–95.

160. Магарин Н. С., Бараненко Д. В. Субъект преступления по новому уголовному законодательству Украины : монография / под ред. Е. Л. Стрельцова. Одесса : Астропринт, 2001. 104 с.

161. Майоров А. А., Милинин В. Б. Наркотики : преступность и преступления : науч.-практ. изд. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. 290 с.

162. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Київ : А. С. К., 2001. 352 с.

163. Мирошниченко Н. А., Музыка А. А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией. Киев ; Одесса : Высшая школа, 1988. 298 с.

164. Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.

165. Морген Ф. М. Правда о Голландии и наркотика. *LiveJournal*. 2007. 30 сентября. URL: <http://fritzmorgen.livejournal.com/49687.html>

166. Мошенська Л. В. Наркотична залежність : причини та наслідки. *Вісник Черкаського університету*. 2011. Вип. 196, ч. 2. С. 91–94.

167. Музыка А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. Київ : Логос, 1998. 324 с.

168. Музыка А. А., Горох О. П. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів : монографія. Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права, 2010. 224 с.

169. Музыка А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину : теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.

170. Музыка А. А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1998. 44 с.

171. Музыка А. А. Квалификация органами внутренних дел преступлений, совершаемых на почве наркомании : учеб. пособ. Київ : НИИ РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1988. 88 с.

172. Наден О. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.

173. Назар Ю. С. Взаємодія територіальних органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2006. 210 с.

174. Наркозлочинність : кримінологічна характеристика та запобігання : наук.-практ. посіб. / [А. А. Бова, В. І. Женунтій, А. П. Закалюк, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко, А. П. Науменко] ; за ред. А. П. Закалюка. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 294 с.

175. Наркологічна служба Миколаївської області (1950-2008 рр.) / А. Ф. Кісельов, С. Г. Хотіна, П. І. Римар, М. Г. Іванов. Миколаїв : МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2008. 170 с.

176. Наркомания в Украине продолжает устанавливать печальные рекорды. *Свободная пресса* : [сайт]. URL: <http://inpress.ua/ru/society/24456-narkomaniya-v-ukraine-prodolzhaet-ustanavlivat-pechalnye-rekordy>

177. *Наркотики : социальные, медицинские и правовые аспекты* : справочник / [сост. И. М. Кузнецов, С. К. Купрейчик]. Минск : Новое знание, 2001. 400 с.

178. Наумов А. В. Российское уголовное право. Общая часть : курс лекций. М. : БЕК, 1996. 560 с.

179. Національний звіт за 2015 рік щодо наркотичної ситуації в Україні / Державна установа «Український моніторинговий та медичний центр з наркотиків та алкоголю МОЗ України». Київ, 2015. URL: <http://aph.org.ua/wp-content/uploads/2017/11/National-report-2017.pdf>

180. Національний звіт за 2017 рік щодо наркотичної ситуації в Україні (за даними 2016 року). Поглиблений огляд наркоситуації в Україні. URL: <http://www.ummcda.org.ua>

181. Національний звіт за 2018 рік щодо наркотичної ситуації в Україні (за даними 2017 року). URL: https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/NACZIONALNYJ_ZVIT_2018.pdf
182. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты. М. : НОРМА, 2001. 113 с.
183. Оболенцев В. Ф. Латентна злочинність : проблеми теорії та практики попередження. Харків : Вапнярчук Н. М., 2005. 128 с.
184. Огляд роботи зі споживачами ін'єкційних наркотиків в Україні в контексті боротьби з епідемією ВІЛ/СНІД / [Л. Амджадін та ін.] ; Центр соц. експертиз Ін-ту соціології НАН України. Київ : [б. в.], 2005. 172 с.
185. ООН : [сайт]. URL: <https://www.un.org/ru/sections/general/documents/index.html>
186. Опыт Италии в борьбе с наркоманией. *РИА НОВОСТИ* : [сайт]. URL: https://ria.ru/beznarko_help/20131029/849137910.html
187. Опыт США в борьбе с наркоманией. *РИА НОВОСТИ* : [сайт]. URL : https://ria.ru/beznarko_help/20110627/393838957.html
188. Організація роботи з попередження вживання психоактивних речовин серед учнівської та студентської молоді : метод. реком. / [уклад. Т. С. Бєглова, О. Л. Брусенко, Т. В. Журавель] ; за ред. Т. В. Журавель. Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2013. 86 с.
189. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) : монографія / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош ; Ін-т вивчення проблем злочинності ; Академія прав. наук України. Харків : Право, 2005. 255 с.
190. Острогляд О. В. Ефективність кримінального закону, як елемент ефективності кримінально-правової політики України. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (13 лист. 2015 року). Одеса : ОДУВС, 2015. 202 с.
191. Офіційний звіт Генеральної Асамблеї ООН. *UN. ORG* : *ООН* : [сайт]. URL: <https://www.unodc.org/documents/postungass2016/outcome/V16033>

03-R.pdf

192. Павленко Р. М. Попередження органами внутрішніх справ незаконного виробництва наркотичних засобів та психотропних речовин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 200 с.

193. Павлов В. Г. Субъект преступления и уголовная ответственность : монография. СПб. : Лань ; Санкт-Петербург. ун-т МВД России, 2000. 192 с.

194. Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики : принят 6 июня 2001 г. ; вступает в силу 01 сентября 2002 года. Объявлен решением Президента Республики от 26 июня 2001 г. № 1099 ; (с изм. и доп.). URL: http://estonia.news-city.info/docs/sistemasw/dok_iegdab/page6.htm

195. Петренко О. І. Кримінальна відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.

196. Підгорний Б. А. Суб'єкти, що забезпечують адміністрування протидії незаконного обігу синтетичних наркотичних засобів. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2014_1_21

197. План заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовт. 2017 р. № 1106. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF>

198. Подоляка А. М. Взаємодія державних органів в охороні громадського порядку. *Форум права : електрон. наук. фахове вид.* 2009. № 2. С. 338–344.

199. Позднякова М. Е. Механизм приобщения к наркотикам. *Наркомания как форма девиантного поведения* / под общ. ред. М. Е. Поздняковой. М., 1997. С. 5–12.

200. Пономаренко Ю. Г. Типологія злочинців у сфері незаконного

наркообігу. *Право і безпека*. 2003. Вип. 4. С. 153–156.

201. Попередження незаконного обігу наркотичних засобів серед неповнолітніх : посібник / за ред. Я. Ю. Кондратьєва ; МВС України ; НАВСУ ; Управління кримінальної поліції у справах неповнолітніх МВС України. Київ, 2005. 311 с.

202. Практична робота Швеції у боротьбі з наркотиками в 20 столітті. *РИА Новости* : [сайт]. URL: https://ria.ru/beznarko_help/20111125/497909088.html

203. Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі : Закон України від 1 груд. 1994 р. № 264/94-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/264/94-%D0%B2%D1%80>

204. Про внесення доповнень і змін до деяких законодавчих актів Української РСР : указ Президії Верховної Ради Української РСР від 17 черв. 1974 р. № 2718. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2718-08>

205. Про внесення змін до Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» : Закон України від 15 лют. 1995 р. № 64/95. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/863-14>

206. Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність : постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 27 лют. 2004 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-04>

207. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>

208. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції : наказ МВС України від 28 лип. 2017 р. № 650. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17>

209. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ МВС України від 19 груд. 2018 р. № z0686-18. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/z0686-18>

210. Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії дільничних інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України та дільничних офіцерів поліції Національної поліції України : наказ МВС України від 04 серп. 2017 р. № 689. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1083-17>

211. Про затвердження Інструкції про порядок виявлення та постановки на облік осіб, які незаконно вживають наркотичні засоби або психотропні речовини : наказ МОЗ України, МВС України, ГПУ України, МЮУ від 10 жовт. 1997 р. № 306/680/21/66/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0534-97>

212. Про затвердження Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів : постанова Кабінету Міністрів України від 6 трав. 2000 р. № 770. *Офіційний вісник України*. 2000. № 19. Ст. 789.

213. Про затвердження плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку Україна-2020 : розпорядження Кабінету Міністрів України від 04 берез. 2015 р. № 213-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-2015-%D1%80>

214. Про затвердження Положення про Департамент протидії наркозлочинності Національної поліції України : наказ Національної поліції України від 17 листоп. 2015 р. № 95. *Єдиний загальнодержавний публічний ресурс законодавчих та нормативно-правових актів, які стосуються діяльності поліцейських* : [сайт]. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/>

215. Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України : постанова Кабінету Міністрів України від 25 берез. 2015 р. № 267. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF>

216. Про затвердження Порядку ведення обліку дітей шкільного віку та учнів : постанова Кабінету Міністрів України від 13 верес. 2017 р. № 684. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-%D0%BF>

217. Про затвердження Порядку проведення замісної підтримувальної терапії хворих з опіоїдною залежністю : наказ МОЗ України від 27 берез. 2012 р. № 200. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0889-12>

218. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними : Закон України від 15 лют. 1995 р. № 62/95-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80>

219. Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори : Закон України від 15 лют. 1995 р. № 60/95-ВР ; в ред. Закону № 530-V від 22 груд. 2006 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80>

220. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379.

221. Про основи національної безпеки України : Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII ; станом на 21 черв. 2018 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>

222. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : постановою Пленуму Верховного Суду України від 3 черв. 2005 р. № 7. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05>

223. Про приєднання України до Розширеної часткової угоди Ради Європи про створення Групи зі співробітництва в боротьбі проти зловживання наркотиками та їх незаконного обігу (Група Помпиду) : проект Закону України. *Міністерство охорони здоров'я* : [сайт]. URL: <https://moz.gov.ua/article/public-discussions-archive/proekt-zakonu-ukraini-pro-priednannja-ukraini-do-rozshirenoi-chastkovo-ugodi-radi-evropi-pro-stvorennja-grupi-zi-spivrobitnictva-v-borotbi-proti-zlovzhivannja-narkotikami-ta-ih-nezakonnogo-obigu-grupa-pompidu>

224. Про пробацію : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 160-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/160-viii>

225. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1697-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

226. Про профілактику правопорушень : проект Закону України від трав. 2006 року, підготовлений В. І. Маєвським. *Судова влада України* : [сайт]. URL: <http://cv.court.gov.ua/tu26/6/2358>

227. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 верес. 2014 р. № 1678-VII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18>

228. Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк : Закон України від 17 берез. 2011 р. № 3160-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3160-17>

229. Про стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року : указ Президента України від 27 верес. 2013 р. № 532/2013. *Офіційний вісник України*. 2013. № 76. Ст. 2815.

230. Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квіт. 2002 р. *Вісник Верховного Суду України*. 2002. № 4. С. 10–21.

231. Про схвалення Концепції створення системи моніторингу ситуації у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовт. 2011 р. № 1193-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1193-2011-%D1%80>

232. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серп. 2013 р. № 735-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/735-2013-p>

233. Про схвалення Стратегії подолання бідності : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 берез. 2016 р. № 161-р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#n10>

234. Прокументов Л. М., Шеслер А. В. Криминология. Общая часть : учебник. Томск : ДиВо, 2007. 230 с.

235. Профілактика злочинів : підручник / [О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Г. Гіда та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужи. Київ : Атіка, 2011. 720 с.

236. Профілактика поширення наркозалежності серед молоді : навч.-метод. посіб. / під ред. В. В. Бурлаки. Київ : Герб, 2008. 224 с. URL: <http://psychiatry.ua/books/youth/paper4.htm>

237. Прохорова М. Л. Наркотизм : уголовно-правовое и криминологическое исследование. СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. 287 с.

238. Пчолкін В. Д. Поняття, сутність та завдання взаємодії оперативних підрозділів органів внутрішніх справ. *Проблеми взаємодії територіальних і*

транспортних органів внутрішніх справ у попередженні та розкритті злочинів : тези доп. наук.-практ. конф. (23 трав. 2003 р.). Львів, 2004. С. 93–104.

239. Пшеничний В. Г. Запобігання поширенню наркотизму в Україні (кримінологічна та кримінально-правова характеристика) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 209 с.

240. Раєцька Л. В. Детермінанти поширення наркоманії в Україні. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. № 17. С. 284–290. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./bozk/2007/17text/g17_26.htm

241. Раєцька Л. В. Кримінологічні засади протидії наркоманії в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 230 с.

242. Расюк Е. В. Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональному наркобізнесу в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 324 с.

243. Рівень вживання наркотиків в Україні – загроза національній безпеці – експерти. *Радіо Свобода* : [сайт]. URL: <http://www.radiosvoboda.org/a/27959447.html>

244. Русско-украинский словарь юридической терминологии / под общ. ред. Б. М. Бабия. Київ : Наукова думка, 1985. 406 с.

245. С 1 января 2015 года вступил в силу Декрет Президента Республики Беларусь от 28.12.2014 № 6 «О неотложных мерах по противодействию незаконному обороту наркотиков». *Узденский районный исполнительный комитет* : [сайт]. URL: <http://www.uzda.gov.by/ru/nadzor/view/s-1-janvarja-2015-goda-vstupil-v-silu-dekret-prezidenta-respubliki-belarus-ot-28122014-6-o-neotlozhnykh-merax-9199/>

246. Савченко А. В., Кузнєцов В. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. Київ : Паливода А. В. , 2005. 640 с.

247. Савченко А. В., Стрільців О. М. Кримінально-правова протидія незаконному обігу наркотиків : міжнародні та національні стандарти :

посібник / за ред. В. В. Коваленка. Київ : НАВС, 2014. 146 с.

248. Савченко А. В., Шуляк Ю. Л. Кримінальне право України. Загальна частина (у схематичних діаграмах) : посібник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доц. В. В. Чернея. Київ : Інтерсервіс, 2013. 160 с.

249. Сафронов С. О. Виявлення фактів схиляння особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : оперативно-розшукові аспекти. *Порталус* : [сайт]. URL: https://portalus.ru/modules/theoryoflaw/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1406744988&archive=&start_from=&ucat=17&

250. Сафронов С. О. Організаційно-тактичні засади використання агентурного апарату у напрямку виявлення фактів схиляння особи до вживання наркотичних засобів. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2015. Спец. вип. № 4 (71) т. С. 251–260.

251. Сахаров А. Б. О личности преступника и причинах преступности в СССР. Москва : Госюриздат. 1961. 279 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/1935826/>

252. Сахаров А. Б. Личность преступника и типология преступников. *Социалистическая законность*. 1973. № 3. С. 19–24.

253. Свеженцева Ю. А. Социокультурные аспекты приобщения к наркотикам : качественный анализ проблемы. *Молодёжь и наркотики (социология наркотизма)* / под ред. В. А. Соболева, И. П. Рущенко. Харьков, 2000. С. 84–129.

254. Свистельник М. О., Баранова А. В. Інформація про наркотичні засоби в мережі інтернет, як чинник правопорушень неповнолітніх. *Правові новели* : наук.-вироб. журн. 2014. № 2. С. 111–115.

255. Свірін М. О. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (поняття та особливості кваліфікації). *Наука і правоохорона*. 2015. № 3 (29). С. 126–132.

256. Свірін М. О., Давидова М. М. Міжнародний досвід у запобіганні злочинності та перспективи його використання в Україні. *Наука і правоохорона*. 2016. № 2 (32). С. 109–117.

257. Свірін М. О., Давидова М. М. Напрями діяльності Національної поліції України щодо запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круг. столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ, 2019. С. 148–151.

258. Свірін М. О., Давидова М. М. Теоретико-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері протидії та запобігання незаконному наркообігу. *Наука і правоохорона*. 2018. № 1 (39). С. 303–312.

259. Сердюк О. О. Наркотизм як соціальне явище: його тенденції та напрямки профілактики : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.03. Харків, 2003. 20 с.

260. Смертельный диагноз. 70 процентов американцев сидят на «легальных наркотиках». *Версия* : [сайт]. URL: <https://versia.ru/70-procentov-amerikancev-sidyat-na-legalnyh-narkotikah>

261. Смитиенко В. Н. Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР. Київ : Выща школа, 1989. 243 с.

262. Соловьев Е. «Вышка» за героин. *Российская газета* : Федеральный выпуск. 2009. № 5077 (253). 30 декабря. URL: <http://www.rg.ru/2009/12/30/geroin.html>

263. Соціологічні дослідження наркотизму. Розділ 2. *Профілактика поширення наркозалежності серед молоді* : навч.-метод. посіб. / під ред. В. В. Бурлаки. Київ : Герб, 2008. 224 с. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/G1ujUWAXRSkRN6gXYsf05Shj0aGp_-fA%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/G1ujUWAXRSkRN6gXYsf05Shj0aGp_-fA%20(1).pdf)

264. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. *Генеральна прокуратура України* : [сайт]. URL: <https://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

265. Ступник Я. В. Механізм протидії наркозлочинності : кримінологічні засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 213 с.

266. Судебник 1550 г. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5. П–С. URL: http://leksika.com.ua/17481225/legal/sudebnik_1550

267. *Судова влада України* : [сайт]. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2018

268. Таций В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве : учеб. пособ. Харьков : Выща шк., изд-во при ХГУ, 1988. 198 с.

269. Тимошенко В. А., Яценко В. А. Державна політика у сфері контролю за наркотиками : стан та проблеми : аналіт. огляд. Київ : Держ. служба України з контролю за наркотиками, 2012. 31 с.

270. Туляков В. О. Вчення про жертву злочину: соціальні та правові основи : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2001. 484 с.

271. Уголовный кодекс Республики Казахстан : принят 3 июля 2014 года ; с изм. и доп. по состоянию на 04 марта 2020 г. URL: https://online.zakon.kz/Lawyer/?m=s#text=уголовный кодекс казахстан&spos=1&tSynonym=-1&tShort=-1&tSuffix=1&swhere=3&doclist_pos=0&sel_item=31575252

272. Уголовный кодекс Грузии : принят 22 июля 1999 г. ; введен в действие с 1 июня 2000 г. ; с изм. и доп. *Юридическая Россия* : [сайт]. URL: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241370&subID=100095257,100095259,100095268,100095572#text>

273. Уголовный кодекс Испании / под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой, Ф. М. Решетникова. Москва : ЗЕРЦАЛО, 1998. 218 с.

274. Уголовный кодекс Киргизской Республики : принят 2 февраля 2017 г. ; с изм. и доп. URL: <http://medialawca.org/posts/03-04-2013/60401.html>

275. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики : принят на 5-й сессии Всекитайского собрания народных представителей шестого созыва 14 марта 1997 г. URL: <http://ru.china-embassy.org/rus/zfhz/zgflyd/t1330730.htm>

276. Уголовный кодекс Латвийской Республики : принят 8 июля 1998 года ; введен в действие с 1 апреля 1999 года ; с изм. и доп. *Юридическая Россия* : [сайт]. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243424&subID=100106935,100106943,100106967#text>

277. Уголовный кодекс Литовской Республики : утв. 26 сентября 2000 г. ; с изм. и доп. *Юридическая Россия* : [сайт]. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243877&subID=10010773510010773>

278. Уголовный кодекс Республики Азербайджан : утв. Законом Азербайджанской Республики от 30 декабря 1999 г. ; вступил в силу с 1 сентября 2000 г. ; с изм. и доп. *Юридическая Россия* : [сайт]. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242908&subID=100104131,100104133,100104143,100104739,100104760>

279. Уголовный кодекс Республики Беларусь : принят 9 июля 1999 г. № 275-З ; с изм. и доп. *Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь* : [сайт]. URL: <http://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275>

280. Уголовный кодекс Республики Молдова : принят Парламентом Республики Молдова 18 апреля 2002 г. ; введен в действие 21 июня 2002 года. *Юридическая Россия* : [сайт]. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241144&subID=100093634,100093636,100094102,100094601>

281. Уголовный кодекс Республики Таджикистан : принят 21 мая 1998 г. ; с изм. и доп. URL: <http://ugolovnykodeks.ru/2011/11/ugolovnyj-kodeks-respubliki-tadzhikistan>

282. Уголовный кодекс Республики Туркменистан : принят 12 июня 1997 года N222-1. URL: http://www.untuk.org/publications/legislation/ug_kod/

283. Уголовный кодекс Республики Узбекистан : утв. Законом РУз от

22 сентября 1994 г. № 2012-XII ; введен в действие с 01 апреля 1995 г. ; с изм и доп. URL: http://www.lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=111457

284. Уголовный кодекс Республики Чехия : принят 8 января 2009 г. ; вступил в силу 1 января 2010 г. URL: <http://www.ejtn.eu/PageFiles/6533/Criminal Code of the Czech Republic.pdf>

285. Уголовный кодекс Российской Федерации : принят Государственной Думой 24 мая 1996 г. ; одобрен Советом Федерации 5 июня 1996 г. ; с изм. и доп. *Законодательная база Российской Федерации* : [сайт]. URL: <http://zakonbase.ru/ugolovnyj-kodeks>

286. Уголовный кодекс Франции : принят 1 января 1992 г ; вступил в силу с 1 марта 1994 г. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. 648 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/379964/>

287. Уголовный кодекс Республики Армения = The Armenian Penal Code : принят Законом Респ. Армения от 18 апр. 2003 г. ; введ. в действие 1 авг. 2003 г. / [науч. ред. Е. Р. Азаряна, Н. И. Мацнева ; пер. с арм. Р. З. Авакяна]. СПб. : Изд-во Р. Асланова "Юрид. центр Пресс", 2004 (СПб : ГУП Тип. "Наука"). 446 с.

288. Уголовный кодекс Республики Болгария = The Bulgarian Penal Code / [науч. ред. А. И. Лукашова ; вступ. ст. Й. И. Айдарова ; пер. с болг. Д. В. Милушева]. СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. 296 с.

289. Узаконений наркотик, або Українські реалії метадонової програми. *Юрінком Інтер* : [сайт]. URL: https://yurincom.com/legal_practice/analitichna_yurysprudentsiia/uzakonenyj-narkotyk-abo-ukrainski-realii-metadonovoi-prohramy/

290. Устименко В. В. Специальный субъект преступления : монография. Харьков : Высш. шк., 1989. 103 с.

291. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та система заходів з його охорони : монографія. Київ : Атіка, 2004. 280 с.

292. Философский словарь / под ред. И. Т.Фролова. [7-е изд., перераб. и доп.]. Москва : Республика, 2001. 719 с.
293. Фіалка М. І. До проблеми визначення змісту терміна «кримінологічна характеристика злочинності». *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2015. № 1 (9). С. 237–246.
294. Франк Л. В. Потерпевший от преступления и проблемы советской виктимологии. Душанбе : Ирфон, 1977. 240 с.
295. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
296. Хатню Ю. А. Взаємодія органів внутрішніх справ з органами служби безпеки України у боротьбі з рейдерством. *Митна справа*. 2011. № 4 (76), ч. 2. С. 183–188.
297. Хруппа Н. С. Уголовно-правовая борьба с хищением наркотических веществ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1984. 24 с.
298. Хун А., Упоров И. Объект уголовно-правовых отношений : содержание и различие со сходными понятиями. *Уголовное право*. 2003. № 4. С. 64–67.
299. Чепурко А. С. Кримінально-правова протидія незаконному вживанню наркотичних засобів (ст.ст. 315, 316, 317 КК України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 219 с.
300. Черниш О. А. Досвід США у сфері боротьби з наркоманією. *Основні напрями та проблеми протидії наркоманії* : матеріали круг. столу. (Київ, 06 лют. 2017 р.). URL: https://www.naia.kiev.ua/files/naukova-diialnist/naukovi-zaxodi/zbirnuki/2017/zbir_KrugSt_narkoman.pdf
301. Чувирін Д. Е. Протидія незаконному переміщенню наркотичних засобів через державний кордон України вимагає нових підходів. URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/boz_2008_18_11%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/boz_2008_18_11%20(1).pdf)
302. Шевчук О. М. Взаємодія і координація органів державної влади по забезпеченню державного контролю у сфері обігу наркотичних засобів і

психотропних речовин. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2014. Вип. 8. С. 126–129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_35

303. Шевчук О. М. Органи державної влади у сфері обігу наркотичних засобів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2013. Вип. № 21, ч. 2. С. 271–274.

304. Шептулин А. П. Диалектический метод познания (вопросы применения диалектики в качестве метода познания и революционного преобразования действительности). М. : Знание, 1984. 64 с.

305. Штанько Д. О. Організаційно-правові засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів серед молоді : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 193 с.

306. Энциклопедия уголовного права. СПб. : Изд. проф. Малинина, 2005. Т. 4. Состав преступления. 796 с.

307. Юзикова Н. С. Причины и условия преступности несовершеннолетних и молодежи. *Вестник Днепропетровского университета*. Серия : Правоведение. 1994. Вып. 1. С. 42.

308. Юнак В. Ю. Наркоманія – дорога в безодню. Київ : Здоров'я, 2001. 160 с.

309. Юношев О. В. Примусове лікування від наркоманії : кримінально-правовий та кримінологічний аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 248 с.

310. Юр'єва Л. М. Історія культу. Психічні розлади та розлади поведінки. Київ : Сфера, 2002. 314 с.

311. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 16 с.

312. Ястребов В. Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений. *Вопросы борьбы с преступностью*. М., 1982. Вып. 37. С. 14–20.

313. Federal Criminal Code and Rules. St. Paul, Minn., West Group, 2003. 1436 p.

314. PianodiAzioneNazionale (PAN) sulleDroghe 2010 – 2013. *POLITICHEANTIDROGA.GOV.IT*: [офіц. сайт DPA]. URL: <http://www.politicheantidroga.gov.it/attivita/piano-d'azione/piano-di-azione-nazionale-sulle-droghe/presentazione.aspx>

315. U.S. Code Chapter 13 – DRUG ABUSE PREVENTION AND CONTROL. Subchapter I – CONTROL AND ENFORCEMENT. Part D – Offenses and Penalties. URL: <http://www.law.cornell.edu/uscode/text/21/chapter-13/subchapter-I/part-D>

316. Vozniuk A., Tytko A. Cryptocurrency: present-day challenges and prospects of development. *Economic Annals-XXI*. Volume 176, Issue 3–4 August 20, 2019. 49–55. (Scopus).

ДОДАТКИ

Додаток А

Статистичні відомості про кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (ст.ст. 305-320 КК України) та схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 315 КК України)

А.1. Зведені відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів протягом 2010-2019 рр.

(за даними Офісу Генерального прокурора)

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усі злочини		500901	515833	443665	563560	529139	565182	592604	523911	487133	444130
Наркозлочини (ст. 305-320 КК)	Кількість	56878	53206	45322	33105	29842	25383	22827	28761	26640	28338
	Питома вага %	11,4	10,3	10,2	5,9	5,6	4,5	3,9	5,5	5,5	6,4
	Динаміка	-1,3	-6,5	-14,8	-27	-9,9	-15	-10,1	26	-7,4	6,4
Ст. 315 КК	Кількість	618	361	456	235	233	158	19	44	34	45
	Питома вага %	1,1	1	1	0,7	0,8	0,6	0,1	0,2	0,1	0,2
	Динаміка	-6,5	-41,6	26,3	-48,5	-0,9	-32,2	-88	132	-22,7	36,4

Аналітична довідка

Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (ст.ст. 305-320 КК України) є найбільш небезпечною групою протиправних діянь, що посягають на здоров'я населення. Серед усіх облікованих кримінальних правопорушень у період 2010-2019 рр. їх частка складає майже 7 %. При цьому, у період 2010-2014 рр. вона становила 8,7 %, а у останні п'ять років (2015-2019 рр.) – 5,2 %.

У загальній структурі облікованих за період 2010-2019 рр. злочинів у сфері обігу наркотиків частка злочину, передбаченого ст. 315 КК, становить 0,6 %. При цьому, у період 2010-2014 рр. вона становила 0,9 %, а у останні п'ять років (2015-2019 рр.) – 0,2 %.

Таким чином, спостерігаємо падіння питомої ваги злочинів у сфері незаконного наркообігу у зазначені періоди на 3.5 %, а схиляння до вживання наркотиків – відповідно на 0,7 %.

Аналіз динаміки злочинів, передбачених ст. 315 КК України, свідчить про суттєві коливання таких показників у зазначений десятирічний період. Так, найвищий показник падіння був зафіксований у 2016 р. (-88 %), а найвищий показник зростання у 2017 р. (+132 %).

Відтак, у період з 2010 р. кількість облікованих злочинів, передбачених ст. 315 КК України, зменшилась більш ніж у 13 разів (на 92,7%): з 618 злочинів у 2010 р. до 45 злочинів у 2019 р.

**А.2. Відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень, порушених за ст. 315 КК України та результати їх досудового розслідування у період 2015-2019 рр.
(за даними Офісу Генерального прокурора)**

Роки			2015	2016	2017	2018	2019
Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді			158	19	44	34	45
Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру			149	15	39	29	31
Кримінальні провадження, досудове розслідування у яких зупинено відповідно до ст. 280 КПК України	у зв’язку з захворюванням підозрюваного		0	0	0	0	0
	коли місцезнаходження підозрюваного невідомо		1	0	1	0	0
	у зв’язку з виконанням процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва		0	0	0	0	0
Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду	з обвинувальним актом		142	13	33	28	31
	з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності		0	0	0	0	0
	з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру		4	1	1	0	0
	з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру		0	0	0	0	0
	вчинені	особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення	46	6	8	12	12
		групою осіб	1	2	0	1	0
		у стані алкогольного сп’яніння	4	0	1	1	0
		неповнолітніми або за їх участю	6	0	0	0	1
Кримінальні	Усього	41	10	10	5	8	

правопорушення, у яких провадження закрито	у т.ч. за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України	40	10	10	5	8
Кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітнього періоду рішення не прийнято (про закінчення або зупинення)		10	5	9	6	14

Аналітична довідка

За п'ять років (2015-2019 рр.) усього обліковано 300 злочинів, передбачених ст. 315 КК України, у 263 провадженнях особи повідомлені про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, що складає 87,7 % від усіх облікованих злочинів за ст. 315 КК України у цьому періоді; у 2 провадженнях (0,7 %) досудове розслідування було зупинено у зв'язку з переховуванням підозрюваного від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме (п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України); 44 кримінальні провадження (24,7 %) були закриті, у т.ч. за ч. 1 п.п. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України - 24,3 %; у 44 кримінальних провадженнях (14,7 %) на кінець звітнього періоду рішення (про закінчення або зупинення провадження) не було прийнято.

До суду направлені: з обвинувальним актом – 247 кримінальних проваджень (82,3 %); з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру – 6 (2 %).

Серед проваджень, що направлені до суду, 28 % вчинені особами, які раніше вчиняли кримінальні правопорушення; 1,3 % – вчинені групою осіб; 2 % – вчинені у стані алкогольного сп'яніння; 2,3 % – вчинені неповнолітніми особами.

А.3. Відомості про осіб, засуджених у 2015-2019 рр. за схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (за даними Державної судової адміністрації України)

Роки			2015	2016	2017	2018	2019
Усього засуджено осіб за ст. 315 КК			52	20	9	10	8
з них	громадян України		52	20	9	10	8
	громадян іншої держави		0	0	0	0	0
	жінок		5	1	1	2	1
	вчинили злочин	у складі групи	1	0	0	0	0
		у складі	ОГ	0	0	0	0
			ЗО	0	0	0	0
	вчинили злочин у стані	алкогольного сп'яніння	8	1	0	0	0
		наркотичного сп'яніння	2	3	0	0	1
Вік засуджених на момент вчинення злочину	від 14 до 16 років		16	0	0	0	0
	від 16 до 18 років		9	0	0	0	0
	від 18 до 25 років		22	4	0	4	0
	від 25 до 30 років		3	4	4	2	2
	від 30 до 50 років		0	12	1	4	6
	від 50 до 65 років		5	0	4	0	0
	від 65 років і старше		0	0	0	0	0
Заняття засуджених на момент вчинення злочину	робітники		5	1	0	1	0
	державні службовці		0	0	1	0	0
	інші службовці		0	0	0	0	0
	військовослужбовці		0	0	0	0	0
	лікарі, фармацевти		0	0	0	0	0
	вчителі, викладачі		0	0	0	0	0
	працівники ЗМІ		0	0	0	0	0
	приватні підприємці		0	0	0	0	0
	працівники господарських товариств		1	0	0	0	0
	учні шкіл, ліцеїв, коледжів, гімназій		1	0	0	0	0
	студенти навчальних закладів		3	0	0	0	0
	інші заняття		1	0	0	0	0
	пенсіонери, у т.ч. інваліди		0	1	0	0	1
	безробітні		1	0	0	0	0
	працевдатні, які не працювали і не навчалися		40	18	8	0	7
	з них мають незняту і непогашену судимість (з працевдатних, які не працювали і не навчалися)		14	8	0	0	2

	неповнолітні до 16 років, які не працювали і не навчалися	0	0	0	9	0
Освіта на час вчинення злочину	повна вища	2	2	0	0	0
	базова вища	1	0	1	0	0
	професійно-технічна	15	4	3	0	2
	повна загальна середня	22	9	5	7	4
	базова загальна середня	12	5	0	2	1
	початкова загальна	0	0	0	0	0
	без освіти	0	0	0	0	1
Раніше вчинили злочин, але були звільнені від кримінальної відповідальності		0	0	0	0	0
Судилися, але визнані такими, що не мають судимості		4	1	1	0	1
Судилися, але судимість погашена чи знята		5	1	0	1	1
Кількість засуджених, які мають не зняту і непогашену судимість	усього	14	9	0	2	3
	у тому числі	одну	6	6	0	1
		дві	2	2	0	0
		три і більше	6	1	0	1
Кількість осіб, які мають судимість за злочини	проти життя чи здоров'я особи	2	0	0	0	0
	проти власності	6	2	0	1	2
	пов'язані з наркотиками	4	7	0	0	1
	інші злочини	2	0	0	0	0
	відбули покарання повністю	4	1	0	2	1
	звільнені від покарання	2	4	0	0	2
	скоїли злочин, не відбувши покарання	1	1	0	0	2

Аналітична довідка

Усього за період 2015-2019 рр. за схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів було засуджено 99 осіб, серед яких усі (100 %) є громадянами України; 10 % засуджених складають жінки; 9,1 % осіб вчинили злочин у стані алкогольного сп'яніння, а 6,1 % – у стані наркотичного сп'яніння.

У складі групи вчинено 1 % злочинів.

Вік засуджених на момент вчинення злочину розподіляється таким чином: від 14 до 16 років – вчинили злочин 16 осіб (16,2 %), 16–18 років – 9

осіб (9,1 %), 18–25 років – 30 осіб (30,3 %), 25–30 років – 15 осіб (15,2 %), 30–50 років – 23 особи (23,2 %); 50–65 років – 9 осіб (9,1 %).

Серед засуджених 7,1 % складали робітники, 1 % – державні службовці, 1 % - працівники господарських товариств, 1 % – учні шкіл, ліцеїв, коледжів, гімназій, 3 % – студенти навчальних закладів, 1 % – особи, що мали інші заняття, 2 % – пенсіонери, у тому числі інваліди, 1 % – безробітні, 73,7 % – працездатні, які не працювали і не навчалися, 9,1 % – неповнолітні до 16 років, які не працювали і не навчалися. Серед працездатних, які не працювали і не навчалися 24,2 % мали незняту і непогашену судимість. . Отже, переважна більшість засуджених за ст. 315 КК України на момент вчинення злочину не працювали і не навчалися.

Серед засуджених 4 % становлять особи, які мають повну вищу освіту, 2 % – базову вищу, 24,2 % – професійно-технічну, 47,5 % – повну загальну середню, 20,2 % – базову загальну середню, 1 % – без освіти.

7,1 % – судилися, але визнані такими, що не мають судимості, 8,1 % – судилися, але судимість їхня погашена чи знята, 28,3 % – мали незняту і непогашену судимість (14,1 % – одну судимість, 4 % – дві, 10,1 % – три і більше). Серед засуджених 2 % мали судимість за вчинення злочинів проти життя чи здоров'я особи, 11,1 % – за вчинення злочинів проти власності, 12,1 % – за вчинення злочинів, пов'язаних з наркотиками, 2 % – за інші злочини. При цьому 8,1 % засуджених відбули покарання повністю, 8,1 % – звільнені від покарання, 4 % – скоїли злочин, не відбувши покарання. Отже, більш як 35 % засуджених за ст. 315 КК України мали кримінальне минуле.

А.4. Відомості про кількість засуджених та виправданих осіб за ст. 315 КК України, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру, а також осіб, справи стосовно яких закрито у період 2015-2019 рр. Види та строки кримінального покарання (за даними Державної судової адміністрації України)

Роки			2015	2016	2017	2018	2019			
Усього осіб, вироки (постанови) щодо яких набрали законної сили у звітному періоді			55	21	10	13	9			
у тому числі кількість осіб	засуджених		52	20	9	10	8			
	виправданих		0	0	0	0	0			
	неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру		2	0	0	0	0			
	справи у відношенні яких закрито		1	1	1	3	1			
Кількість осіб, справи щодо яких закрито	за відсутністю події, складу злочину чи недоведеністю обвинувачення		0	0	0	0	0			
	у зв'язку з дійовим каяттям		0	0	0	0	0			
	у зв'язку з примиренням винного з потерпілим		0	0	0	0	0			
	у зв'язку із зміною обстановки		0	1	0	0	0			
	у зв'язку з передачею особи на поруки		0	0	0	0	0			
	у зв'язку із застосуванням примусових заходів виховного характеру до неповнолітнього		0	0	0	0	0			
	у зв'язку з амністією		0	0	0	0	0			
	у зв'язку зі смертю		1	0	1	3	1			
	з інших підстав		0	0	0	0	0			
Покарання призначене за останнім вироком (без урахування частини 4 статті 70 та статті 71 КК України)	Кількість засуджених осіб, до яких застосовано	довічне позбавлення волі		0	0	0	0	0		
		позбавлення волі на певний строк	усього		13	8	3	3	3	
			у тому числі	1 рік		0	0	0	0	0
				понад 1 рік до 2 років включно		2	1	0	0	0
				понад 2 роки до 3 років включно		4	1	0	1	1
				понад 3 роки до 5 років включно		1	2	0	2	1
				понад 5 років до 10 років включно		6	4	3	0	1

				понад 10 років до 15 років включно	0	0	0	0	0
				понад 15 років до 25 років включно	0	0	0	0	0
		обмеження волі		2	0	0	1	0	
		інші міри покарання		0	0	0	0	0	
Кількість засуджених осіб, яких звільнено від покарання	з випробуванням				36	12	4	6	5
	унаслідок акта амністії				0	0	0	0	0
	з інших підстав				0	0	1	0	0
Призначено покарання за сукупністю злочинів					33	12	3	5	4
Призначено покарання за сукупністю вироків					6	3	0	0	2
Призначення покарання із застосуванням ст.. 69 КК України					4	1	1	2	0
Кількість осіб, до яких застосовано примусове лікування					0	0	0	0	0

Аналітична довідка

У період 2015-2019 рр. судами розглянуті кримінальні провадження за звинуваченням 108 осіб у вчиненні злочину, передбаченого ст.315 КК України. З них: засуджено 99 осіб (близько 92 % від загальної кількості осіб); примусові заходи медичного характеру застосовано до двох неосудних осіб (1,9 %); відносно 7 (6,5%) осіб справи були закриті (найбільша кількість - у зв'язку зі смертю підозрюваного, обвинуваченого – 6 осіб, а 1 особи - у зв'язку зі зміною обстановки).

Аналізуючи відомості про засуджених осіб, а також застосовані судами види кримінального покарання, слід зазначити, що більшість з них (30,3 %) засуджено до позбавлення волі (з них: 10 % – від 1 до 2 років, 23,3 % – від 2 до 3 років, 20 % – від 3 до 5 років, 46,7 % – від 5 до 10 років). До обмеження волі засуджено 3 (біля 3 %) осіб.

57,6 % засуджених призначено покарання за сукупністю злочинів, що свідчить про те, що схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів поєднується з вчиненням інших злочинів.

11,1 % засуджених призначено покарання за сукупністю вироків, що свідчить про те, що вони вчинили новий злочин, не відбувши покарання за попереднім вироком.

8,1 % засуджених призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України (призначення більш м'якого покарання, ніж призначено законом).

Потрібно також відмітити, що 63,6 % із числа засуджених звільнено від покарання з випробуванням, а 1 % - з інших підстав.

Б.1. Зведені дані анкетування 250 працівників Національної поліції в ході проведення кримінологічного дослідження на тему «Запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні»

1. Ваш вік:

- 1) до 25 років – 6 (2,4%)
- 2) 26-35 років – 131 (52%)
- 3) 36-50 років – 113 (45,2%)

2. Ви працюєте:

- 1) у слідчому підрозділі – 121 (48,4 %)
- 2) в оперативному підрозділі КР, дільничним офіцером поліції – 129 (51,6 %)

3. Стаж службової діяльності:

- 1) до 5 років – 55 (22 %)
- 2) від 5 до 10 років – 53 (21,2 %)
- 3) більше 10 років – 142 (56,8 %)

4. Які основні причини, на Вашу думку, зумовлюють вчинення схиляння до вживання наркотичних засобів?

- 1) корисливі (з метою отримання прибутку та/або забезпечення подальшого збуту наркотичних засобів) – 229 (91,6 %)
- 2) психологічні (дружні стосунки, помста та ін.) – 21 (8,4 %)

5. Які заходи, на Вашу думку, доцільно використовувати для підвищення результативності діяльності поліції щодо запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів?

- 1) заходи адміністративно-правового впливу – 230 (92 %)
- 2) заходи оперативно-розшукової профілактики – 245 (98 %)
- 3) збільшення санкції ст. 315 КК України – 244 (97,6 %)
- 4) вплив засобів масової інформації - 248 (99,2 %)
- 5) взаємодія з населенням – 250 (100 %)

6. Якщо застосування вищевказаних заходів не впливає на зміну криміногенної ситуації, які, на Вашу думку, тому причини?

- 1) формальний підхід - 225 (90%)
- 2) фінансова незабезпеченість заходів – 250 (100 %)
- 3) соціально-економічний фактор – 249 (99,6 %)
- 4) деформація психології громадян – 233 (93,2 %)
- 5) відсутність підрозділів протидії наркозлочинності на рівні районів – 250 (100 %)

7. Чи вважаєте Ви достатньою чисельність працівників, які здійснюють протидію наркозлочинності?

- 1) так – 4 (1,6 %)
- 2) ні – 246 (98,4 %)

8. Якщо ні, то яка кількість працівників, на Вашу думку, необхідна на 10 тис. населення для ефективної протидії наркозлочинності:

- 1) 2 працівники – 16 (6,5 %)
- 2) 4 працівники – 14 (5,7 %)
- 3) 6 працівників – 81 (33 %)
- 4) 10 працівників – 135 (54,9 %)

9. Які, на Вашу думку, найбільш ефективні заходи щодо запобігання схилянню до вживання наркотиків:

- 1) проведення профілактичної роботи в навчальних закладах – 248 (99,2 %)
- 2) проведення профілактичної роботи в трудових колективах – 40 (16 %)
- 3) проведення профілактичної роботи з використанням ЗМІ – 245 (98 %)
- 4) проведення профілактичної роботи в медичних закладах – 230 (92 %)

10. Чи були особисто Ви за час служби в ОВС задіяні у проведенні заходів, метою яких було виявлення та припинення дій, пов'язаних із втягненням (схилянням) до вживання наркотиків?

- 1) так - 156 (62,4 %)
- 2) ні - 94 (37,6 %)

якщо так, то в яких саме (укажіть):

- в навчальних закладах – 141 (90,4 %)
- за місцем проживання особи – 15 (6 %)

11. Чи вважаєте Ви достатнім рівень методичного забезпечення діяльності щодо запобігання схилянню до вживання наркотиків?

- 1) так – 161 (64,4 %)

2) ні – 89 (35,6 %)

12. Яку інформацію (відомості) необхідно використовувати з метою ефективного запобігання цим злочинам?

- 1) сучасний стан злочинності – 176 (70,4 %)
- 2) щодо стану вчинення схиляння до вживання наркотиків 158 (63,2 %)
- 3) щодо категорії осіб, які вчиняють злочини – 213 (85,2 %)
- 4) щодо детермінантів вчинення цих злочинів – 227 (89,8 %)
- 5) про способи їх учинення – 193 (77,2 %)
- 6) що характеризують потерпілу особу – 182 (72,8 %)

13. Як Ви оцінюєте діяльність органів, які протидіють незаконному обігу наркотиків ?

- а) позитивно – 9 (3,6 %)
- б) в основному позитивно – 30 (12 %)
- в) задовільно – 10 (4 %)
- г) в основному задовільно – 60 (24 %)
- д) незадовільно (чому) – 46 (18,4 %)

14. Чи достатньо, на Вашу думку налагоджена взаємодія між правоохоронними органами у протидії незаконному обігу наркотиків?

- а) так – 15 (6 %)
- б) ні – 235 (94 %)

15. З ким, на Вашу думку, необхідно у першу чергу налагодити взаємодію Національній поліції для ефективного запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів?

- а) освітньо-виховні заклади – 247 (98,8 %)
- б) медичні заклади – 230 (92 %)
- г) Державна прикордонна служба – 198 (79,2 %)
- д) СБУ – 36 (14,4 %)
- е) громадські організації – 238 (95,2 %)
- і) розважальні заклади – 248 (99,2 %)
- ї) населення – 245 (98 %)

16. Як Ви вважаєте, чому за останні роки знизилась кількість зареєстрованих злочинів пов'язаних зі схилянням до вживання наркотиків?

- а) зменшення кількості збувачів наркотиків – 2 (0,8 %)
- б) послаблення протидії наркозлочинності в результаті реорганізації відповідних підрозділів поліції – 249 (99,6 %)
- д) не надходять статистичні дані зі Сходу України, АРК – 60 (24 %)
- е) висока латентність даного злочину – 237 (94,8 %)

17. Чи вважаєте Ви достатнім рівень нормативно-правового забезпечення діяльності щодо запобігання схилянню до вживання наркотиків?

- 1) так – 11 (4,4 %)
- 2) ні – 239 (95,6 %)

18. Чи вважаєте Ви доцільним передбачити кримінальну відповідальність за незаконну рекламу наркотичних засобів чи психотропних речовин?

- а) так, це необхідно для ефективної протидії незаконному розповсюдженню наркотичних засобів та інформації про них (ЗМІ, мережі Інтернет) – 246 (98,4 %)
- б) ні, в цьому не має необхідності – 4 (1,6 %)

19. Чи вважаєте Ви доцільним вивчення та запровадження в законодавстві України досвіду зарубіжних країн у запобіганні злочинам у сфері наркообігу (в т. ч. і схилянню до вживання наркотиків)?

- а) так – 163 (65,2 %)
- б) ні – 87 (34,8 %)

20. Чи сприяє, на Вашу думку, схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів поширенню наркоманії та підвищенню ризиків зараження на інші небезпечні хвороби (ВІЛ/СНІД тощо) ?

- 1) так – 228 (91,2 %)
- 2) ні – 22 (8,8 %)

Аналітична довідка

Під час проведення анкетування з метою отримання емпіричних даних для наукового дослідження стосовно проблем запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів було

опитано 250 працівників Національної поліції в Київській, Львівській, Харківській, Черкаській, Чернігівській областях України, до функціональних обов'язків яких відноситься виявлення, запобігання чи розслідування злочинів у сфері наркообігу.

За віковим критерієм респонденти розподілені на наступні групи: 2,4 % (6) опитаних співробітників до 25 років; 52 % (131) працівників віком від 26 до 35 років, 45,2 (113) – віком від 36 до 50 років.

48,4 % (121) опитаних осіб на момент анкетування працювали слідчими Національної поліції, 51,6 % (129) оперативними працівниками підрозділів карного розшуку (у т. ч. керівний склад) та дільничними офіцерами поліції.

В залежності від стажу роботи в правоохоронних органах опитаних співробітників можна розподілити на такі групи: 22% (55) працівників мали стаж роботи до 5 років; 21,2 % (53) – стаж роботи від 5 до 10 років; 56,8% (142) – пропрацювали в правоохоронних органах понад 10 років.

Серед головних причин, які зумовлюють вчинення схиляння до вживання наркотичних засобів, 91,6 % (229) респондентів виділили корисливі (з метою отримання прибутку чи/та подальшого збуту наркотичних засобів), 8,4 % (21) - причини психологічного характеру (дружні стосунки, помста та ін.).

Для підвищення результативності діяльності поліції щодо запобігання схилянню до вживання наркотиків працівники поліції вважають доцільним використовувати такі профілактичні заходи:

- заходи адміністративно-правового впливу – 92% (230);
- заходи оперативно-розшукової профілактики – 98% (245);
- збільшення санкції ст. 315 КК України – 97,6% (244);
- вплив засобів масової інформації – 99,2% (248)
- взаємодія з населенням – 100% (250);

Респондентам було запропоновано визначити причини, що сприяють зниженню ефективності застосування заходів із запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів:

- формальний підхід – 90% (225);
- фінансова незабезпеченість заходів – 100% (250);
- соціально-економічний фактор – 99,6% (249);
- деформація психології громадян – 93,2% (233);
- ліквідація підрозділів протидії наркозлочинності на рівні районів – 100% (250).

На думку 98,4 % (246) працівників поліції, недостатньою є чисельність працівників, які здійснюють протидію наркозлочинності.

Як вважає більшість респондентів (54,9 %), чисельність працівників підрозділів із протидії наркозлочинності має виходити із розрахунку 10 співробітників на 10 тис. населення.

Найбільш результативними заходами щодо запобігання схилянню до вживання наркотиків опитані працівники вважають:

- проведення профілактичної роботи в навчальних закладах – 99,2 % (248);
- проведення профілактичної роботи в трудових колективах – 16% (40);
- проведення профілактичної роботи в ЗМІ – 98% (245);
- проведення профілактичної роботи в медичних закладах – 92% (230).

Крім того, варто відзначити, що серед респондентів лише 62,4% (156) за час служби були задіяні для проведення заходів з метою виявлення та припинення фактів, пов'язаних із втягненням (схилянням) до вживання наркотичних засобів, а 37,6% (94) не мають власного досвіду в проведенні таких заходів.

При цьому більшість респондентів – 64,4% (161) вважають, достатнім рівень методичного забезпечення діяльності щодо запобігання схилянню до вживання наркотиків, а 35,6% (89) опитаних притримуються протилежної думки.

Діяльність органів, які протидіють незаконному обігу наркотиків, «позитивно» оцінили 3,6% (9) респондентів, «в основному позитивно» – 12 % (30) респондентів, «задовільно» – 4 % (10) респондентів, «в основному задовільно» - 24 % (60) респондентів, «незадовільно» - 18,4 % (46) респондентів.

На питання чи достатньо налагоджена взаємодія між правоохоронними органами щодо протидії незаконному обігу наркотиків – «так» відповіли 6 % (15) респондентів, а 94% (235) респондентів вважають, що недостатньо.

На думку респондентів Національній поліції для ефективного запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів у першу чергу необхідно налагодити взаємодію з:

- розважальними закладами – 99,2 % (248);
- освітньо-виховними закладами – 98,8 % (247);
- населенням – 98 % (245);
- громадськими організаціями – 95,2 % (238);
- медичними закладами – 92 % (230);
- Державною прикордонною службою – 79,2 % (198);
- СБУ – 14,4 % (36).

Більшість опитаних вважають, що зниження за останні роки кількості зареєстрованих злочинів, пов'язаних зі схилянням до вживання наркотичних засобів, пов'язане з реорганізацією підрозділів протидії наркозлочинності та послабленням протидії таким злочинам – 99,6% (249); 94,8 % (237) пов'язують це з високою латентністю даного виду злочинів; 24% (60) – вбачають причини у не надходженні статистичних даних зі Сходу України, АРК; 0,8% (2) – через зменшення кількості збувачів наркотиків.

98,4% (246) вважають, що необхідно передбачити кримінальну відповідальність за незаконну рекламу наркотичних засобів чи психотропних речовин (у т.ч. і з використанням ЗМІ, мережі Інтернет); 1,6% (4) – вважають, що в цьому не має необхідності.

Більшість опитаних (65,2 %) вважають доцільним вивчення та запровадження в законодавстві України зарубіжного досвіду запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів.

Б.2. Аналіз 114 вироків винесених за ст. 315 КК України (Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів) за період 2015-2019 рр.

№ п/п / питання	Відомості про злочин. Обставини справи	Кількість провадж./ осіб	Питома вага, %
1. Кваліфікація злочину	а) ст. 315 (без сукупності)	26	22,8 %
	б) ст. 315 (за сукупністю):	88	77,2
	ст. 125	1	0,9
	ст. 185	5	4,4
	ст. 186	1	0,9
	ст. 189	1	0,9
	ст. 190	3	2,6
	ст. 263	5	4,4
	ст. 301	1	0,9
	ст. 304	1	0,9
	ст. 307	31	27,2
	ст. 309	53	46,5
	ст. 310	2	1,8
	ст. 311	1	0,9
	ст. 316	3	2,6
	ст. 317	34	29,8
2. Місцевість вчинення злочину	а) міська	71	62,3
	б) сільська	43	37,7
3. Спосіб вчинення злочину	а) пропозиція	88	77,2
	б) умовляння	27	24
	в) наданням порад	27	24
	г) переконання	49	43
4. Період часу протягом доби, коли скоєно злочин	а) з 13.00 до 16.00 год.	59	52
	б) з 17.00 до 20.00 год.	24	21,1
	в) з 09.00 до 12.00 год.	10	8,8
	г) з 21.00 до 23.00 год.	12	10,5
	д) з 07.30 до 09.00 год.	4	3,5
5. Місце вчинення злочину	а) місце безпосереднього проживання злочинця	61	53,5
	б) місце проживання особи, яку було схилено до вживання, включаючи кімнату гуртожитку	6	5,3
	в) інші приміщення (недобудови, покинуті домівки тощо), які не належать до власності особи, яка здійснює схиляння	11	9,6

	г) громадське місце	32	28,1
	д) на території лісу або лісосмуги	2	1,8
	г) в автомобілі злочинця чи особи, яку схиляють	2	1,8
6. Предмет злочину (наркотичний засіб, психотропна речовина або їх аналог)	а) канабіс	81	71,1
	б) опій	13	11,4
	в) амфетамін	18	15,8
	г) інше	2	1,8
7. Злочин вчинений:	а) з подальшим збутом наркотику потерпілому	15	13,2
	б) відносно неповнолітнього	32	28,1
	в) у стані наркотичного сп'яніння	9	7,9
	г) у стані алкогольного сп'яніння	13	11,4
Відомості про особу винного			
1. Громадянство	а) громадянин України	114	100
	б) громадян іншої держави	0	0
2. Стать	а) чоловік	103	90,4
	б) жінка	11	9,6
3. Вік	а) до 25 років	35	30,7
	б) 26-35	72	63,2
	в) 36-50	7	6,1
	г) 51 і більше	0	0
4. Освіта	а) неповна середня	3	2,6
	б) середня	90	78,9
	в) середня спеціальна	17	14,9
	г) вища	4	3,5
5. Сімейний стан	а) одружений (заміжня)	12	10,5
	б) неодружений (незаміжня)	99	86,8
	в) розлучений	3	2,6
6. Заняття особи на момент вчинення злочину	а) учень загальноосвітньої середньої школи	0	0
	б) студент	1	0,9
	в) працівник державної структури	4	3,5
	г) працівник приватної структури	4	3,5
	д) не працював, не навчався	105	92,1
7. Особа вживає наркотичні засоби?	а) так	98	86
	б) ні	16	14
8. Винний перебуває на обліку у психіатра чи нарколога?	а) так	11	9,6
	б) ні	103	90,4
9. Попередня судимість винної особи	а) так:	41	36
	з них: за ст. 305-320 КК України	31	75,6
	б) ні:	73	64

	з них: не судимі, згідно ст. 89 КК	36	49,3
10. Вид покарання	а) обмеження волі	3	2,6
	б) позбавлення волі	111	97,4
11. Застосування звільнення від відбування покарання зі встановленням випробувального терміну (ст.ст 75, 76 КК України)	а) ні	38	33,3
	б) так	76	66,7
12. Чи перебувала винна особа в АТО?	а) ні	109	95,6
	б) так	5	4,4
Причини і умови вчинення злочину, виявлені в ході судового розгляду.			
1. Соціально-економічні	а) безробіття, незадовільний матеріальний стан	81	71,1
	б) залежність від мережі Інтернет	7	6,1
	в) недоліки профілактичної роботи	63	55,3
	г) недосконала система соціальної реабілітації раніше засуджених	41	36
	г) маргінальний спосіб життя	101	88,6
	д) цікавість	36	32
	е) доступність наркотиків	73	64%
	є) проблеми зі здоров'ям	4	3,5

Аналітична довідка

За результатами вивчення судових вироків за ст. 315 КК України, винесених протягом 2015–2019 рр., з'ясовано, що майже у 77,2 % випадків цей злочин поєднується з іншими протиправними діями у сфері незаконного наркообігу, зокрема, передбачених ст.ст. 309 (46,5 %), 317 (29,8 %), 307 (27,2 %); злочинів, передбачених ст.ст. 185 (4,4 %), 263 (4,4 %) КК України та деякими іншими, а 28,1 % – відносно неповнолітнього. При цьому, встановлено, що 13,2 % злочинів супроводжувалося подальшим збутом наркотиків потерпілій особі.

Злочини, пов'язані зі схилянням до вживання наркотиків, поширені як у місті - 71 кримінальне провадження (62,3 %), так і в сільській місцевості - 43 (37,7%).

Найбільш поширеним способом схиляння до вживання наркотиків є: - пропозиція - 88 випадків (77,2 %); переконання - 49 випадків (43 %); надання порад – 27 (24 %); умовляння – 27 (24 %).

Ці злочини вчиняють здебільшого з 13.00 до 16.00 год – 59 (52 %). У період з 17.00 до 20.00 год – 24 (21,1 %) злочини; з 21.00 до 23.00 год – 12 (10,5 %) злочинів; з 09.00 до 12.00 – 10 (8,8 %) злочинів. Відносно низький рівень злочинності спостерігається в ранковий період з 07.30 до 09.00 – 4 (3,5 %) злочинів.

Найбільш типовими місцями вчинення цих злочинів є:

- місце безпосереднього проживання злочинця – 61 випадок (53,5 %);
- місце проживання особи, яку було схилено до вживання наркотиків, включаючи кімнату гуртожитку - 6 випадків (5,3 %);
- інші приміщення (недобудови, покинуті домівки тощо), які не належать до власності особи, яка здійснює схиляння – 11 випадків (9,6 %);
- громадське місце – 32 випадки (28,1 %);
- на території лісу або лісосмуги – 2 випадки (1,8 %);
- в автомобілі – 2 випадки (1,8 %).

Найбільш поширеним наркотичним засобом в процесі схиляння є канабіс, що відноситься до особливо небезпечних наркотичних засобів і міститься в коноплі - 81 (71,1 %) випадок; 18 випадків (15,8 %) припадає на амфетамін; 13 (11,4 %) – на опій; 2 (1,8%) – інші.

Покарання, що призначалося судами за схиляння до вживання наркотичних засобів:

- обмеження волі – 3 (2,6 %) особам;
- позбавлення волі – 111 (97,4 %) особам.

У більшості випадків суди застосовували звільнення від відбування покарання зі встановленням випробувального терміну – 76 (66,7 %) особам.

Кримінологічна характеристика осіб, засуджених за ст. 315 КК України у період 2015-2019 рр.

За статтю:

- Жінок, що вчинили вказані злочини – 11 (9,6%);
- Чоловіків, що вчинили вказані злочини – 103 (90,4 %).

За віком:

- у віці до 25 років злочин вчинили 35 (30,7%) особи;
- у віці від 26 - 35 років – 72 (63,2 %) особи;
- у віці 36 - 50 років – 7 (6,1 %) осіб.

За освітою:

- неповну середню освіту – 3 (2,6 %) особи;
- середню освіту – 90 (78,9 %) особи;
- середню спеціальну – 17 (14,9 %) особи;
- вищу – 4 (3,5 %) особи.

За сімейним станом:

- одружені – 12 (10,5 %) осіб;
- неодружені – 99 (86,8 %) особи;
- розлучені – 3 (2,6 %) особи.

За родом занять:

- студенти – 1 (0,9%);
- працівники державної структури – 4 (3,5 %);
- працівники приватної структури – 4 (3,5 %);
- не працює, не навчається – 105 (92,1 %).

Попередня протиправна діяльність:

- не судимі – 73 (64 %), 36 (49,3 %) – не судимі, згідно ст. 89 КК;
- раніше засуджувалися за різні злочини – 41 (36 %), з них: за ст.ст. 305-320 КК України – 31 (75,6 %).

**Причини та умови вчинення злочину, що були виявлені в ході
судового розгляду:**

- безробіття, незадовільний матеріальний стан – 81 (71,1 %) випадків;
- залежність від мережі Інтернет – 7 (6,1 %);
- недоліки профілактичної роботи – 63 (55,3 %);
- недосконала система соціальної реабілітації раніше засуджених – 41 (36 %);
- маргінальний спосіб життя – 101 (88,6 %);
- цікавість – 36 (32 %);
- проблеми зі здоров'ям – 4 (3,5 %);
- доступність наркотиків – 73 (64%).

У більшості випадків, джерело придбання наркотичних засобів злочинцем не встановлено – 77 (67,5 %).

Б.3. Аналіз вивчення особи потерпілого у кримінальних провадженнях по злочинах, порушених за ст. 315 КК України (Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів) за період 2015-2019 рр.

Усього 134 потерпілих.

№ п/п	Відомості про особу потерпілого та обставини злочину	Кількість потерпілих	Питома вага, %
1. Місцевість вчинення злочину:	а) міська	80	60
	б) сільська	54	40,3
2. Спосіб вчинення злочину (схиляння)	а) пропозиція	121	90,3
	б) умовляння	33	24,6
	в) наданням порад	34	25,4
	г) переконання	89	66,4
3. Період часу протягом доби, коли скоєно злочин	а) з 13.00 до 16.00 год.	71	53
	б) з 17.00 до 20.00 год.	35	26,1
	в) з 09.00 до 12.00 год.	9	6,7
	г) з 21.00 до 23.00 год.	11	8,2
	д) з 07.30 до 09.00 год.	6	4,5
4. Місце вчинення злочинних дій відносно потерпілого	а) місце безпосереднього проживання злочинця	74	55,2
	б) місце проживання особи, яку було схилено до вживання, включаючи кімнату гуртожитку	6	4,5
	в) інші приміщення (недобудови, покинуті домівки тощо), які не належать до власності особи, яка вчинила схиляння	14	10,4
	г) громадське місце	36	26,9
	д) на території лісу або лісосмуги	2	1,5
	г) в автомобілі злочинця чи особи, яку схиляють	2	1,5
5. Злочин вчинений:	а) з метою збуту	8	6
	б) без мети збуту	126	94
6. Стать	а) чоловік	109	81,3
	б) жінка	25	18,7
7. Вік	а) повнолітні	102	76,1
	б) неповнолітні	32	23,9
8. Заняття особи на момент вчинення злочину	а) навчався	27	20,1
	б) працював	15	11,2
	в) не працював, не навчався	92	68,7
9. Відношення до	а) вживав раніше	23	17,2

вживання наркотиків	б) не вживав	111	82,8
10. Відносини з потерпілим	а) з кола знайомих злочинця	112	83,6
	б) незнайомі зі злочинцем	12	9
	в) родич	10	7,5

Аналітична довідка

У ході проведення дослідження за темою «Запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» нами вивчено 114 кримінальних проваджень, порушених за ст. 315 КК України та розглянутих судами.

З метою складення віктимологічного портрету особи потерпілої від схилання до вживання наркотиків проаналізовані дані щодо віку, статі, роду занять тощо осіб потерпілих від схилання до вживання наркотиків.

Встановлено, що від таких злочинних діянь потерпіло 134 особи (у деяких провадженнях потерпілих від вказаних злочинів було два і більше).

Серед потерпілих:

- 25 (18,7 %) особи жіночої статі;
- 109 (81,3 %) особи чоловічої статі;
- 32 (23,9 %) неповнолітні;
- 102 (76,1 %) повнолітні.

Малолітніх, осіб похилого віку (понад 60 років) та осіб з інвалідністю серед потерпілих не виявлено.

За результатами проведеного аналізу встановлено, що з числа потерпілих на час вчинення відносно них злочину:

- 92 (68,7 %) – ніде не працювали і не навчалися
- навчалися – 27 (20,1 %);
- працювали – 15 (11,2 %):
- 80 (60 %) – мешкали в містах;
- 54 (40,3 %) – мешкали в сільській місцевості
- 111 (82,8 %) раніше не вживали наркотики;
- 23 (17,2 %) – раніше вживали наркотики.

Способами схилання потерпілих до вживання наркотиків були:

- пропозиція – 121 потерпілих (90,3 %);
- переконання – 89 (66,4 %);
- надання поради – 34 (25,4 %);
- умовляння – 33 (24,6 %).

Схилання особи до вживання наркотиків відбувалося протягом таких часових періодів:

- з 13.00 до 16.00 год – 71 (53 %) випадків;
- з 17.00 до 20.00 год – 35 (26,1 %);
- з 21.00 до 23.00 год – 11 (8,2 %);
- з 09.00 до 12.00 – 9 (6,7 %);
- з 07.30 до 09.00 – 6 (4,5 %).

Таким чином, відносно низький рівень вчинення злочинних дій щодо потерпілих спостерігається в ранковий період з 07.30 до 09.00 – 6 (4,5 %) випадків, та з 09.00 до 12.00 – 9 (6,7 %).

Щодо **місця вчинення цих злочинів**, то у більшості випадків схиляння особи відбувалось:

- за місцем безпосереднього проживання злочинця – 74 (55,2 %);
- у громадських місцях – 36 (26,9 %);
- в інших приміщеннях (недобудови, покинуті домівки тощо), які не належать до власності особи, яка здійснює схиляння – 14 (10,4 %);
- за місцем проживання особи, яку було схилено до вживання, наркотиків (включаючи кімнату гуртожитку) – 6 (4,5 %);
- на території лісу або лісосмуги – 2 (1,5 %);
- в автомобілі злочинця чи особи, яку схиляють – 2 (1,5 %).

Більшість випадків схиляння потерпілих до вживання наркотиків вчинено без мети збуту – 126 (94 %). 8 потерпілих (6 %) придбали наркотик у винної особи.

Незначний відсоток випадків збуту наркотиків потерпілим від схиляння особам пояснюється труднощами доведення таких фактів у кримінальних провадженнях, пов'язаних з небажанням потерпілих співпрацювати з правоохоронними органами для встановлення збувачів, адже, більшість потерпілих від схиляння були з кола знайомих винної особи – 112 (83,6 %), а 10 (7,5 %) – в родинних зв'язках. Відповідно, 12 потерпілих (9 %) – раніше не були знайомі зі злочинцем.

Кримінологічна характеристика потерпілих від схиляння до вживання наркотичних засобів

За статтю:

- жінок – 25 (18,7 %);
- чоловіків – 109 (81,3 %).

За віком:

- повнолітні – 102 (76,1 %);
- неповнолітні – 32 (23,9 %).

За родом занять:

- навчався – 27 (20,1 %);
- працював – 15 (11,2 %);
- не працював, не навчався – 92 (68,7 %).

За відношенням до вживання наркотиків: раніше вживали наркотики - 23 (17,2 %) потерпілих.

Додаток В

**В.1. Зарубіжне кримінальне законодавство щодо відповідальності за
схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або
їх аналогів**

Країна	Глава, розділ, стття закону	Зміст норми	Міра покарання
КК Республіки Білорусь	Гл. 29. Злочини проти здоров'я населення	1. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.	Арешт або обмеження чи позбавлення волі на строк до п'яти років,
	Стаття 331. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.	2. Ті самі дії вчинені щодо двох або більше осіб, або щодо неповнолітнього, або із застосуванням насильства, або особою, яка вчинила раніше злочин, передбачений статтями 327, 328, 329 КК РБ, та схиляння до вживання особливо небезпечних наркотичних засобів або психотропних речовин.	Позбавлення волі на строк від трьох до десяти років.
КК РФ	Гл. 25. Злочини проти здоров'я населення та громадської моральності	1. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.	Обмеження волі на строк до трьох років, або арешт на строк до шести місяців, або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років
		2. Те саме діяння, вчинене: а) групою осіб за попередньою змовою або організованою групою; б) втратив силу; в) щодо двох або більше осіб; г) із застосуванням насильства чи загрози його застосування.	Позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з обмеженням свободи на термін до двох років або без такого.
		3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони: а) вчинені щодо неповнолітнього; б) призвели з необережності	Позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років 3

		смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки, -	позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до двадцяти років або без такого та з обмеженням волі на строк до двох років або без такого.
	Примітка. Дія цієї статті не поширюється на випадки пропаганди з метою профілактики ВІЛ-інфекції та інших небезпечних інфекційних захворювань відповідних інструментів і обладнання, що використовуються для споживання наркотичних засобів і психотропних речовин, якщо ці діяння здійснювалися за погодженням з органами виконавчої влади в сфері охорони здоров'я і органами по контролю за обігом наркотичних засобів і психотропних речовин.		
КК Республіки Вірменія	Гл. 26. Злочини проти здоров'я населення. Стаття 272. Схиляння до вживання або втягнення до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин.	1. Схиляння до вживання або втягнення до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин	Виправні роботи до двох років або арешт до трьох місяців, або позбавлення волі на строк до 3 років
		2. Ті ж дії вчинені: 1) щодо неповнолітнього 2) щодо двох чи більше осіб 3) шляхом обману 4) із застосуванням насильства чи загрози його застосування	Позбавлення волі на строк від трьох до восьми років
		3. Дії передбачені частинами 1, 2 із спричиненням з необережності смерті потерпілому або заподіянням тяжкої шкоди його здоров'ю	Позбавлення волі на строк від шести до дванадцяти років
КК Республіки Болгарія	Гл. 11. Розділ 3. Злочини проти народного здоров'я. Стаття 354б	(1) Хто схиляє іншу особу до вживання наркотичних речовин та (або) їх аналогів або надає йому допомогу в цьому,	Позбавлення волі від одного до десяти років та штраф від п'яти до десяти тисяч левів
		(2) Якщо діяння, передбачене абзацом першим, вчинено: 1. Щодо малолітнього, неповнолітнього або	Позбавлення волі від п'яти до п'ятнадцяти років і штраф

		неосудного; 2. Щодо більш ніж двох осіб; 3. Лікарем фармацевтом, наставником, викладачем керівником навчального закладу або посадовою особою місць позбавлення волі; 4. Власником або наймачем готелю ресторану, дискотеки або іншого громадського закладу; 5. З використанням засобів масової інформації чи іншого способу в громадському місці; 6. Повторно.	від п'ятдесяти до ста тисяч левів. У випадках, передбачених у пунктах 3 і 4, суд може постановити і позбавлення прав відповідно до пунктів 6 і 7 статті 37.
КК Республіки Казахстан	Гл. 11. Кримінальні правопоруше ння проти здоров'я населення та моральності. Стаття 299. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.	1. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.	Штаф або виправні роботи, або обмеження чи позбавлення волі на строк до чотирьох років
		2. Ті ж дії вчинені: 1) групою осіб за попередньою змовою 2) неодноразово 3) з використанням електронних інформаційних ресурсів	Позбавлення волі на строк від трьох до восьми років
		3. Дії, передбачені чч. 1, 2, вчинені: 1) щодо завідомо неповнолітнього, або двох і більше осіб 2) із застосуванням насильства чи погрози його застосування 3) злочинною групою	Позбавлення волі на строк від семи до десяти років
		4. Дії, передбачені чч. 1, 2 або 3, якщо вони потягли за собою смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки	Позбавлення волі на строк від п'ятнадцяти до двадцяти років чи довічне позбавлення волі
КК Киргизької Республіки	Гл. 38. Злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропни х речовин, їх	1. Схиляння до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин.	Виправні роботи або штаф, або позбавлення волі до двох років
		2. Те саме діяння, вчинене:	Позбавлення

	аналогів і прекурсорів. Стаття 272. Схиляння до вживання наркотичних засобів та психотропних речовин.	а) групою осіб за попередньою змовою; б) щодо неповнолітнього або двох чи більше осіб; в) із застосуванням фізичного насильства чи загрози його застосування, яке не являється небезпечним для життя г) в закладах освіти, розважальних закладах, об'єктів для спорту.	волі до п'яти років
		3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили з необережності тяжкі наслідки.	Позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років
КК Грузії	Гл. 33. Злочини, пов'язані з наркотиками . Стаття 272. Схиляння до вживання наркотичних засобів, їх аналогів, нових психоактивних речовин, психотропних речовин або їх аналогів.	1. Схиляння до вживання наркотичних засобів, їх аналогів, нових психоактивних речовин, психотропних речовин або їх аналогів.	Штраф або позбавлення волі на строк до трьох років
		2. Вчинення діяння: неодноразово.	Позбавлення волі на строк від трьох до шести років
		3. Дії, передбачені ч.1 вчинені щодо двох або більше осіб, або щодо особи, яка не досягла 21-річного віку	Позбавлення волі на строк від шести до десяти років
Пенітенціарний кодекс (ПК) Естонської Республіки	Гл. 12. Карні дії проти здоров'я населення. Розділ 1 Карні дії, пов'язані з наркотиками . Стаття 186. Схиляння до незаконного вживання наркотичних засобів та	1. Схиляння до незаконного вживання наркотичних засобів або психотропних речовин	Штраф або позбавлення волі на строк до трьох років.
		2: Ті ж дії, вчинені юридичною особою	Штраф

	психотропних речовин.		
	Стаття. 187 Схиляння неповнолітнього до незаконного вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи інших одурманюючих речовин.	1. Схиляння повнолітнім особи, яка не досягла 18 років до незаконного вживання наркотичних засобів або психотропних речовин чи інших одурманюючих речовин або незаконне введення такої речовини в організм особи, яка не досягла 18 років. 2. Ті ж дії, вчинені особою, яка раніше вчинила злочин, передбачений даним розділом, або крадіжку, розбій, незаконний ввіз чи вивіз, передачу або обіг наркотичних засобів чи психотропних речовин в місцях, призначених для ізоляції від суспільства 3. Ті ж дії, передбачені чч. 1 або 2, вчинені юридичною особою	Позбавлення волі на строк від одного до десяти років Позбавлення волі на строк від трьох до п'ятнадцяти років Штраф
КК Азербайджанської Республіки	Гл. 26. Злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин. Стаття 236. Схиляння до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин.	1. Схиляння до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин.	Обмеження чи позбавлення волі на строк від двох до п'яти років
		2. Вчинення діяння: 1) групою осіб за попередньою змовою або організованою групою 2) неодноразово 3) щодо завідомо неповнолітнього або двох і більше осіб 4) із застосуванням насильства або погрозою його застосування	Позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років
		3 Дії, передбачені чч. 1, 2, якщо вони потягли з необережності смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки.	Позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років
КК Туркменістанської Республіки	Гл. 30. Злочини проти здоров'я населення. Стаття 296. Схиляння до вживання наркотичних засобів або	1. Схиляння до вживання наркотичних засобів або психотропних речовин.	Позбавлення волі на строк до п'яти років
		2. Ті ж дії вчинені: а) повторно б) щодо неповнолітнього, або двох чи більше осіб в) із застосуванням насильства або погрозою його застосування	Позбавлення волі на строк від трьох до десяти років
		3. Дії, передбачені чч. 1, 2, якщо вони потягли з необережності	Позбавлення волі на строк

	психотропних речовин.	смерть потерпілого або спричинили тяжкі наслідки його здоров'ю	від шести до дванадцяти років
КК Республіки Литва	Гл. 37. Злочини та кримінальні проступки пов'язані з обігом наркотичних або психотропних, отруйних або сильнодіючих речовин. Стаття 264 Схиляння до вживання наркотичних або психотропних речовин.	1. Той, хто допоміг особі добути, змушував, схиляв або іншим способом привчав до вживання наркотичних або психотропних речовин в немедичних цілях.	Позбавлення волі на строк до п'яти років.
		2. Той, хто допоміг неповнолітньому добути, змушував, схиляв або іншим способом привчав до вживання наркотичних або психотропних речовин в немедичних цілях.	Арешт або позбавлення волі на строк від трьох до десяти років.
КК Республіки Латвія	Гл. 20. Злочинні діяння проти громадської безпеки та громадського порядку. Стаття 251. Схиляння до вживання наркотичних та психотропних речовин.	1. Схиляння до вживання наркотичних або психотропних речовин або надання приміщень для вживання цих речовин.	Позбавлення волі на строк до п'яти років
		2. Ті ж дії вчинені: повторно або щодо неповнолітнього, психічно хворого або особи, яка проходить лікування від наркоманії або особи, яка знаходиться в матеріальній чи іншій залежності від винного, або з наркотичними чи психотропними речовинами, до яких додані речовини, які підсилюють їх дію.	Позбавлення волі на строк до восьми років
		3. Схиляння до вживання наркотичних чи психотропних речовин, якщо їх вживання призвело до тяжких наслідків.	Позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років
Федеральний закон про обіг наркотичних засобів (ФЗ) ФРН	Розділ 6, параграф 29 «Злочинні діяння»	Пункт 4. Створення іншій особі умов для незаконного придбання або незаконного отримання наркотичних засобів або сприяння цьому, публічно або з корисливих мотивів повідомляє про таку	Позбавлення волі на строк до 5 років та/або штраф

		можливість або схиляє іншу особу до незаконного вживання наркотичних засобів.	
КК КНР	Глава 6. Злочини проти громадського порядку та порядку управління. § 7 Контрабанда, торгівля, перевезення, виробництво наркотиків». Стаття 353	1. Втягнення, навчання, залучення обманним шляхом інших осіб до вживання наркотиків	Позбавлення волі на строк до 3 років, арешт або нагляд та штраф; за обтяжуючих обставин - позбавлення волі на строк від 3 до 7 років і штраф
		2. Примус третіх осіб до вживання наркотиків перорально або шляхом ін'єкції	Позбавлення волі на строк від 3 до 10 років і штраф
		3. Залучення, навчання, залучення обманним шляхом або примушування неповнолітніх до вживання наркотиків перорально або шляхом ін'єкцій	Максимально суворе покарання з передбачених цією статтею.
КК Республіки Молдова	Гл. 7 Злочини проти сім'ї та неповнолітніх. Стаття 209. Втягнення неповнолітніх у незаконне споживання наркотичних, психотропних та/або інших речовин, які мають схожу дію.	1. Втягнення неповнолітніх у незаконне споживання наркотичних, психотропних та/або інших речовин, які мають схожу дію, особою, яка досягла 18 років	Штраф у розмірі від 550 до 950 у.о. або позбавлення волі на строк до 5 років
		2. Ті ж дії, вчинені із застосуванням насильства чи погрози його застосування	Штраф чи позбавлення волі на строк від 3 до 6 років
КК Республіки Таджикистан	Гл. 22 Злочини проти здоров'я населення. Стаття 203 Втягнення у	1. Втягнення у вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів.	Позбавлення волі на строк до п'яти років
		2. Ті ж самі дії вчинені: а) щодо завідомо неповнолітнього б) щодо двох або більше осіб в) шляхом обману	Позбавлення волі на строк від трьох до семи років

КК Республіки Узбекистан	вживання наркотичних засобів або психотропних речовин.	г) із застосуванням насильства або погрозою його застосування д) повторно е) в місцях відбування покарання у вигляді позбавлення волі ж) організованою групою	
		3. Вчинення таких дій, якщо вони з необережності потягнули смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки	Позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років
	Гл. 5. Злочини проти сім'ї, молоді та моральності Стаття 127. Втягнення неповнолітнього до антисоціальної поведінки.	1. Втягнення неповнолітнього до вживання спиртних напоїв, речовин або засобів, які не являються наркотичними та їх аналогів або психотропними, але які впливають на інтелектуально-вольову діяльність, вчинене після застосування адміністративного стягнення за такі ж дії	Штраф від ста до двохсот базових розрахункових речовин або обов'язкові громадські роботи до трьохсот шести десяти годин або виправні роботи до двох років або обмеження волі від одного року до трьох років або позбавлення волі до трьох років
		2. Втягнення неповнолітнього до вживання наркотичних засобів, їх аналогів або психотропних речовин.	Громадські роботи або обмеження чи позбавлення волі на строк від 3 до 5 років
		3. Дії, передбачені ч.2 вчинені: а) особою, яка раніше вчинила злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів або психотропних речовин; б) щодо двох чи більше неповнолітніх; в) у навчальних закладах або в інших місцях, що використовуються школярами, студентами для проведення навчальних, спортивних чи громадських заходів	Позбавлення волі від п'яти до десяти років

	Гл. 19. Злочини пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів або психотропних речовин.	1. Втягнення у вживання наркотичних засобів, їх аналогів, психотропних або інших речовин, які впливають на інтелектуально-вольову діяльність в будь-якій формі.	Виправні роботи до трьох років, або обмеження волі від одного року до трьох років чи позбавлення волі на строк до трьох років
	Стаття 274. Втягнення у вживання наркотичних засобів, їх аналогів або психотропних речовин.	2. Ті ж дії вчинені: а) особою, яка раніше вчинили злочин, в сфері незаконного обігу наркотичних засобів або психотропних речовин б) в місцях відбування покарання у вигляді позбавлення волі в) щодо двох або більше осіб	Обмеження волі від трьох до п'яти років, або позбавлення волі на той самий строк
КК Франції	Розділ 4. Про незаконну торгівлю наркотиками	1. Незаконна передача чи пропозиція наркотиків будь-якій особі для особистого використання.	Позбавлення волі на строк до 5 років та/або штраф
	Стаття 222-39.	2. Якщо дії передбачені в пункті 1 були вчинені відносно неповнолітніх або в навчальних закладах, або в адміністративних приміщеннях.	Карається - позбавлення волі на строк до 10 років
	Стаття 222-42.	Юридичні особи можуть нести відповідальність за злочини, передбачені Розділом 4.	Штраф, або покарання передбачені в статті 131-39 цього закону (позбавлення права займатися певною діяльністю; судовий нагляд до п'яти років; конфіскація майна)
КК Іспанії	Глава 3. Про злочини проти громадського здоров'я. Стаття 368	Заборона вирощувати, виробляти, торгувати чи іншим способом спонукати, сприяти або полегшувати незаконне споживання токсичних, наркотичних, психотропних речовин або володіти ними з тією ж метою.	Карається позбавленням волі та штраф в трьохкратному розмірі вартості товару
КК Республіки	Глава 7. Загальноебе	(1) Той, хто спокушає іншу особу зловживати залежними	Покарання - позбавлення

Чехія	зпечні карні діяння. Стаття 287. Поширення наркоманії.	речовинами, крім алкоголю або підтримує його / її в цьому, або заохочує зловживанням такими речовинами або розподіляє їх	волі на строк до трьох років
		(2) Дії, передбачені в підрозділі (1), якщо при цьому правопорушник: а) діє в якості члена організованої групи, б) щодо дитини, в) за допомогою преси, фільмів, радіо, телебачення, загальнодоступної комп'ютерної мережі або іншим способом, з аналогічним ефектом.	Покарання - позбавлення волі на термін від одного до п'яти років або штраф

В.2. Зарубіжне кримінальне законодавство щодо відповідальності за пропаганду та незаконне рекламування наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

КК зарубіжної держави	Глава, розділ, стаття закону	Частини	Покарання
Федеральний закон про обіг наркотичних засобів (ФЗ) ФРН	Розділ 6, параграф 29 «Злочинні діяння»	пункт 2. Порушуючи норми параграфу 14 (абзац 5), рекламує наркотичний засіб.	Карається позбавленням волі на строк до 5 років або штрафом
Зведення законів США	Глава 21	Розділ 841 (h)) Розповсюдження наркотичних субстанцій, за допомогою Інтернету.	Міра покарання залежить від типу, розміру контрольованих субстанцій та інших кваліфікуючих ознак (передбачене в Главі 21 Зводу законів США, розділ 841 (b))
		– Свідоме чи навмисне використання Інтернету для поставки, розсилки або поширення контрольованих субстанцій без дійсного рецепта (або посібництво такій діяльності); – поставка, розсилка або поширення контрольованої субстанції за допомогою Інтернету; – за допомогою інтернет-аптеки; – виписка рецепта для контрольованої субстанції з метою доставки або розповсюдження за допомогою Інтернету; – пропозиція заповнити рецепт для контрольованої субстанції.	
		Розділ 842, 843 <i>Злочин, пов'язаний з рекламою</i> - Протизаконне свідоме або навмисне використання Інтернету особою, щоб розмістити оголошення про продаж або запропонувати продавати, поширювати або дозувати контрольовані субстанції.	Покарання - позбавлення волі на строк до 4 років
Закон про Опіум Голландії	Ч.1 Стаття 3b	ч. 1. Заборонена будь-яка публікація, яка спрямована на продаж, доставку або	Карається позбавленням волі на строк до 6

		розповсюдження наркотиків або психотропних речовин, які визначені в ст.ст. 2 та 3 Закону про Опіум.	місяців або штрафом четвертої категорії
		ч. 2. Заборона не поширюється на публікації, які здійснюються в медичних або наукових цілях.	
КК Республіки Болгарія	Гл. 11. Розділ 3. Злочини проти народного здоров'я. Стаття 354б	ч. 5. Хто схиляє іншу особу до вживання наркотичних речовин та (або) їх аналогів або надає йому допомогу в цьому, з використанням засобів масової інформації чи іншого способу в громадському місці.	Карається позбавленням волі від п'яти до п'ятнадцяти років і штраф від п'ятдесяти до ста тисяч левів. У випадках, передбачених у пунктах 3 і 4, суд може постановити і позбавлення прав відповідно до пунктів 6 і 7 статті 37.
КК Республіки Казахстан	Гл. 11. Кримінальні правопорушен ня проти здоров'я населення та моральності. Стаття 299. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів.	ч. 2, п. 3. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів з використанням електронних інформаційних ресурсів.	Карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років
	Стаття 299-1. Пропаганда або незаконна реклама наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, прекурсорів.	1. Пропаганда або незаконна реклама наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, прекурсорів.	Карається позбавленням волі на строк до трьох років
		2. Ті ж дії вчинені: 1) групою осіб за попередньою змовою 2) неодноразово 3) в закладах освіти, в громадських місцях 4) з використанням ЗМІ або електронних інформаційних технологій 5) з використанням службового	Карається позбавленням волі на строк від трьох років до шести

		становища	
КК Республіки Чехія	Глава 7. Загальнонебез печні карні діяння. Стаття 287. Поширення наркоманії.	ч. 2, пункт (в). Той, хто спокушає іншу особу зловживати залежними речовинами, крім алкоголю або підтримує його / її в цьому, або заохочує зловживанням такими речовинами або розподіляє їх за допомогою преси, фільмів, радіо, телебачення, загальнодоступної комп'ютерної мережі або іншим способом, з аналогічним ефектом.	Карається позбавленням волі на термін від одного до п'яти років або штраф

**Г.1. Порівняльна таблиця
щодо внесення запропонованих змін до Кримінального кодексу
України**

Зміст чинної норми КК України	Пропозиції щодо внесення змін
Стаття 315 КК України Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів 1. Схиляння певної особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – карається обмеженням волі на строк до п’яти років або позбавленням волі на строк від двох до п’яти років. 2. Та сама дія, вчинена повторно або щодо двох чи більше осіб, або щодо неповнолітнього, а також особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 307, 308, 310, 314, 317 цього Кодексу, – карається позбавленням волі на строк від п’яти до дванадцяти років	Стаття 315 КК України: Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів 1. Схиляння певної особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів – карається обмеженням волі на строк до п’яти років або позбавленням волі на строк від двох до п’яти років. 2. Та сама дія, вчинена <i>особою, яка раніше вчинила один із злочин у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, передбачений цим Кодексом</i>, або щодо двох чи більше осіб, або з <i>використанням технічних засобів або засобів масової інформації чи масової комунікації, у тому числі і мережі Інтернет</i> – карається позбавленням волі на строк від п’яти до <i>десяти</i> років. 3. <i>Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті</i>, вчинені щодо неповнолітнього, або психічно хворого, або особи, яка лікується від наркоманії, або у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів чи масового перебування громадян, – караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років».

Г.2. Порівняльна таблиця
щодо внесення запропонованих змін до Постанови Пленуму
Верховного суду України «Про практику призначення судами
кримінального покарання» від 24 жовтня 2003 року № 7

Зміст чинної норми КК України	Пропозиції щодо внесення змін
9. Судам необхідно мати на увазі, що частиною 1 статті 75 КК (2341-14) передбачено звільнення від відбування покарання з випробуванням тільки тих осіб, які засуджуються до виправних робіт, службового обмеження (для військовослужбовців), обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, тобто лише щодо основного покарання, що має бути належним чином вмотивовано у вироку. Звільнення від відбування призначеного судом додаткового покарання за цією нормою закону не допускається. Звільнити з випробуванням засуджену особу від відбування іншого виду покарання або позбавлення волі на строк понад п'ять років суд не вправі. Неповнолітній може бути звільнений від відбування покарання з випробуванням лише в разі засудження його до арешту або позбавлення волі (ч.2 ст. 104 КК). {Абзац перший пункту 9 із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду N 8 (v0008700-09) від 12.06.2009. Рішення суду про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням має бути належним чином мотивоване. При звільненні особи від відбування покарання з випробуванням суди у резолютивній частині вироку мають посилатися на ст. 75 КК (2341-14), а щодо неповнолітньої особи - ще й на статтю 104 КК (2341-14) як на підстави для прийняття такого рішення. {Абзац другий пункту 9 із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду N8 (v0008700-09) від 12.06.2009} Звільняючи особу від відбування покарання з випробуванням, суд може покласти на неї обов'язки, передбачені ст. 76 КК (234114), з метою організації органами	9. Судам необхідно мати на увазі, що частиною 1 статті 75 КК (2341-14) передбачено звільнення від відбування покарання з випробуванням тільки тих осіб, які засуджуються до виправних робіт, службового обмеження (для військовослужбовців), обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, тобто лише щодо основного покарання, що має бути належним чином вмотивовано у вироку. Звільнення від відбування призначеного судом додаткового покарання за цією нормою закону не допускається. Звільнити з випробуванням засуджену особу від відбування іншого виду покарання або позбавлення волі на строк понад п'ять років суд не вправі. Неповнолітній може бути звільнений від відбування покарання з випробуванням лише в разі засудження його до арешту або позбавлення волі (ч.2 ст. 104 КК). {Абзац перший пункту 9 із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду N 8 (v0008700-09) від 12.06.2009. Рішення суду про звільнення засудженого від відбування покарання з випробуванням має бути належним чином мотивоване. При звільненні особи від відбування покарання з випробуванням суди у резолютивній частині вироку мають посилатися на ст. 75 КК (2341-14), а щодо неповнолітньої особи - ще й на статтю 104 КК (2341-14) як на підстави для прийняття такого рішення. {Абзац другий пункту 9 із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду N8 (v0008700-09) від 12.06.2009} Звільняючи особу від відбування покарання з випробуванням, суд може покласти на неї обов'язки, передбачені ст. 76 КК (234114), з метою організації

виконання покарань належного контролю за її поведінкою. Перелік цих обов'язків є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Поклавши на засудженого обов'язок, передбачений п.4 ч.1 ст.76 КК (2341-14), суд не встановлює періодичність та дні проведення реєстрації; відповідно до ч. 3 ст. 13 Кримінально-виконавчого кодексу України (1129-15) вирішення цього питання віднесено до компетенції кримінально-виконавчих інспекцій. (Абзац третій пункту 9 із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду N18 (v0018700-04) від 10.12.2004)

Відсутній

Іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного до трьох років (ч.3 ст.75 КК) (2341-14), а неповнолітньому - від одного до двох років (ч.3 ст.104 КК). Цей строк обчислюється з дня постановлення вироку незалежно від того, судом якої інстанції застосовано ст.75 КК.

При звільненні з випробуванням від відбування основного покарання суд відповідно до ст. 77 КК (2341-14) може призначити додаткові покарання: штраф (за умови, що він передбачений санкцією закону, за яким засуджується особа); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Додаткові покарання підлягають реальному виконанню, про що суд зазначає в резолютивній частині вироку.

При призначенні покарання у виді

уповноваженим органом з питань пробації належного контролю за її поведінкою. Перелік цих обов'язків є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. ~~Поклавши на засудженого обов'язок, передбачений п.4 ч.1 ст.76 КК (2341-14), суд не встановлює періодичність та дні проведення реєстрації; відповідно до ч. 3 ст. 13 Кримінально-виконавчого кодексу України (1129-15) вирішення цього питання віднесено до компетенції кримінально-виконавчих інспекцій. (Абзац третій пункту 9 із змінами, внесеними згідно з Постановою Верховного Суду N18 (v0018700-04) від 10.12.2004)~~

Звільняючи особу від відбування покарання з випробуванням у справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів суд забезпечує здійснення всіх передбачених законом заходів, спрямованих на з'ясування стану її наркотичної залежності. У разі встановлення у засудженого захворювання на наркоманію або інших розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин, суд покладає на нього додатковий обов'язок щодо проходження курсу лікування, передбачений п. 5 ч. 3 ст. 76 КК (2341-14).

Іспитовий строк встановлюється судом тривалістю від одного до трьох років (ч.3 ст.75 КК) (2341-14), а неповнолітньому - від одного до двох років (ч.3 ст. 104 КК). Цей строк обчислюється з дня постановлення вироку незалежно від того, судом якої інстанції застосовано ст.75 КК.

При звільненні з випробуванням від відбування основного покарання суд відповідно до ст. 77 КК (2341-14) може призначити додаткові покарання: штраф (за умови, що він передбачений санкцією закону, за яким засуджується особа); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Додаткові покарання підлягають реальному виконанню, про що суд зазначає в резолютивній частині вироку.

При призначенні покарання у виді

позбавлення волі на певний строк вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до 7 років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд залежно від ступеня суспільної небезпечності вчиненого, даних про особу засудженої та обставин, що обтяжують і пом'якшують покарання, вправі звільнити таких жінок від відбування покарання з випробуванням як на підставі статті 75 КК (2341-14), так і на підставі статті 79 КК (2341-14). {Пункт 9 доповнено абзацом шостим згідно з Постановою Верховного Суду N8 (v0008700-09) від 12.06.2009}

позбавлення волі на певний строк вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до 7 років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі та особливо тяжкі злочини, суд залежно від ступеня суспільної небезпечності вчиненого, даних про особу засудженої та обставин, що обтяжують і пом'якшують покарання, вправі звільнити таких жінок від відбування покарання з випробуванням як на підставі статті 75 КК (2341-14), так і на підставі статті 79 КК (2341-14). {Пункт 9 доповнено абзацом шостим згідно з Постановою Верховного Суду N8 (v0008700-09) від 12.06.2009}

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Давидова М. М., Свірін М. О. Міжнародний досвід у запобіганні злочинності та перспективи його використання в Україні. *Наука і правоохорона*. 2016. № 2 (32). С. 109–117.
2. Давидова М. М. Кримінально-правова характеристика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 4 (101). С.156–168.
3. Давидова М. М. Державна політика щодо запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів в Україні та Нідерландах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017 № 1 (102). С. 335–344.
4. Давидова М. М., Свірін М. О. Теоретико-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері протидії та запобігання незаконному наркообігу. *Наука і правоохорона*. 2018. № 1 (39). С. 303–312.
5. Давидова М. М., Василевич В. В. Запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів та психотропних речовин Національною поліцією України. *Національний юридический журнал: теория и практика*. 2019. № 1 (36). С. 95-99.
6. Давидова М. М. Детермінанти схиляння до вживання наркотиків та заходи щодо їх усунення в Україні. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 6. Р. 46– 52.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Давидова М. М. Кримінально-правова характеристика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Злочинність в Україні: сучасні тенденції та чинники: матеріали міжвід. круг. столу, присвяч. пам'яті професора Лихолоба В.Г. (Київ, 23 груд. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 112–116.

8. Давидова М. М. Незаконне рекламування наркотичних засобів як загроза національній безпеці України. *Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25 річниці створення СБУ (Київ, 17 берез. 2017 р.). Київ: Київс. нац. унів. ім. Т. Шевченка, 2017. С. 142–143.

9. Давидова М. М. Порівняльний аналіз антинаркотичного законодавства Нідерландів та України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф., присвяч. до 40-річчя з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права. (Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 43–48.

10. Давидова М. М. Реклама та пропаганда наркотиків як схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Закарпатські правові читання*: матеріали IX Міжн. наук.-практ. конф. (Ужгород, 20–22 квіт. 2017 р.). Ужгород: УжНУ, 2017. С. 393–397.

11. Давидова М. М. Схиляння до вживання наркотичних засобів в мережі Інтернет. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України*: матеріали круг. столу. (Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків: Наук.-досл. ін-т вивч. пробл. злоч. ім. акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2017. С. 143–146.

12. Давидова М. М. Детермінанти схиляння до вживання наркотичних засобів. *Злочинність у глобалізованому світі*: матеріали XVI Всеукр. кримінол. конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених. (Харків, 12 груд. 2017 р.). Харків: Нац. юр. ун-т ім. Я. Мудрого, 2017. С. 101–103.

13. Давидова М. М. Актуальні проблеми схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Актуальні проблеми кримінального права*: тези доп. VIII міжвуз. наук.-теорет. конф.,

присвяч. пам'яті професора П. П. Михайленка. (Київ, 16 листоп. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 129–132.

14. Давидова М. М. Чи потрібна Україні легалізація наркотиків? *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвуз. наук.-практ. круг. столу (Київ, 21 квіт. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 196–200.

15. Давидова М. М., Свірін М. О. Напрями діяльності Національної поліції України щодо запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали міжвуз. наук.-практ. круг. столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 148–151.

16. Коцюбинська Ю. М., Давидова М. М. Віктимологічні аспекти схилянню до вживання наркотиків. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи*: матеріали міжн. наук.-практ. круг. столу (Київ, 14 лист. 2019 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2019. С. 65–67.

17. Коцюбинська Ю. М., Давидова М. М. Лікування наркоманії як засіб профілактики незаконного обігу наркотиків в Україні. *Збірник тез круг. столу, присвяченого 71-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини* (м. Київ, 10 грудня 2019 р.). Київ: ДНДІ МВС України, 2020. 218 с. С. 132-134.

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

С. Д. Гусарєв

16.07.2018 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертації ад'юнкта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Давидової Марини Миколаївни за темою «Запобігання схильності до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» в освітній процес Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: начальника відділу організації та координації освітнього процесу, кандидата юридичних наук Дубівки І.В. (голова комісії), начальника відділу докторантури та ад'юнктури, доктора юридичних наук, доцента Дрозда О.Ю., завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента Левченка Ю.О., склала цей акт про те, що результати дисертації ад'юнкта Давидової Марини Миколаївни за темою «Запобігання схильності до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» впроваджені в освітній процес академії, зокрема:

1. Матеріали дисертації Давидової Марини Миколаївни застосовуються в освітньому процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять із курсантами, студентами та слухачами з навчальних дисциплін «Кримінологія та профілактика злочинів», «Антинаркотична профілактична діяльність», «Актуальні проблеми кримінального права».

2. Результати дисертації Давидової Марини Миколаївни відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для курсантів, студентів та слухачів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

1. Давидова М. М., Свірін М. О. Міжнародний досвід у запобіганні злочинності та перспективи його використання в Україні. *Наука і правоохорона*. 2016. № 2 (32). С. 109–117.

2. Давидова М. М. Кримінально-правова характеристика схильності до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 4 (101). С. 156–168.

3. Давидова М. М. Державна політика щодо запобігання схильності до вживання наркотичних засобів в Україні та Нідерландах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017 № 1 (102). С. 335–344.

4. Давидова М. М. Кримінально-правова характеристика схильності до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Злочинність в Україні: сучасні тенденції та чинники: матеріали міжвідомчого круглого столу, присвяч. пам'яті професора Лихолоба В.Г. (Київ, 23 груд. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 112–116.

5. Давидова М. М. Незаконне рекламування наркотичних засобів як загроза національній безпеці України. *Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення:* тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25 річниці створення СБУ (Київ, 17 берез. 2017 р.). Київ: Київс. нац. унів. ім. Т. Шевченка, 2017. С. 142–143.

6. Давидова М. М. Порівняльний аналіз антинаркотичного законодавства Нідерландів та України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення:* матеріали міжвуз. наук.-практ. конф., присвяч. до 40-річчя з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права. (Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 43–48.

7. Давидова М. М. Реклама та пропаганда наркотиків як схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Закарпатські правові читання:* матеріали IX Міжн. наук.-практ. конф. (Ужгород, 20–22 квіт. 2017 р.). Ужгород: УжНУ, 2017. С. 393–397.

8. Давидова М. М. Схиляння до вживання наркотичних засобів в мережі Інтернет. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України:* матеріали круглого столу. (Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків: Наук.-досл. ін-т вивч. пробл. злоч. ім. акад. В. В. Сташиса НАПрНУ, 2017. С. 143–146.

9. Давидова М. М. Детермінанти схиляння до вживання наркотичних засобів. *Злочинність у глобалізованому світі:* матеріали XVI Всеукр. кримінол. конф. для студентів, аспірантів та молодих вчених. (Харків, 12 груд. 2017 р.). Харків: Нац. юр. ун-т ім. Я. Мудрого, 2017. С. 101–103.

10. Давидова М. М. Актуальні проблеми схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Актуальні проблеми кримінального права:* тези доп. VIII міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті професора П. П. Михайленка. (Київ, 16 листоп. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 129–132.

3. Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення всіх видів занять.

Голова комісії:

І.В. Дубівка

Члени комісії:

О.Ю. Дрозд

Ю.О. Левченко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор
Національної академії
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор
С.С. Чернявський

А К Т

про впровадження результатів дисертації ад'юнкта кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Давидової Марини Миколаївни за темою «Запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» у науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: начальника відділу організації науково-дослідної роботи кандидата юридичних наук, А.В. Титко (голова комісії); т.в.о. завідувача докторантури та аспірантури, доктора юридичних наук, доцента О.Ю. Дрозда; завідувача кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права, кандидата юридичних наук, доцента Ю.О. Левченко, склала цей акт про те, що матеріали дисертації здобувача наукового ступеня доктора філософії (зі спеціальності 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) Давидової Марини Миколаївни за темою «Запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній роботі кафедр кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень з питань вдосконалення механізму протидії схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні.

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності викладачів, докторантів та ад'юнктів кафедр кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ

ВИСНОВОК

Результати дисертації Давидової Марини Миколаївни за темою «Запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» вважати впровадженими в науково-дослідну діяльність Національної академії внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних і

галузевих досліджень з питань вдосконалення механізму протидії схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні.

Голова комісії:

А.В. Титко

Члени комісії:

О.Ю. Дрозд

Ю.О. Левченко

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
УПРАВЛІННЯ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ
 вул. Святошинська, 2а, м. Київ, 03115

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальник Управління
 протидії наркозлочинності
 ГУНП в Київській області
 підполковник поліції
К.В. Самойленко

А К Т

21.12.2018

м.Київ

№ 36

про впровадження результатів наукового
 дослідження Давидової М.М. у практичну діяльність

Уклала комісія:

Голова: Малоголовий О. В. – заступник начальника управління – начальник
 відділу оперативних розробок та організації агентурно –
 оперативної роботи Управління протидії наркозлочинності
 ГУНП в Київській області підполковник поліції;

Члени комісії: Федосенко М.В. – заступник начальника управління – начальник
 відділу організаційно – аналітичної роботи Управління протидії
 наркозлочинності ГУНП в Київській області підполковник
 поліції;

Левченко Ю.О. – начальник відділу викриття правопорушень
 у сфері легального обігу наркотиків Управління протидії
 наркозлочинності ГУНП в Київській області, полковник поліції.

Комісія визнала, що особисто Давидовою М.М. отримано наступні наукові
 результати, які впроваджені у практичну діяльність підрозділів НП України, а саме:

здійснено аналіз кримінологічної характеристики злочинного схиляння до
 вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

досліджено соціально-правову природу схиляння до вживання наркотичних
 засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

розкрито зміст запобіжної діяльності щодо схиляння до вживання наркотичних
 засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

встановлено ознаки осіб, які схиляють до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

удосконалено взаємодію підрозділів Національної поліції України з іншими суб'єктами запобігання схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

удосконалено загальносоціальні засади державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні;

розкрито детермінанти схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів;

встановлено напрями підвищення ефективності заходів спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів,

які опубліковані у таких наукових роботах автора:

1. Давидова М. М., Свірін М. О. Міжнародний досвід у запобіганні злочинності та перспективи його використання в Україні. *Наука і правоохорона*. 2016. № 2 (32). С. 109–117.

2. Давидова М. М. Кримінально-правова характеристика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 4 (101). С. 156–168.

3. Давидова М. М. Державна політика щодо запобігання схиляння до вживання наркотичних засобів в Україні та Нідерландах. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017 № 1 (102). С. 335–344.

4. Давидова М. М., Свірін М. О. Теоретико-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері протидії та запобігання незаконному наркообігу. *Наука і правоохорона*. 2018. № 1 (39). С. 303–312.

5. Давидова М. М. Незаконне рекламування наркотичних засобів як загроза національній безпеці України. *Роль і місце національної спецслужби в історії українського державотворення: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 25 річниці створення СБУ* (Київ, 17 берез. 2017 р.). Київ: Київс. нац. унів. ім. Т. Шевченка, 2017. С. 142–143.

6. Давидова М. М. Порівняльний аналіз антинаркотичного законодавства Нідерландів та України. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвуз. наук.-практ. конф., присвяч. до 40-річчя з дня заснування кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права*. (Київ, 24 берез. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 43–48.

7. Давидова М. М. Реклама та пропаганда наркотиків як схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Закарпатські правові читання: матеріали IX Міжн. наук.-практ. конф.* (Ужгород, 20–22 квіт. 2017 р.). Ужгород: УжНУ, 2017. С. 393–397.

8. Давидова М. М. Схиляння до вживання наркотичних засобів в мережі Інтернет. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України: матеріали круглого столу*. (Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків: Наук.-досл. ін-т вивч. пробл. злоч. ім. акад. В. В. Сталіса НАПрНУ, 2017. С. 143–146.

9. Давидова М. М. Детермінанти схиляння до вживання наркотичних засобів. *Злочинність у глобалізованому світі: матеріали XVI Всеукр. кримінол. конф. для*

студентів, аспірантів та молодих вчених. (Харків, 12 груд. 2017 р.). Харків: Нац. юр. ун-т ім. Я. Мудрого, 2017. С. 101–103.

10. Давидова М. М. Актуальні проблеми схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Актуальні проблеми кримінального права: тези доп. VIII міжвуз. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті професора П. П. Михайленка*. (Київ, 16 листоп. 2017 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 129–132.

11. Давидова М. М. Кримінально-правова характеристика схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. *Злочинність в Україні: сучасні тенденції та чинники: матеріали міжвідомчого круглого столу, присвяч. пам'яті професора Лихолоба В.Г.* (Київ, 23 груд. 2016 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 112–116.

12. Давидова М. М. Чи потрібна Україні легалізація наркотиків? *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення: матеріали міжвуз. наук.-практ. круг. столу* (Київ, 21 квіт. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 196–200.

Акт складено у двох примірниках:

1-й примірник – до Національної академії внутрішніх справ;

2-й примірник – до справи канцелярії.

Голова комісії:

Члени комісії:

О.В. Малооголовий

М.В. Федосенко

Ю.О. Левченко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник директора
Державного науково-дослідного
інституту МВС України
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України

Т.О. Проценко

20 *12* 2018 року

АКТ

**впровадження у науково-дослідну діяльність
Державного науково-дослідного інституту МВС України
результатів дисертації ад'юнкта кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права Національної академії внутрішніх справ Давидової
Марини Миколаївни за темою «Запобігання схилянню до вживання
наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні»**

Комісія у складі: завідувача науково-дослідної лабораторії кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Кулика О.Г., начальника науково-організаційного відділу ДНДІ МВС України, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника Федотової Г.В, начальника відділу НДІ кримінологічних досліджень та проблем запобігання злочинності ДНДІ МВС України, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Сахарової О.Б. склала цей акт про те, що результати дисертації ад'юнкта Давидової Марини Миколаївни за темою «Запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» використовуються у науково-дослідній діяльності інституту під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень з питань вдосконалення механізму протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні.

ВИСНОВОК

Результати дисертаційної роботи Давидової Марини Миколаївни за темою «Запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» вважати впровадженими в науково-дослідну діяльність Державного науково-дослідного інституту МВС України під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень з питань вдосконалення

механізму протидії схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні.

Завідувач
НДІ кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності
ДНДІ МВС України,
доктор юридичних наук, с.н.с

О.Г. Кулик

Начальник відділу НДІ
кримінологічних досліджень
та проблем запобігання злочинності
ДНДІ МВС України,
кандидат юридичних наук, с.н.с.

О.Б. Сахарова

Начальник науково-організаційного відділу
ДНДІ МВС України,
доктор юридичних наук, с.н.с.

Г.В. Федотова

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035

тел./факс: +380 44 246-94-91

E-mail: post@naiaa.kiev.ua

https://www.naiaa.kiev.ua

Код згідно з ЄДРПОУ 08751177

06 04 2020 № 46/03/31 ВР

На № _____ від _____ 20__

Голові Комітету Верховної
Ради України з питань
правоохоронної діяльності
Денису МОНАСТИРСЬКОМУ

Про надіслання пропозицій

Шановний пане Денисе!

Надсилаємо зауваження та пропозиції до проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанні ними» (реєстр. № 2784 від 17.01.2020), підготовлені ад'юнктом відділу докторантури та ад'юнктури Національної академії внутрішніх справ **Марини Давидовою** за результатами дисертаційної роботи «Запобігання схильності до зживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні» для можливого використання у законотворчому процесі.

Додаток: на 4 арк. у 1 прим.

З повагою
професор
полковник поліції

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ